

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์และลักษณะพื้นที่ศึกษา

3.1 ประวัติศาสตร์

พื้นที่บริเวณแขวงวัดกัลยาณัมเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นเมืองท่าและเมืองยุทธศาสตร์ในสมัยนั้น ทั้งนี้บริเวณพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่อาศัยของกลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา ซึ่งมีวิวัฒนาการสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของเมืองธนบุรีและเมืองบางกอก ดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน มีบทบาทและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ศึกษาแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัยดังนี้

3.1.1) ยุคที่ 1 เมืองหน้าด่านทางทะเลของกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310)

ในสมัยอยุธยา มีชุมชนเล็กๆแห่งหนึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เรียกกันทั่วไปว่าชุมชนย่าน "บางกอก" จากชัยภูมิบนเส้นทางคมนาคมสำคัญซึ่งสามารถติดต่อได้ทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร บางกอกจึงเป็นจุดพักสินค้าที่ดีที่สุดหลังการรอนแรมผ่านมหาสมุทร และก่อนออกเดินทางผ่านลำน้ำคดเคี้ยวมุ่งสู่อยุธยา ดังนั้นใน พ.ศ. 1976 สมัยพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ชุมชนเล็กๆแห่งนี้จึงได้พัฒนาขึ้นเป็นด่านขนอนของกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในพระไอยการอาชญาหลวงระบุตำแหน่ง "นายพระขนอนทอนบุรี" และยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นใน พ.ศ. 2065 เมื่อพระไชยราชาธิราชโปรดให้ขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ขึ้นที่ย่านบางกอก เพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรือสินค้านานาชาติในยุคที่การค้าทางทะเลเฟื่องฟู และเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดให้ขุดคลองลัดบางกอกเชื่อมเกาะบางกอกกับเกาะบางกวยเข้าด้วยกันใน พ.ศ.2081 ชุมชนชาวสวนบางกอกก็ขยายตัวกว้างขวาง และในที่สุด พ.ศ.2100 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็กษัตริย์ด้านขนอนนี้ขึ้นเป็น "เมืองทอนบุรีศรีมหาสมุทร" (สุดาราสุจฉายา, 2542: 29-30)

● บทบาทของเมือง

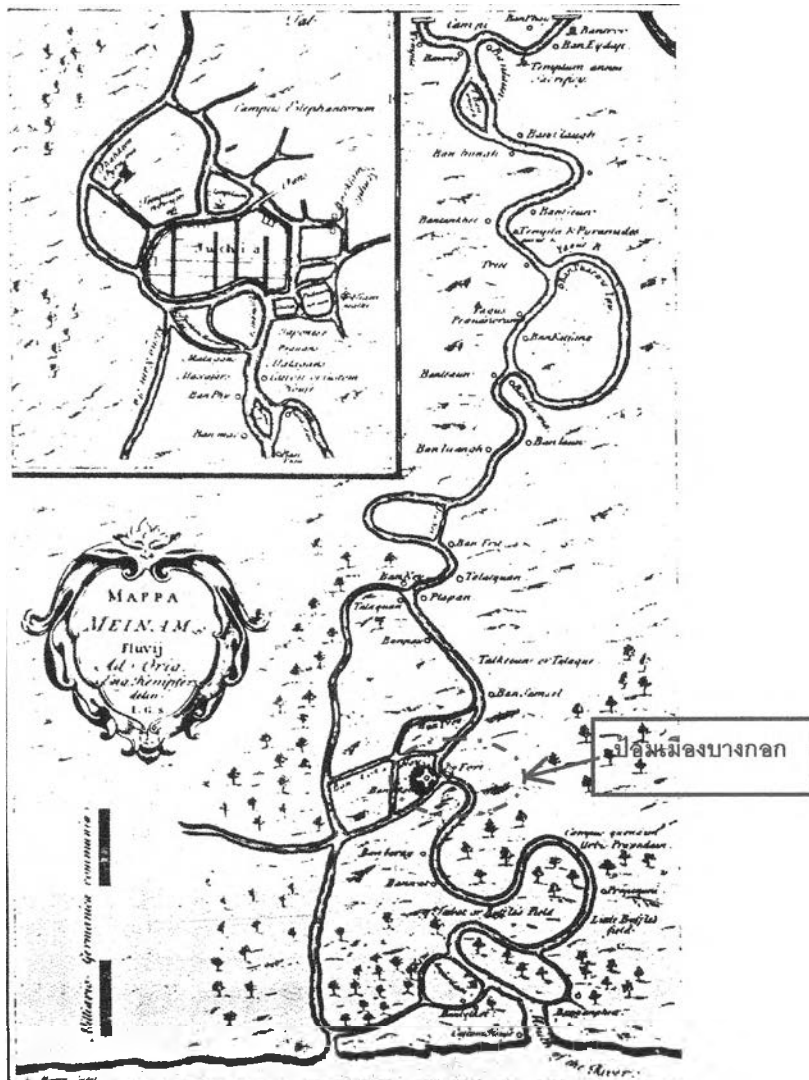
1) ด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากพื้นที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกทำสวนผลไม้ทางฝั่งตะวันตก จึงมีผลไม้และหมากเป็นสินค้าสำคัญสำหรับส่งออกไปยังกรุงศรีอยุธยา ฝั่งตะวันออกซึ่งเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึงจึงเหมาะกับการทำนามากกว่าทำสวน นอกจากนี้ยังเป็นเมืองท่าและเมืองด่านที่สำคัญ สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กำหนดเป็นจุดพักเรือทอดสมอ เพื่อแจ้งรายละเอียดการเดินทางและเก็บภาษีทั้งขาขึ้นและขาล่อง (ศิลปากร, 2521)

2) ด้านยุทธศาสตร์

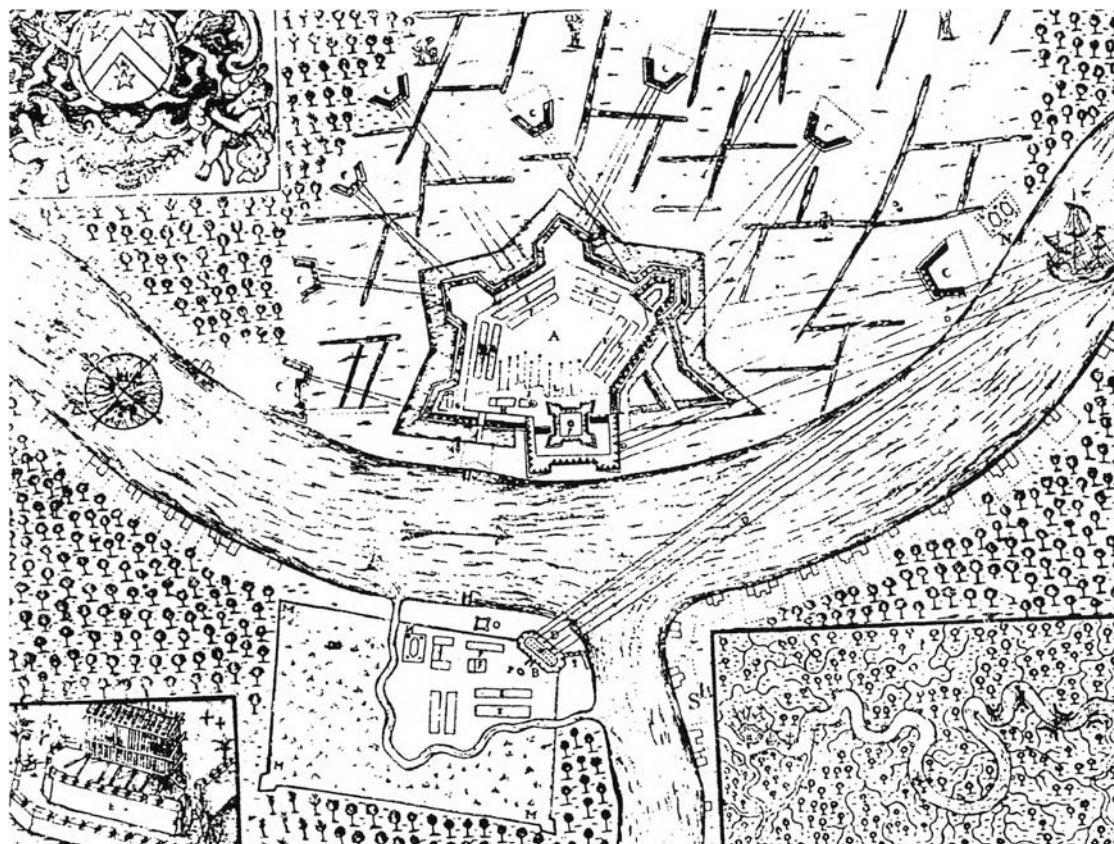
มีหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านทางทะเล ป้องกันศัตรูที่จะเข้ามาทางด้านใต้ของกรุงศรีอยุธยา และตรวจตราจัดเก็บภาษีสินค้าที่ผ่านเข้าออก โดยเฉพาะเมื่อการค้ากับต่างประเทศเจริญถึงขีดสุด ในสมัยพระนารายณ์มหาราช โปรดให้กองทหารจากราชสำนักฝรั่งเศสเข้ามาสร้างป้อมค่ายขึ้นทั้งสองฝั่งแม่น้ำ เรียกชื่อว่าป้อมบางกอกหรือป้อมวิไชยประสิทธิ์ รวมทั้งขอให้ทหารฝรั่งเศสอยู่ประจำการที่ป้อม (ดูแผนที่ 3.1) จนกระทั่งพระองค์สวรรคต พระเพทราชาทำการรัฐประหาร ขับไล่ทหารฝรั่งเศสออกไปจากราชอาณาจักรได้สำเร็จ (สุดารา สุขฉายา, 2542: 30) และทรงโปรดเกล้าให้เรือถอนป้อมในฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นป้อมที่มีขนาดใหญ่กว่าป้อมฝั่งตะวันตกหลายสิบเท่า (สุดารา สุขฉายา, 2542: 81)

แผนที่ 3.1 แม่น้ำเจ้าพระยาจากปากแม่น้ำจนถึงพระนครศรีอยุธยา สมัยอยุธยาประมาณปี พ.ศ. 2233

ที่มา: Kaempfer, E., The History of Japan... Together with a description of the Kingdom of Siam. Glasgow, 1727. (Sternstein. 1982: 8)

แผนที่ 3.2 แสดงบริเวณพื้นที่ป้อมเมืองบางกอกสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ที่สร้างขึ้นในสมัยพระนารายณ์

ที่มา: Nicolas Gervaise, The Natural and Political History of the Kingdom of Siam, White Lotus, 1998 (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542: 74)

- การตั้งถิ่นฐานและชุมชน

ตำบลกุฎีจีน ก่อนขุดคลองลัดบางกอกนั้นเป็นเพียงที่พำนักของชุมชนชาวไทยที่ประกอบอาชีพทำประมงริมน้ำ ตามแนวริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม คือคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน และภายหลังที่มีการขุดคลองลัดตำบลบางกอก ในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช ตำบลกุฎีจีนได้กลายเป็นบริเวณเมืองท่าที่สำคัญจุดหนึ่งและเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่มีการคมนาคมทางน้ำเข้าออกได้รวดเร็ว ทำให้เริ่มมีการขยายตัวด้านประชากรและการตั้งถิ่นฐาน หลังการสร้างป้อมวิไชยประสิทธิ์ริมคลองลัดบางกอกที่ขุดขึ้นใหม่ และมีการอพยพผู้คนและทหารมาจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ด้วย ประกอบกับการที่ตำบลบางกอกเป็นเมืองท่าที่สำคัญ จึงมีชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา มีการรวมกลุ่มกันพักอาศัยในบริเวณเดียวกัน ในตำบลกุฎีจีนแรกเริ่มนั้นประกอบไปด้วยชาวจีน ไทยและทหารดูแลป้อมปราการชาวฝรั่งเศส ศูนย์กลางของชุมชนในระยะนั้นอยู่ที่ตัวป้อมกับบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ใกล้กับตัวบ่อทั้ง 2 ฟาก ที่ส่วนใหญ่นอกจากนั้นยังเป็นสวนและป่า สภาพเช่นนี้ดำรงต่อมาจนถูกเผาทำลายในคราวเสียกรุง ก่อนฟื้นตัวอีกครั้งในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (สุตารา สุขฉายา, 2542: 33)

3.1.2) ยุคที่ 2 สมัยพระเจ้าตากสิน (พ.ศ. 2310-2325)

หลังจากที่พระเจ้าตากสินได้ทรงกอบกู้เอกราชแล้ว ทรงโปรดฯให้ธนบุรีเป็นราชธานีเนื่องจากเป็นเมืองขนาดย่อมที่ดูแลรักษาได้ง่าย มีป้อมปราการเป็นชัยภูมิที่ดี และเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญใกล้ทะเล และไม่ห่างไกลจากอยุธยามากนัก (สุตารา สุขฉายา, 2542: 81) การขยายเมืองครั้งกรุงธนบุรีทำโดยขุดคลองเป็นคูเมืองหลังกำแพงเมืองเดิมจากคลองบางกอกใหญ่ตัดไปออกคลองบางกอกน้อย (ปัจจุบันคือคลองบ้านหม้อ และบ้านขมิ้น ส่วนแนวคลองช่วงสุดท้ายถูกถมไปตั้งแต่คราวสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อยในสมัยรัชกาลที่ 5) ฝั่งตะวันออกก็ขุดคูเมืองจากแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหลังป้อมวิฆเนศวร ไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาตรงศาลเทพารักษ์หัวเขาด (ปัจจุบันเป็นคลองคูเมืองเดิม) หลังขยายเมือง พระเจ้าตากสินโปรดให้เอาพื้นที่ในกำแพงเมืองเดิมสร้างเป็นพระราชวังที่ประทับ ยกวัดแจ้งและวัดเทพตลาดเป็นวัดภายในพระราชวังที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ปรับที่สวนบริเวณนอกกำแพงเมืองฝั่งตะวันตก และที่ลุ่มน้ำท่วมขัง เรียกว่า “ทะเลตม” ที่อยู่นอกกำแพงเมืองฝั่งตะวันออกทำเป็นฝืนนากว้างใหญ่ (สุตารา สุขฉายา, 2542: 83) จากบันทึกการเดินทางของเจ.จี. เคอนิก ที่เข้ามายังสยามในต้นกรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2311 กล่าวว่าที่บางกอกมีสวนปรากฏอยู่ตามสองฟากฝั่งแม่น้ำมีขนาดกว้าง 100-1,000 ฟุต ต่อจากนั้นไปเป็นเขตนากว้างไกลสุดสายตา แต่หลังจากสวนและนาออกไปเพียงไม่กี่ไกลจากตัวเมืองยังคงมีสภาพเป็นป่ารก (สุตารา สุขฉายา, 2542: 33)

● บทบาทของเมือง

1) ด้านเศรษฐกิจ

เป็นเมืองท่าหน้าด่านค้าขายที่สำคัญ แต่ไม่ได้เป็นตลาดใหญ่เช่นเดิมเนื่องจากภาวะสงคราม เหลือแต่พ่อค้าจีนที่ยังคงค้าขายสมน้ำเสมอ ตลาดใหญ่ที่สุดคาดว่าเป็นชุมชนชาวจีนบริเวณตรงข้ามพระราชวังเดิม และด้านใต้ของพระราชวังตั้งแต่คลองบางกอกใหญ่ บริเวณกุฎีจีนมีแพค้าขายอยู่มาก โดยมีเรือแพเป็นพาหนะสำคัญ อยู่ในรูปแบบตลาดน้ำ (ทวีเดช ทองอ่อน, 2538: 79)

2) ด้านยุทธศาสตร์

สาเหตุสำคัญที่พระเจ้าตากสินทรงเลือกเมืองธนบุรีเป็นเมืองหลวงตามหนังสือไทยรบพม่าของสมเด็จพระยาตากสินราชานาภาพ เนื่องจากเป็นเมืองขนาดย่อม มีป้อมปราการมั่นคง ไม่ห่างไกลจากอยุธยา หากพลาดพั้งจากการสงครามสามารถถอยทัพไปยังธนบุรีได้ง่าย และเป็น

เมืองที่ตั้งปิดปากน้ำ สามารถป้องกันหัวเมืองต่างๆทางเหนือไม่ให้อาณาจักรกับต่างชาติได้โดยตรง (สุดาราศา สัจฉายา, 2542: 82)

● การตั้งถิ่นฐานและชุมชน

1) เขตพระราชวัง คือ พื้นที่ในบริเวณกำแพงเมืองเดิมทั้งหมด มีป้อมรักษาวังซึ่งมีทหารฝรั่งประจำการ โดยป้อมสำคัญคือ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ ซึ่งซ่อมแซมจากป้อมวิชาเยนทร์เดิม ภายในวังประกอบด้วยพระที่นั่งต่างๆ (สุดาราศา สัจฉายา, 2542: 84)

2) บ้านเรือนราษฎร บ้านและเรือนแพตั้งกระจายอยู่หนาแน่นทั้งในและนอกกำแพงเมือง ในกำแพงฝั่งตะวันออกตั้งแต่วัดสลักถึงวัดเลียบเป็นชุมชนชาวจีนและญวนแห่งใหญ่ ส่วนทางตะวันตกตามค้ำบอกเล่าของชาวมุสลิมเก่าแก่ปากคลองบางกอกใหญ่ จีนตลาดพลูและฝรั่งกุฎีจีน รวมทั้งบ้านช่างในละแวกใกล้เคียง เช่น บ้านช่างหล่อ บ้านบุ บ้านปูนที่บางยี่ขัน เล่าคล้ายกันว่าบรรพบุรุษของพวกตนหนีพม่ามาจากอยุธยาคราวเสียกรุง (สุดาราศา สัจฉายา, 2542: 85)

2.1 ชุมชนชาวจีน

ชาวจีนที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ริมคลองบางกอกใหญ่ตรงกุฎีจีน พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ชาวจีนจากพระนครศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางเหนือคลองกุฎีจีนตามแนวฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาตรงบริเวณวัดกัลยาณมิตรเนื่องจากพระราชวังลงไปทางใต้ ทั้งนี้เป็นไปตามคติเดิมจากกรุงเก่าที่ให้ชาวต่างชาติอยู่ด้านได้นอกกำแพงเมือง ชาวจีนที่นี้ส่วนใหญ่เป็นจีนฮกเกี้ยนซึ่งมีอาชีพค้าขายทางเรือ ที่เรียกว่า "กุฎีจีน" ก็เพราะมีศาลเจ้าตั้งอยู่ จากหนังสือสาส์นสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวถึง ศาลเจ้าและชาวจีนที่นี้ไว้ว่า "ศาลเจ้านั้นพวกจีนคงสร้างแต่เมื่อที่ตรงนั้นเป็นหัวแหลมแม่น้ำเลี้ยว เหมือนขอบสร้างในที่อื่นๆ เช่นเดียวกัน คือสร้างเมื่อสายแม่น้ำเจ้าพระยาไหลไปทางคลองบางกอกใหญ่ เวลาที่ตรงวัดกัลยาณมิตรยังเป็นแม่น้ำ ในสมัยเมื่อแรกหรือก่อนขุดคลองลัดบางกอกครั้งรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช" (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505: 141-142) แต่จากเอกสารประวัติศาลเจ้า ซึ่งชาวกุฎีจีนบันทึกตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษกล่าวว่า ศาลเจ้านี้สร้างขึ้นในสมัยที่ชาวจีนตามเสด็จพระเจ้าตากสินมาตั้งกรุงใหม่ ศาลเจ้ามีสองหลังติดกัน คือ ศาลเจ้ากวนอูกับศาลเจ้าโจวซือกง

นอกจากชาวจีนที่ชุมชนวัดกัลยาณมิตรแล้ว ยังมีชาวจีนอีกพวกหนึ่งเข้ามาจากเมืองเขมรที่มีส่วนช่วยยกอบกู้เอกราช โดยเฉพาะจีนแต่จิว มีพระยาราชเศรษฐีเป็นหัวหน้าจึงทรงโปรดให้ชาวจีนเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งน้ำทางฝั่งตะวันออก ตรงที่เป็นพระบรมมหาราชวัง ภายหลังจากย้ายไปอยู่ที่ลำเพ็ญเมื่อคราวสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ (สุดาราศา สัจฉายา, 2542: 140-141)

2.2 ชุมชนชาวตะวันตก

นอกจากชุมชนชาวจีนที่กุ๊จิ้นแล้ว ย่านนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวโปรตุเกส ซึ่งเดิมอยู่ในค่ายรักษาป้อมเมืองบางกอกและพวกเข้ารีตชาวคริสต์ที่หนีรอดพม่ามาได้ประมาณ 100 กว่าคน ก็โปรดให้รวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยุธยาแม่น้ำเจ้าพระยาใต้กุ๊จิ้นต่อไป (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 390) ดังที่กล่าวไว้ในหนังสือศาสน์สมเด็จเจ้าว่า "...ส่วนฝรั่งเชื้อสายโปรตุเกสที่เคยอยู่ ณ พระนครศรีอยุธยา ก็ให้รวมกันตั้งบ้านเรือนอยุธยาแม่น้ำใต้กุ๊จิ้นต่อไป จึงเรียกกันว่า "ฝรั่งกุ๊จิ้น" คำว่า "ฝรั่งกุ๊จิ้น" นี้แสดงว่าชาวโปรตุเกสย้ายเข้ามาหลังจากชาวจีนแน่ เพราะชื่อกุ๊จิ้นนั้นติดปากอยู่ก่อนแล้ว (สุดารา สุขฉายา, 2542: 141-142) จากประวัติพระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทยกล่าวว่า เมื่อพระเจ้าตากสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว ในปี พ.ศ. 2312 บาทหลวงยาโกเบ กอร์ (Jacques Corre) ชาวฝรั่งเศสซึ่งเคยอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาและพาพวกเข้ารีตหลบหนีไปอยู่เขมรเมื่อกรุงแตก ได้กลับมาพร้อมพวกเข้ารีตและได้พบหมู่คริสตังจำนวนไม่น้อยอาศัยรวมกันอยู่ใกล้ป้อมที่บางกอก จึงได้ขอพระราชทานที่ดินบริเวณนี้จากพระเจ้ากรุงธนบุรีเพื่อสร้างโบสถ์ ตั้งชื่อว่า "ซางตาคูร์ส" นับเป็นโบสถ์โรมันคาทอลิกเก่าแก่แห่งที่ 2 ของบางกอก (สุดารา สุขฉายา, 2542: 141-142) ซึ่งเป็นภาษาโปรตุเกสแปลว่า "ไม้กางเขนศักดิ์สิทธิ์" การโอนที่ดินได้ทำในวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2312 วัดซางตาคูร์ส มีลักษณะเป็นเหมือน โรงสวด เรือนไม้เล็กๆ ใต้ถุนสูง ไม่มีฝาผนัง บาทหลวงกอร์ได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุถึงคณะมิสซังต่างประเทศว่า เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2513 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เสด็จเยี่ยมวัดซางตาคูร์ส จึงมีรับสั่งให้สร้างฝาผนังวัด ปลายสมัยรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ขัดเคืองพระทัยบาทหลวงและพวกเข้ารีตมาก เหตุผลส่วนใหญ่เป็นเพราะขุนนางที่เป็นชาวคริสต์ไม่ยอมเข้าร่วมพิธีการต่างๆ ของทางบ้านเมือง เพราะกลัวว่าจะขัดกับหลักความเชื่อในศาสนา ดังนั้นจึงเนรเทศบาทหลวงออกไปจากกรุงสยาม วัดซางตาคูร์สจึงร้างเจ้าอาวาส (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 390)

3.1.3) ยุคที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในช่วงรัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ. 2325 - 2394)

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงปราบดาภิเษกแล้ว ทรงย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาฝั่งตะวันออกคือ กรุงเทพมหานคร เนื่องจากธนบุรีเป็นเมืองนอกแตก ทำให้ป้องกันข้าศึกได้ยาก เมืองฝั่งตะวันตกก็ตั้งอยู่บนท้องคู้้งน้ำเซาะดินทรุดพังอยู่เสมอกับพระราชวังไม่สามารถขยายพื้นที่ออกไปได้อีก (สุดารา สุขฉายา, 2542: 85)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงสร้างพระราชวังหลวงให้ใหญ่โตงดงามตามแบบอย่างพระราชวังแห่งกรุงศรีอยุธยาซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังโปรด

ให้สร้างวังพระราชทานแก่เจ้านายรวมทั้งสิ้น 8 แห่ง โดยห้าในแปดแห่งนั้นอยู่ในเขตกำแพงเมืองเดิมฝั่งธนบุรี นับเป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่อย่างชุกครากถอนโคนโดยสร้างวังทับลงไปในบ้านเรือนและชุมชนดั้งเดิม ที่ตั้งวังและบ้านในยุคนั้นเท่าที่ปรากฏหลักฐานคือ

วังสวนลั่นจี่ ต่อมาสถาปนาเป็นพระราชวังหลัง พระราชทานเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์

วังสวนมั่งคุด พระราชทานเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรภณเรศร์ โอรสองค์น้อยในพระพี่น้องเธอองค์ใหญ่

วังบ้านปูน พระราชทานพระองค์เจ้าเจ้าขุนแผนร พระอนุชาต่างพระชนนีกับกรมพระราชวังหลัง

พระราชนิเวศน์ พระราชทานเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

วังเดิม พระราชทานเจ้าฟ้ากรมหลวงธิดานุเคราะห์ พระโอรสองค์กลางในพระพี่น้องเธอพระองค์ใหญ่ โดยกันพระราชวังพระเจ้ากรุงธนบุรีให้เด็กหลงเหลือเฉพาะพื้นที่ในกำแพงชั้นใน

กรุงธนบุรีถูกลดความสำคัญลงกลายเป็นวังสำหรับรักษาพระนครทางด้านใต้ พระราชวังหลังถูกสร้างขึ้นเพื่อรักษาพระนครทางด้านเหนือ บ้านเรือนราษฎรถูกแทนที่ด้วยชุมชนป่าไผ่ซำทาสบริวารของวังต่างๆ (สุตารา สุขฉายา, 2542: 88)

สมัยรัชกาลที่ 2 มีการสร้างวังในฝั่งธนบุรีแสดงว่ากรุงธนบุรียังคงมีความสำคัญต่อพระนครได้แก่วังริมพระราชนิเวศน์เดิม

สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงที่มีมิชชันนารี และหมอสอนศาสนานิกายต่างๆ เข้ามาในประเทศไทยจำนวนมากและมีการค้าขายกับประเทศจีน ประเทศทางตะวันตกมีความก้าวหน้าทางวิทยาการและเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและขอแก้ไขสนธิสัญญา บ้านเมืองก้าวหน้าขึ้น

● บทบาทของเมือง

- 1) ด้านเศรษฐกิจ รายได้ส่วนใหญ่มาจากการค้ากับต่างประเทศ โดยเฉพาะช่วงที่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าการกรมคลัง การค้ากับทางจีนรุ่งเรืองมาก
- 2) ทางด้านใต้ของกฏีจีน เป็นที่อยู่ของขุนนางตระกูลขุนนาคเมื่อ รัชกาลที่ 2 โปรดให้ขยายเขตพระราชวังลงด้านใต้ พระยาสุริยวงศ์โกษา (ดิศ ขุนนาค) จึงย้ายไปอยู่ใต้บ้านกฏีจีน และมีที่ดินหลวงซึ่งเป็นที่พักรับแขกเมือง หรือให้ชาวอังกฤษเช่า เรียกว่า บริติช แฟคตอรี ตลอดจนลูกหลาน เช่น พระยาศรีพิพัฒน์ (ตัน ขุนนาค) บ้านตั้งอยู่ใกล้เรือนรับรองชุต (ปวรรณัน ตันตยานุสรณ์และคณะ, 2542: 10)

● การตั้งถิ่นฐาน

1) ชุมชนไทย

ยังคงอยู่บริเวณริมคลอง แม่น้ำ และเรือนแพในแม่น้ำเจ้าพระยา ในสมัยรัชกาลที่ 2 บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใต้กุฎีจีนจนถึงคลองสาน ยังเป็นส่วนกาแฟมาก่อนที่ตระกูลบุญนาคนจะย้ายจากบริเวณพระบรมมหาราชวังเข้ามาตั้งบ้านเรือนในสมัยรัชกาลที่ 2 บริเวณบ้านของตระกูลบุญนาคนเรียกว่าบ้านสมเด็จ เนื่องจากเป็นบ้านของสมเด็จเจ้าพระยาถึงสามพระองค์มีอำนาจสูงสุดในรัชกาลที่ 2 ถึง ต้นรัชกาลที่ 5 เสนาบดีตระกูลบุญนาคนมีบทบาทในกรมพระคลังและกรมท่าซึ่งดูแลรับผิดชอบด้านการค้าและการต่างประเทศ ทำให้เป็นย่านที่คับคั่งไปด้วยชนต่างชาติ (สุดารา สุขฉายา, 2542: 34-35)

2) ชุมชนจีน

นอกจากจีนตลาดพลูแล้ว เมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงย้ายพระนครไปยังฝั่งตะวันออก ชาวจีนในบริเวณกุฎีจีนพ่อค้าบางส่วนก็กลับเมืองจีน ที่เหลือบ้างก็ย้ายตามไปพร้อมกับคนจีนบริเวณตลาดน้อย ลำพัง ทำให้กุฎีจีนมีชาวจีนอาศัยเหลืออยู่น้อย ศาลเจ้าเดิมสองหลังจึงถูกทิ้งร้างทรุดโทรมจนมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนจากมณฑลฮกเกี้ยนจำนวนหนึ่งได้เดินทางมากลับไหว้เห็นว่าศาลชำรุดมาก จึงรื้อศาลเจ้าเดิม แล้วสร้างขึ้นใหม่เป็นหลังเดียวอัญเชิญเจ้าแม่กวนอิมขึ้นประดิษฐานแทนและให้ชื่อว่า "ศาลเจ้าเกียนอันเกง" (สุดารา สุขฉายา, 2542: 141) ยังมีชาวจีนที่อยู่ในตำบลกุฎีจีน ซึ่งเดินทางมาค้าสำเภาภายใต้อุปถัมภ์ของกษัตริย์ในสมัยธนบุรีคือ เจ้าสัว่มั่ง แซ่อึ้ง (หลวงพิชัยวารี) เป็นบิดาของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (เจ้าสัวโต ต้นสกุลกัลยาณมิตร) สมุหนายกในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าสัว่อูทิศที่ดินบริเวณบ้าน และซื้อที่ดินเพิ่มเติมสร้างวัดขึ้นในปี พ.ศ.2368 แล้วถวายรัชกาลที่ 3 ให้เป็นพระอารามหลวง พระองค์จึงพระราชทานนามว่า "วัดกัลยาณมิตร" พร้อมกับนั้นทรงร่วมสร้างพระวิหารหลวง และพระประธาน หรือซำปอกง (หลวงพ่อโต) ตามชื่อที่ชาวจีนนิยมเรียก ทรงมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ประดิษฐานใหญ่อยู่ริมแม่น้ำเช่นเดียวกับที่วัดพนัญเชิงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 11.75 เมตร สูง 15 เมตร 45.83 เซนติเมตร รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า พระพุทธไตรรัตนนายก อันเป็นชื่อเดียวกับหลวงพ่อโตที่วัดพนัญเชิง(สุดารา สุขฉายา, 2542: 268)

3) ชุมชนชาวตะวันตก

ย่านกุฎีจีนเป็นศูนย์กลางของชาวตะวันตก เมื่อชาวจีนย้ายไปอยู่ฝั่งพระนคร ชาวตะวันตกที่เคยอยู่บริเวณหน้าวัดประยูรกีย้ายเข้ามาแทนที่ (สุดารา สุขฉายา, 2542: 34) เป็นที่พักของชาวต่างประเทศ ราชทูต พ่อค้าที่มาจอดเรือในบริเวณนี้ และมีชนนารีที่มาเผยแพร่ศาสนา โดยที่ตั้งชุมชน

ชนชาวต่างประเทศเป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันในการกำหนดแหล่งที่ตั้งบ้านเรือนของชาวต่างประเทศมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มักตั้งอยู่ด้านได้นอกเขตของกำแพงเมืองที่เป็นทางออกสู่ทะเล หรือเป็นเส้นทางที่จะให้หยุดตั้งหลักแหล่งก่อนเข้าถึงพระนคร โดยพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้จัดหาที่อยู่ให้ในบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, 2534: 2-37)

ชาวต่างประเทศเชื้อสายโปรตุเกส ยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่กันเรื่อยมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, 2534: 2-30)

ในสมัยรัชกาลที่ 1 พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้คณะมิชชันนารีกลับเข้ามาได้ คณะบาทหลวงโปรตุเกสกลับมาก่อนบาทหลวงฝรั่งเศสจึงเกิดกรณีพิพาทแย่งวัดข้างตาคูร์ซขึ้น ท้ายสุดบาทหลวงกุเด อดีตเจ้าอาวาสชาวฝรั่งเศสได้กลับมาเป็นเจ้าอาวาสอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาท่านได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชของชาวคริสต์ ในปีพ.ศ. 2339 บาทหลวงการ์โนลตีได้ตั้งโรงพิมพ์เล็กๆ ขึ้นที่วัดข้างตาคูร์ซ สำหรับพิมพ์หนังสือคำสอนศาสนาด้วยอักษรโรมัน ชื่อว่า "คำสอนคริสต์ตั้ง" ปีพ.ศ.2377 สังฆราชบิลเลอกัวซ์ ได้สร้างวัดหลังใหม่ขึ้นแทนหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมเนื่องจากถูกน้ำท่วม เพราะน้ำได้กัดเซาะตลิ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าบริเวณชุมชนกุฎีจีน ทำให้บ้านเรือนของชาวบ้านพังทลายไปหลายหลัง โบสถ์หลังใหม่นี้มีรูปร่างคล้ายโบสถ์ไทยสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 มาก แต่ประดับลวดลายตกแต่งปูนปั้นเป็นแบบฝรั่ง (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 390)

ในปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้วัดข้างตาคูร์ซ พ่อค้าเช่น นายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ ได้เช่าพื้นที่กับนายมอร์แกน มาตั้งห้างมอร์แกนและห้างฮันเตอร์ (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, 2534: 80) หรือชาวบ้านเรียกห้างหันแตร ห้างฝรั่งเป็นตึกสามชั้นแบบยุโรปหลังแรกในบางกอก ช่วงรัชกาลที่ 3 ย่านกุฎีจีนเป็นย่านการค้าสำคัญของกรุงเทพฯ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 390)

พวกมิชชันนารีกลุ่มต่างๆ เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้ทำสัญญาเช่าเรือน 2 หลัง ของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกแถบกุฎีจีน ตรงบริเวณหน้าวัดประยูรวงศาวาส ในสมัยรัชกาลที่ 3 หมอบรัดเลย์ที่ย้ายจากย่านคนจีนแถบวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) มาเช่าบ้านอยู่ใกล้วัดข้างตาคูร์ซ เจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้กำหนดตำแหน่งที่ตั้งบ้านเรือนของชาวต่างประเทศโดยให้อยู่บริเวณเดียวกับนายฮันเตอร์ หมอบรัดเลย์จึงเปิดจำหน่ายยา และตั้งโรงพิมพ์ขึ้นด้วย (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, 2534: 79-80) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสาขาหนึ่งของของมิชชันนารีคริสเตียนคณะอเมริกันบอริต นอกจากนี้ยังมีมิชชันนารีคณะอเมริกันบอริตและคณะเพรสไบทีเรียนมาตั้งอยู่ใกล้ๆ กันด้วย (สุดาราส สุจฉายา, 2542: 34-35)

● สภาพแวดล้อมของเมืองธนบุรี

เมืองธนบุรีเป็นที่พักหนาแน่นของชาวไทย ชุนนาง ชาวต่างชาติ และมีสวนผลไม้มากมาย ชุมชนส่วนมากอยู่รวมกันเป็นชุมชนช่าง เช่น บ้านปูน บ้านหม้อ บ้านบุ บ้านช่างหล่อ ลีนค้ำการ เกษตรต่างๆ นำมาขายกันในตลาดน้ำ เช่น ตลาดน้ำคลองบางหลวง ตลาดน้ำบางกอกน้อย ตลาดน้ำวัดทอง การพัฒนาถนน คู คลองไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากเนื่องจากมุ่งพัฒนาในฝั่งกรุงรัตนโกสินทร์ สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในตำบลกุฎีจีน ในสมัยนี้ได้แก่

1. วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2368 ในรัชกาลที่ 3 มีพระพุทธรูปไตรรัตน์นายกเป็นประธาน เจ้าพระยานิกรบดินทร์เป็นผู้สร้างโดยอุทิศที่ดินบริเวณบ้าน และซื้อที่ดินเพิ่ม น้อมเกล้าฯถวายเป็นพระอารามหลวง

2. วัดประยูรวงศาวาสวิหาร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2371 ในสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระบรมมหาประยูรวงศอุทิศสวนกาแฟ สร้างวัดถวายเป็นพระอารามหลวง ชาวบ้านเรียกว่าวัดรั้วเหล็ก มีเจดีย์แบบสุโขทัยทรงลังกาองค์แรกที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

3. ศาลเจ้าเกียนอันเกง ศาลเจ้าเดิมสองหลังถูกทิ้งร้างทรุดโทรม จนมาในสมัยรัชกาลที่3 ชาวจีนจากมณฑลฮกเกี้ยนจำนวนหนึ่งได้เดินทางมากราบไหว้เห็นว่าศาลชำรุดมาก จึงรื้อศาลเจ้าเดิม แล้วสร้างขึ้นใหม่เป็นหลังเดี่ยวอัญเชิญเจ้าแม่กวนอิมขึ้นประดิษฐานแทน และให้ชื่อว่า “ศาลเจ้าเกียนอันเกง”

4. โบสถ์ข้างตาคูร์สุ สังฆราชบัลเลอกัวซ์ ได้สร้างวัดหลังที่ 2 ขึ้นใหม่แทนหลังเดิมที่ชำรุดเมื่อ พ.ศ. 2377 เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกผสมแบบจีนประยุกต์ตามสมัยนิยม

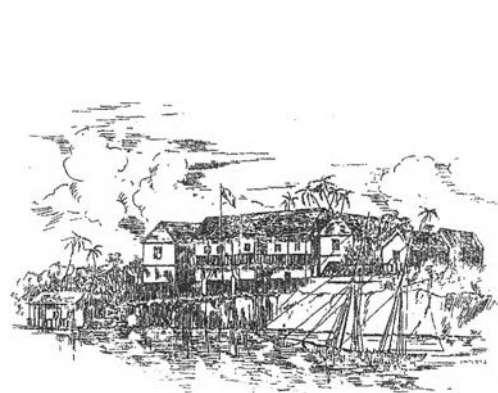
5. บ้านนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ เจ้าพระยาพระคลัง(ดิศ บุนนาค) ให้เช่าที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดประยูรวงศาวาส สร้างเป็นห้างขายสินค้า แบบตึกฝรั่ง

ภาพ 3.1 โบสถ์ข้างตาคูร์สุหลังที่ 2

ที่มา: 80 ปี วัดข้างตาคูร์สุ, 2540: 91

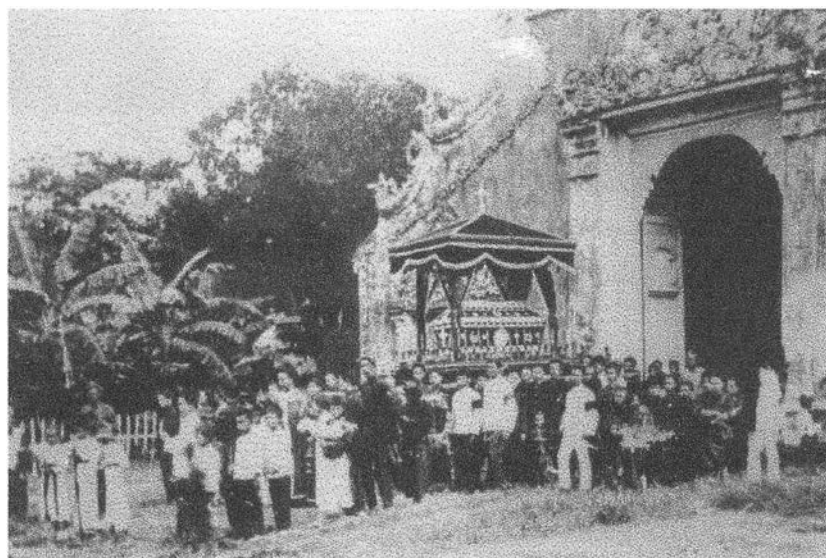
ภาพ 3.2 ห้างนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์

ห้างฮันเตอร์ ห้างฝรั่งแห่งแรก ตั้งอยู่ที่กุฎีจีน

ที่มา: 80 ปี วัดข้างตาคูร์สุ, 2540: 91

ภาพ 3.3 โบสถ์ข้างตาคูร์หลังที่ 2

ที่มา: 80 ปีวัดข้างตาคูร์, 2540: 46

3.1.4) ยุคที่ 4 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางในช่วงรัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ. 2394 - 2468)

สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นช่วงที่ปรับปรุงพัฒนาประเทศให้เจริญตามแบบอารยประเทศ ไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ และทำสนธิสัญญาพระราชไมตรีกับประเทศต่างๆ โปรดให้ส่งนักเรียนไทยไปต่างประเทศและศึกษากับมิชชันนารี ยุคนี้เป็นยุคการค้าเสรีการค้าขายเจริญรุ่งเรือง มีการขุดคลองเพื่อขนส่งอ้อยและน้ำตาลจากแหล่งผลิตใหญ่แถบแม่น้ำนครไชยศรีเข้าสู่พระนคร เช่น คลองภาษีเจริญ ขุดในปี พ.ศ.2410 จากคลองบางกอกใหญ่ริมวัดปากน้ำ ไปออกแม่น้ำท่าจีน ที่ตำบลดอนไก่ดี การขุดคลองเพื่อเปิดพื้นที่เกษตรกรรมใหม่ โดยจ้างชาวจีนขุดคลองมหาสวัสดิ์ ผ่านที่รกร้างไปออกแม่น้ำท่าจีน เพื่อให้ราษฎรทำนา ในรัชกาลที่ 5 มีการขุดคลองสายใหม่และซ่อมแซมคลองสายเดิมเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายคมนาคมทางน้ำ และเปิดพื้นที่เพาะปลูกใหม่อย่างกว้างขวาง เฉพาะในเขตธนบุรีมี การขุดคลองเพิ่มอีก 2 คลอง คือ คลองทวีวัฒนา และคลองนราภิรมย์ การค้าเสรีอันเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง เสริมการเติบโตของตลาดข้าวไทยทำให้เกิดโรงสีข้าวตามมาเป็นจำนวนมาก จากปลายรัชกาลที่ 4 ตลอดสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้ของพระนครซึ่งเป็นย่านพักอาศัยของชาวต่างชาติจึงคับคั่งไปด้วยโรงสีไฟ กระจายเข้าไปในลำคลองใหญ่ๆ โรงสีส่วนใหญ่มักเป็นของพ่อค้าคหบดีชาวจีน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่คลองสานไปจนถึงย่านราษฎร์บูรณะ และในคลองใหญ่ๆ เช่น คลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) (สุคตารา สุขฉายา, 2542: 41-

47) ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการสร้างถนนหลายหลักขึ้นในพระนคร และมีการสร้างทางรถไฟขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 5

● บทบาทของเมือง

- 1) ด้านเศรษฐกิจ มีการเข้ามาลงทุนทางอุตสาหกรรม เช่น โรงสีข้าว อู่ต่อเรือ เกิดสถานกงสุลต่างๆ ความเจริญเกาะตัวอยู่แถบหน้าวัดประยูร ซึ่งเป็นที่อยู่ของขุนนางตระกูลขุนนาง ไปจนถึงคลองสาน
- 2) เริ่มมีการเวนคืนที่ดินเพื่อเป็นสถานที่ราชการในรัชกาลที่ 5 เช่น เพื่อสร้างทางรถไฟสายใต้ริมคลองบางกอกน้อยซึ่งเดิมเป็นที่อยู่ของมุสลิม เวนคืนที่วังหลังเพื่อสร้างเป็นโรงพยาบาลศิริราช พระราชทานที่ดินสร้างกรมทหารเรือซึ่งทำให้มีการเวนคืนและขายที่เพื่อขยายกรมทหารเรือออกไป ทางฝั่งธนบุรีมีการเกลี่ยถนนวัดอรุณอัมรินทร์เพื่อให้สะดวกขึ้น
- 3) ด้านการปกครอง ในรัชกาลที่ 5 เมืองธนบุรีมีฐานะขึ้นกับมณฑลกรุงเทพมหานคร เมื่อ ปี พ.ศ.2458 ได้ประกาศยกเลิกมณฑลกรุงเทพมหานคร ได้แบ่งเขตกรุงเทพฯ ออกเป็น 2 จังหวัด คือ ฝั่งตะวันออกเป็นจังหวัดพระนคร และฝั่งตะวันตกเป็นจังหวัดธนบุรี แต่การบริหารก็ยังคงรวมอยู่กับจังหวัดพระนคร
- 4) ด้านการคมนาคม สมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีเรือกลไฟรับส่งผู้โดยสารระหว่างท่าเรือต่างๆ ทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างฝั่งกรุงเทพฯ และธนบุรีมีความสะดวกขึ้น ท่าเรือที่สำคัญในย่านกุฎีจีน คือท่าเรือกุฎีจีน สมัยนี้ ได้มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นหลายสายในฝั่งพระนคร เช่น ถนนลำเหยง ถนนเยาวราช ราชวงศ์ นอกจากนี้ชาวยุโรปยังได้ร่วมลงทุนขอเปิดสัมปทานเดินรถรางขึ้นเป็นครั้งแรก เส้นทางจากศาลเจ้าพ่อหลักเมืองไปตามถนนเจริญกรุง แล้วไปสุดสายที่ถนนตก มีการสร้างอาคารประเภทตึกแถว 2 ชั้น ชั้นเดียวบ้าง และเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า ตามแนวถนนที่สร้างขึ้นใหม่ (มาริษา เกษรกุล, 2540: 98) สมัยรัชกาลที่ 6 มีการสร้างสะพานที่มีชื่อขึ้นต้นว่า "เจริญ" และได้สร้างสะพานข้ามคลองบางกอกใหญ่เป็นคอนกรีต เชื่อมธนบุรีฝั่งเหนือและฝั่งใต้ เข้าด้วยกันที่ถนนอิสรภาพ คือ "สะพานเจริญพาสณ์ 33" และสร้างสถานีรถไฟสายแม่กลองที่อำเภอคลองสาน (วงเวียนใหญ่) และมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นเป็นแห่งแรกที่สะพานพระราม 6 โดยโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสะพานรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองต่างๆ เปิดใช้ในปี พ.ศ.2469 (ปวรรณ์ ตันตยานุสรณ์และคณะ, 2542: 12)

● การตั้งถิ่นฐาน

1) ชุมชนชาวไทย

ยังคงอยู่ตามเดิมจากบรรพบุรุษ ตั้งแต่ทางใต้วัดกัลยาณมิตรไปถึงวัดอนงคารามเป็นที่อยู่ของตระกูลบุญนาคและญาติที่มีการขายและเวนคืนในทางราชการไปบ้าง บริเวณด้านหลังโรงเรียนแสงอรุณในปัจจุบันที่ถูกตัดถนนใหม่เป็นที่อยู่ของพระยาพลเทพ ส่วนที่ๆ เป็นโรงเรียนแสงอรุณนั้นเป็นที่ของพระยาโชติเกราชเศรษฐี ได้ให้บริษัทก๊วยไท้โหลย เข้าเป็นลานตากผ้าย้อมมะเกลือ จึงเรียกบริเวณนี้ว่า ลานมะเกลือ (มารีชา เกษรกุล, 2540: 104)

2) ชุมชนชาวจีน

จีนเดิม กระจายเป็นเรือนแพจนปลายรัชกาลที่ 5 จึงย้ายไปอยู่ริมถนนตัดใหม่ ส่วนพวกจีนเกษตรกรรมยังคงอยู่ที่ตลาดพลู จีนบริเวณกุฎีจีนเริ่มหมดไป หลังจากสร้างศาลเจ้าเสด็จในสมัยรัชกาลที่ 3 คงเหลือแต่ตระกูลที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลศาลเจ้า คือ ตระกูลสิมะเสถียร กับ ตันติเวชกุล (สุตารา สุจฉายา, 2542: 34)

จีนใหม่ มาค้าขายอยู่แถบตรงข้ามลำเพ็ง คือ ทำดินแดง เป็นจีนที่ร่ำรวย เช่น บ้านหวังหลี่ บ้านโปะซี่ (ตระกูลโปษยานนท์) เป็นสถาปัตยกรรมจีน

3) ชุมชนชาวตะวันตก

มีพวกที่อยู่ตั้งเดิมบริเวณกุฎีจีน ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และพวกที่มาปลายรัชกาลที่ 1 และพวกมิชชันนารี ในช่วงต้นรัชกาลที่ 4 บริเวณกุฎีจีนมีร้านถ่ายรูปร้านแรกในสยามที่รับจ้างถ่ายรูปเป็นอาชีพ เป็นของนายจิตร หรือ หลวงอัคนีนฤมิตร เป็นชาวกุฎีจีน สันนิษฐานว่าเรียนถ่ายรูปจากท่านสังฆราชบิลเลอแกวซ์ ตั้งร้านเมื่อ พ.ศ. 2406 มีร้านอยู่ที่หน้าวัดขวางตาคูร์ลุ ชื่อร้าน Francis Chit and Son (มารีชา เกษรกุล, 2540: 94-95) ในพ.ศ. 2456 วัดขวางตาคูร์ลุ เริ่มทรุดโทรม เจ้าอาวาสบาทหลวงกุเลียมโม กีน ตาคูร์ลุ จึงได้รื้อวัดเก่าแล้วสร้างใหม่ขึ้น โดยออกแบบตามศิลปะนีโอคลาสสิกของยุโรป วัดคูที่ใช้ตกแต่ง เช่น กระเบื้องมุงหลังคา กระຈลီ รูปปั้นพระเยซู และนักบุญต่างๆ ล้วนสั่งมาจากประเทศฝรั่งเศส ในรัชกาลที่ 6 ได้มีประกาศจากกระทรวงนครบาลกำหนดเขตตำบลกุฎีจีน ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2457 ว่า "ทิศเหนือ มีฝั่งลำน้ำเจ้าพระยาเป็นเขต หรือวัดจากเสาก่อเป็นหลักเขตหมายเลข 1 ที่ตรงปากคลองกุฎีจีนข้างใต้ไปจนถึงเสากลางเขตหมายเลข 2 ที่ตรงปากคลองคูระหว่งบ้านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ข้างเหนือยาว 4 เส้น 15 วา ทิศตะวันออก มีสะพานเดินกับเขตที่ดินของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์เป็นเขตหรือวัดจากตั้งแต่หลักเขตหมายเลข 2 ถึงเสากลางเขตหมายเลข 3 ติดสะพานทางเดินยาว 4 วา หักย่อไปตามสะพานทางเดิน ถึงเสากลางเขตหมายเลข 4 ตัดตรงไปทิศใต้ ตามแนวเขตที่ดินของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ถึงเสากลางเขตหมายเลข 5 ยาว 1 เส้น

12 วา ทิศใต้ มีเขตที่ดินของอำแดงเฒ่า อำแดงห่วย ป่าช้าใหม่กับที่ดินซึ่งขึ้นกับวัดโรมันคาทอลิก กับเขตที่ดินของนายพิณหรือวัดตั้งแต่เสาหลักเขตหมายเลข 5 ตัดตรงไปตามทิศตะวันตกถึงเสาหลักเขตหมายเลข 6 ยาว 2 เส้น 8 วา แล้ววัดโค้งจากเสาหลักเขตหมายเลข 6 ถึงเสาหลักเขตหมายเลข 3 ยาว 13 วา วัดจากเสาหมายเลข 7 ตัดตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปตามแนวเขตที่ดินของนายพิณ ถึงเสาหลักเขตหมายเลข 8 ยาว 3 เส้น 14 วา ทิศตะวันตก มีคลองกุฎีจีนเป็นเขตหรือวัดตั้งแต่เสาหลักเขตที่ 8 เลียบไปตามริมคลองกุฎีจีนฝั่งใต้ถึงเสาหลักเขตหมายเลข 1 ยาว 2 เส้น 14 วา" นอกจากนี้รัชกาลที่ 6 ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ชุมชนกุฎีจีนอีกด้วย ดังความว่า "...ผู้ที่อยู่ในที่นั้นๆ ต้องเป็นคนที่นับถือศาสนาโรมันคาทอลิกและห้ามไม่ให้ขายโอนที่ดินภายในเขตที่ 5 แห่งนี้แก่ผู้อื่น นอกจากผู้ที่อยู่ในกฎหมายฝ่ายสยามและนับถือศาสนาฝ่ายโรมันคาทอลิก..."

ชุมชนกุฎีจีนในอดีตเป็นชุมชนของชาวคริสต์หลายเชื้อชาติ นอกจากคนไทยแล้วยังมีทั้งโปรตุเกส จีน และญวนที่มาจากจันทบุรี มีความเป็นอยู่แบบเครือญาติกันโดยมีบาทหลวงเจ้าอาวาสเป็นผู้นำชุมชน ในปี พ.ศ. 2449 ภาคินีคณะเซนต์ปอลเดอชาร์ตได้เปิดโรงเรียนสอนเด็กหญิงขึ้น มีชื่อว่า "โรงเรียนเซนต์คาทาลีนคอนแวนต์" (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 390)

จากหนังสือของวัดเซนต์คาทาลีน กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวคาทอลิกในช่วงประมาณร้อยปีก่อนซึ่งตรงกับช่วงรัชกาลที่ 5 เรื่อยมา กล่าวว่า ชุมชนชาวคาทอลิกเดิมเป็นลักษณะของหมู่บ้านปิด คือมีอยู่เฉพาะพวกคริสตังเท่านั้น จึงทำให้คนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีความสามัคคีกัน รักใคร่กลมเกลียวฉันท์พี่น้อง... ทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมอะไรในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็พร้อมใจร่วมมือกันอย่างเต็มที่ จนถึงกับมีเพลงลูกกุฎีจีน เป็นเพลงประจำหมู่บ้าน บ่งบอกถึงความเป็นหนึ่งเดียวของหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชาวบ้าน มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย บ้านเรือนมีลักษณะเป็นบ้านทรงไทยใต้ถุนสูง แต่ละบ้านอาจจำเป็นต้องมีเรือไว้ใช้สัญจรไปตามคลองที่ลัดเลาะภายในหมู่บ้าน ในขณะนั้นมีบ้านที่เป็นตึกใหญ่เพียงตึกเดียว ซึ่งเป็นบ้านของนายหลุยส์ วินเซอร์ การงานอาชีพของชาวบ้านที่ชาวคาทอลิกมีทั้งราชการ และพ่อค้า แม่ขาย แต่ผู้คนส่วนใหญ่ของที่นี่จะเป็นพ่อค้าแม่ขายกัน นอกจากจะขายของชำ กะป็น้ำปลา พืชผักเล็กๆ น้อยๆ แล้ว พวกแม่บ้านที่ชาวคาทอลิกยังมีฝีมือและได้รับการถ่ายทอดวิธีปรุงอาหารหลายชนิดที่แปลกไปจากท้องถิ่นอื่นๆ เช่น ต้มมะพร้าว หรือ ต้มมะพร้าว เนื้อแชนโม นอกนั้นก็ยังมีขนมปุดรัง หรือกุสรัง ขนมฝรั่ง ขนมฝรั่งของที่นี่เป็นขนมที่มีชื่อเสียงมาก ผู้คนในสมัยก่อนนั้นรู้จักกันดี จนถึงมีคำกล่าวว่า "ชื่ออ้อยเงินบางใหญ่ อ้อยไทยบางไค้ วัด ข้าวหลามตัดวัดระฆัง ขนมฝรั่งกุฎีจีน" เนื่องด้วยบ้านเรือนมีลักษณะใต้ถุนสูง บางบ้านจึงเลี้ยงหมูไว้ใต้ถุนบ้าน หากมีที่เหลือกก็ปลูกต้นไม้ทำสวน เลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ และในหมู่บ้าน ยังมีบ่อเลี้ยงปลาขนาดใหญ่ 3 แห่ง เลี้ยงปลาเฉี้อ และชั่งชื้อ เพื่อส่งจำหน่ายแก่พ่อค้า ด้วยเหตุที่มีการทำสวน จึงทำให้มีค่างควาแม่ไก่ชุกชุม เกิดอาชีพจับค่างควาแม่ไก่ขาย นอกนั้นก็ยังมีเจ้าพระยายังมีกุ้งและ

ปลาชุกชุม สามารถจับขึ้นมารับประทานกันได้ ส่วนที่เหลือจะนำมาขายในหมู่บ้านเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง ในช่วงเวลานั้นชาวตากครุ้สมีผู้ใหญ่ที่มีความรู้และรับราชการอยู่หลายคน เช่น คุณพระ เรียมวิรัชภาค ร.น. ท่านนำชื่อเสียงมาสู่หมู่บ้านชาวตากครุ้สเป็นอันมาก ท่านเคยเป็นอาจารย์อยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านแต่งแบบเรียนภาษาฝรั่งเศส แบบเรียนภาษาเยอรมัน พจนานุกรม นอกจากนี้ท่านยังเป็นรองประธานสภาผู้แทนราษฎร เคยเป็นหัวหน้ากองพิทักษ์การกระทรวงการต่างประเทศ เป็นอัครราชทูตประจำประเทศ ฝรั่งเศส อิตาลี เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ สวิต สเปน และโปรตุเกสอีกด้วย ในด้านการศึกษา นั้น เด็กๆ จะไปเรียนที่โรงเรียนชาวตากครุ้สคอนแวนต์ หลังแรกที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาในสมัยพระสังฆราชแปร์รอส ในปี พ.ศ. 2461 จึงได้ย้ายโรงเรียนมาอยู่ในที่ตั้งปัจจุบัน (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2542 :18-21)

4) ชุมชนอื่นๆ

ยังคงอยู่ในบริเวณเดิม ส่วนแขกอินเดียที่มาใหม่ พ่อค้ารวบรวมกลุ่มอยู่ที่ตึกขาวตึกแดงใกล้ตลาดสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย เป็นย่านการค้าสำคัญรองจากลำเพ็ง

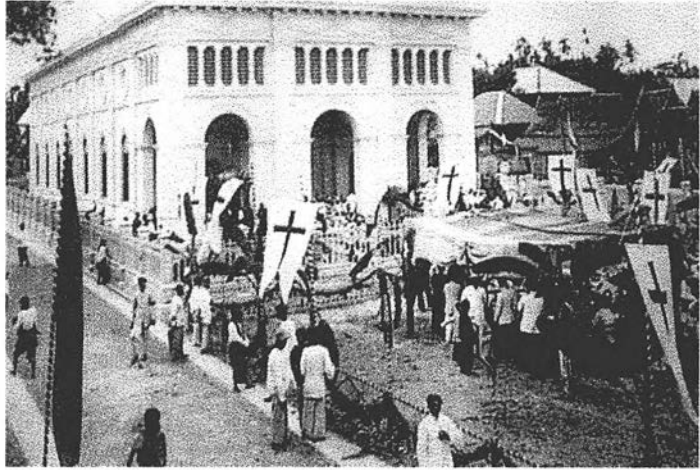
● สภาพแวดล้อมของเมืองธนบุรี

ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯตัดถนนเส้นแรกในฝั่งธน จากวัดแจ้งไปถึงวัดบางว่า คือ ถนน อรุณอัมรินทร์ มีตลาดบ้านสมเด็จซึ่งเกิดในรัชกาลที่ 4 บนที่ดินของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ย่านนี้เป็นถิ่นพระคลังสินค้า ปากคลองสมเด็จเจ้าพระยาเป็นด่านขนอน ตลาดนี้จึงเป็นแหล่งชุมนุมสินค้าจากต่างประเทศและของสวนที่อยู่ลึกเข้าไปในคูคลอง มีสถานที่ราชการเพิ่มขึ้นหลายแห่ง ในบริเวณกุฎีจีน พ.ศ. 2456 วัดชาวตากครุ้สเริ่มทรมุขไหม เจ้าอาวาส บาทหลวงกุเลียลโม กีน ตากครุ้ส จึงได้รื้อวัดเก่าแล้วสร้างใหม่ขึ้น โดยออกแบบตามศิลปะนีโอคลาสสิกของยุโรป เปิดโรงเรียนชาวตากครุ้สคอนแวนต์ขึ้น สมัยรัชกาลที่ 5-6 คนทุกชนชั้นนิยมนุ่งกางเกงแพรดำ (บั้งลิ้น) ซึ่งต้องใช้ผ้าแพรสีขาวมาล้อมด้วยมะเกลือ ถ้าเป็นผ้าขาวทั่วไปก็ต้องย้อมครามแล้วย้อมมะเกลือทับ คนบ้านนอกใช้เป็นผ้าโจงกระเบน ทำให้ลานย้อมผ้าเกิดขึ้นทั่วไปริมแม่น้ำลำคลองในธนบุรี เรียกว่า "ลานมะเกลือ" ต้องใช้พื้นที่กว้างติดแม่น้ำเพราะต้องใช้น้ำมากในการซักผ้าทุกวัน บริเวณพื้นที่ฝั่งธนที่ว่างห่างจากฝั่งพระนคร สมัยนั้นปรากฏลานมะเกลืออยู่ทั่วไปในเขตตัวเมืองชั้นในของฝั่งธน มีที่วัดบุปผาราม วัดกัลยาณิ วัดพลับ(วัดราชสิทธิาราม) วัดหงส์ วัดระฆัง วัดโมลีโลก โดยคนจีนเจ้าของลานมะเกลือเช่าที่รกร้างว่างเปล่า หรือที่สุสานนับเป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของวัด(สุดารา สุขฉายา, 2542: 53) ในบริเวณฝั่งพระนครมีการตัด

ถนนหลายสายความเจริญมีมากในฝั่งพระนคร ชาวตะวันตกที่นิยมอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเริ่มเคลื่อนย้ายไปอยู่ตามถนนที่ตัดใหม่ (มารีซา เกษรกุล, 2540: 98)

ภาพ 3.4 โบสถ์ซางตาครู้สหลังที่ 3 พิธีฉลองวัดในอดีต

ที่มา: 80 ปี วัดซางตาครู้ส, 2540: 126.

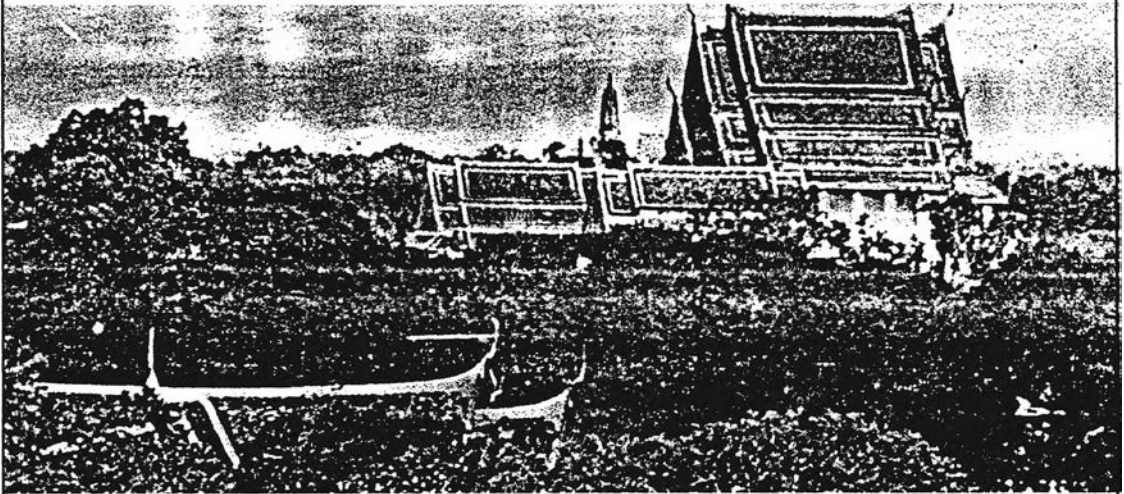
ภาพ 3.5 สภาพเรือนแพริมแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยรัชกาลที่ 4

ที่มา: 80 ปี วัดซางตาครู้ส, 2540: 95.

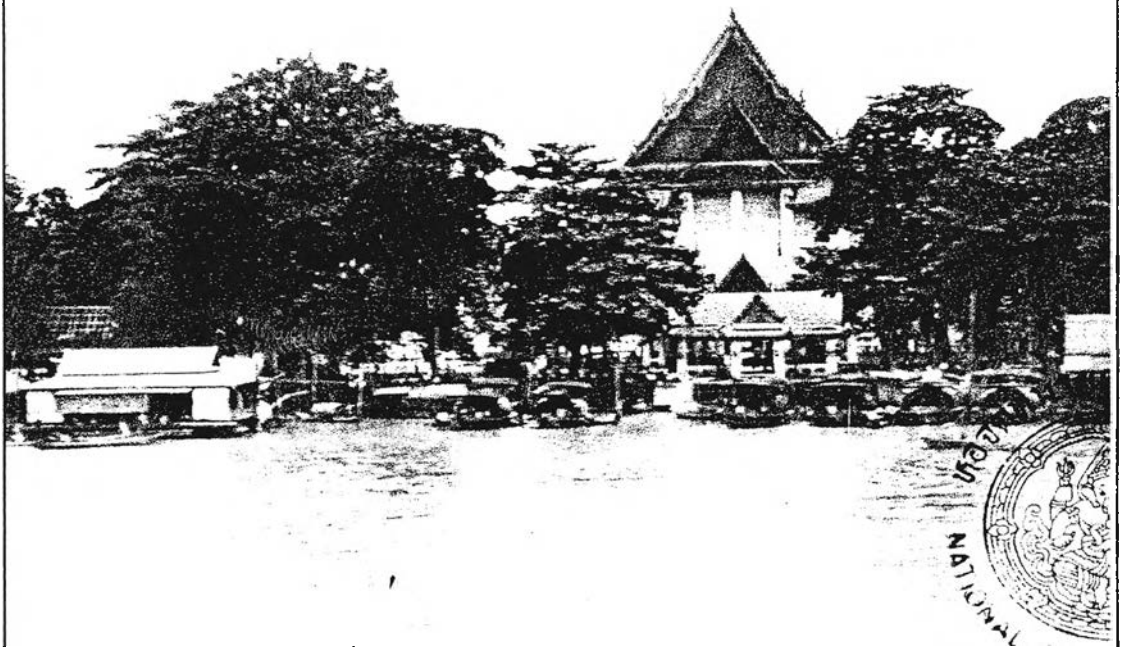

ภาพ 3.6 หลังคาวิหารหลวงวัดกัลยาณมิตร แวดล้อมด้วยสวน ปี พ.ศ. 2448

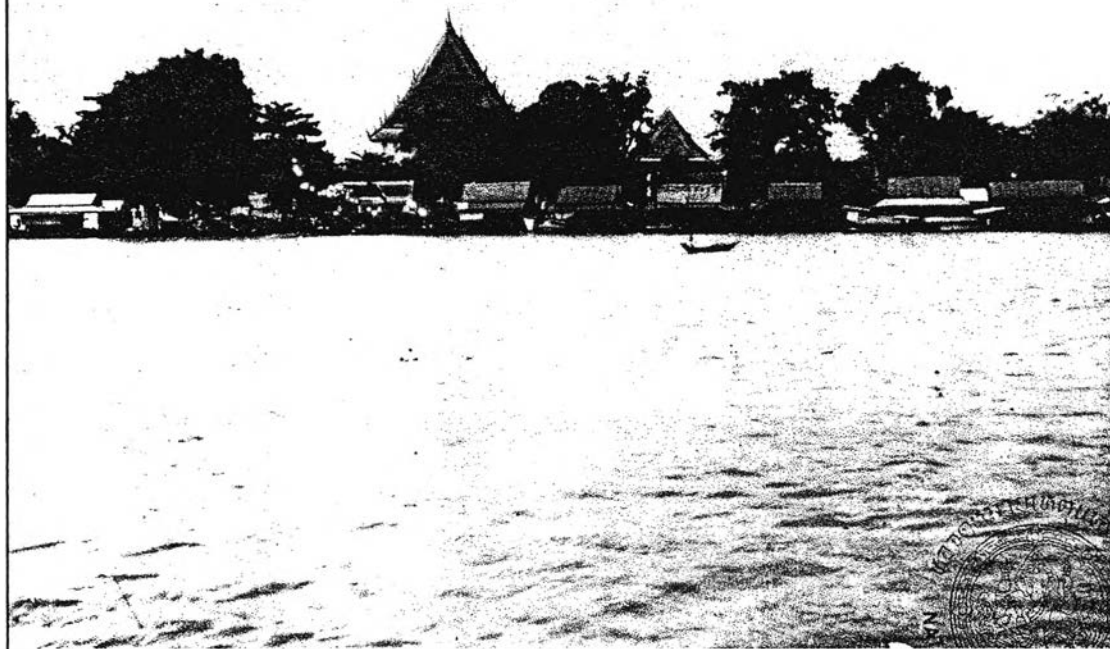
ที่มา : Sternstien , 1982 : 37

ภาพ 3.7 สภาพหน้าวัดกัลยาณมิตรรวมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2458

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ภาพ 3.8 แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2468

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

3.1.5 ยุคที่ 5 สมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2469 - 2544)

ในช่วงรัชกาลที่ 7 เมืองธนบุรีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปตกต่ำ การค้ากับต่างประเทศอยู่ในมือของพ่อค้าจีน อินเดีย และชาวยุโรป และใน พ.ศ. 2474 ที่ดินของตระกูลขุนนางถูกเวนคืน โดยผ่านแยกที่ดินของสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) กับสมเด็จพระยามบรมมหาราชยุรวงศ์ (ดิศ) เพื่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเชื่อมต่อเมืองธนบุรีกับกรุงเทพฯ พร้อมกับตัดถนน 11 สาย ทำให้กรุงธนบุรีมีความเจริญขึ้นโดยเฉพาะย่านบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาจิ้งจอกและเลิกไป (สุดาราสุจฉายา, 2542: 51-57)

● บทบาทเมือง

- 1) ด้านการปกครอง ใน พ.ศ. 2476 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการประกาศยกเลิกมณฑลต่างๆ ทั่วประเทศ เปลี่ยนเป็นจังหวัดและอำเภอ และประกาศพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศ

บาล ซึ่งจังหวัดธนบุรีได้จัดตั้งเทศบาลธนบุรีขึ้น เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2480 มีที่ทำการอยู่ที่บ้านเจ้าจอมพิศข้างวัดประยูรวงศาวาส ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ภูมิเงิน เดิมเป็นตำบลหนึ่ง เรียกตำบลภูมิเงิน ขึ้นอยู่กับจังหวัดธนบุรี สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนมาเป็น ตำบลวัดกัลยาณ์ (มารีษา เกสรกุล, 2540: 103) ต่อมา 21 ธันวาคม พ.ศ. 2514 มีประกาศคณะปฏิวัติให้รวมจังหวัดพระนครและธนบุรีเข้าด้วยกัน เรียกว่า "นครหลวงกรุงเทพมหานคร" มีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2518 ได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็นแขวง และเขต มีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครปกครองวาระละ 4 ปี

- 2) ด้านการคมนาคม บริเวณถนนเทศบาลสาย 1 ติดกับโรงเรียนวัดประยูรวงศาวาสเคยเป็นคลองเล็กๆ แยกมาจากคลองวัดประยูรฯ สมัยนั้นธนบุรียังไม่มีถนนหนทางมากนัก การคมนาคมอาศัยทางน้ำเป็นหลัก ผังธนบุรียังไม่มีรถยนต์ นักเรียนมาโรงเรียนทางเรือในยุคที่โรงเรียนช่างศาครู้สคอนแวนท์ยังคงอยู่ที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในช่วงปี พ.ศ. 2449-2461 (9 ทศวรรษช่างศาครู้สคอนแวนท์ ค.ศ.1906 -1996,2539: 39) การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้น คือ การสร้างสะพานพุทธยอดฟ้า เมื่อปี พ.ศ. 2575 ช้ามจากฝั่งพระนครสู่ถนนประชาธิปไตยฝั่งธนบุรี เริ่มมีการตัดถนนขอยขึ้นในพื้นที่ฝั่งธนบุรีมากขึ้น และมีการสร้างสะพานพระปกเกล้า ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2520 และการตัดถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ซึ่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2542 ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ชุมชนและการคมนาคมในพื้นที่

• การตั้งถิ่นฐาน

1) ชุมชนภูมิเงิน

เมื่อประมาณ 80 ปี ก่อนนี้ มีความเป็นอยู่เรียบง่าย บ้านส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเรือนไทยใต้ถุนสูง ไม่มีรั้วกัน แต่ละบ้านจำเป็นต้องมีเรือใช้สัญจรไปมา ตามลำคลองที่ลัดเลาะภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ไปทำงานฝั่งพระนครต้องอาศัยเรือข้ามฟาก เด็กหญิงและชายในชุมชนก็อาศัยเรียนในโรงเรียนแม่ชี สำหรับแม่บ้านก็หาเลี้ยงชีพด้วยการทำขนมขาย เพราะมีฝีมือและได้รับถ่ายทอดวิธีการปรุงอาหารหลายชนิดที่ต่างไปจากท้องถิ่นอื่นๆจนลือชื่อ ได้แก่ ขนมฝรั่งบ้านป่าเป้า หลังวัดช่างศาครู้ส แม่ลำรวมอยู่ปากคลองภูมิเงิน และแม่แซม ซึ่งขายดีทำแทบไม่ทันขาย บางบ้านยังคงเลี้ยงหมูไว้ได้ถุนบ้าน หากมีที่ว่างก็เลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ปลูกต้นไม้ทำสวน มีบ่อเลี้ยงปลาขนาดใหญ่ 3 แห่ง อาชีพจับค้างคาวแม่ไก่ขาย ในแม่น้ำเจ้าพระยายังคงมีปลา กุ้งชุกชุม จับไปรับประทานและขายได้ หลังโรงเรียนช่างศาครู้สคอนแวนท์ยังเป็นสวนอยู่มาก แม่บ้านสมัยนั้นจับจ่ายตลาดกันที่ตลาดสมเด็จ และตลาดอุทัย ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของสะพานพุทธ ด้านทางไปวัดอนงค์าราม ภายหลังจึงมีตลาดนกระจะอกเมื่อราวๆ 60 ปี ก่อนนี้ คนในหมู่บ้านมีความสามานสามัคคีกันมาก เมื่อมีงานฉลอง ไม่ว่าจะป็นงานฉลองปีใหม่ หรืองานฉลองของทางวัด ทุกคนจะร่วมมือกัน

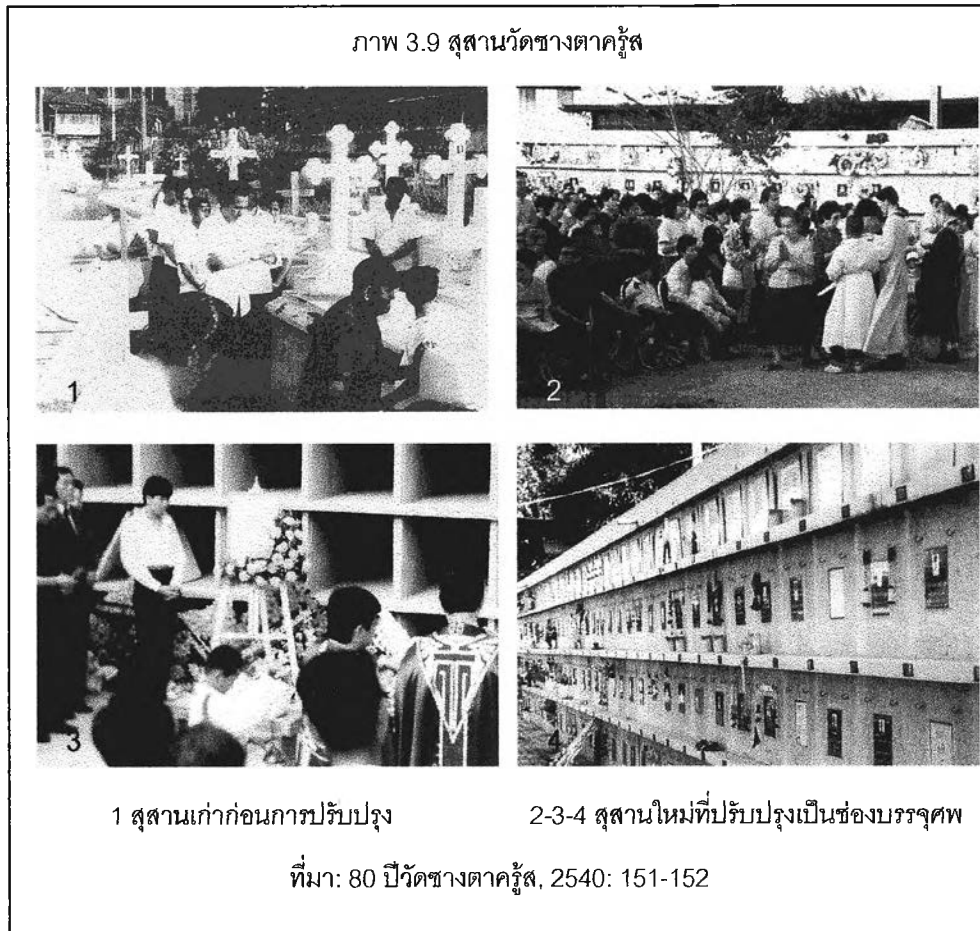
อย่างเต็มที่ ในด้านพิธีกรรมของวัดข้างตาคูร์ส จะมีพิธีแห่ปีละ 4 ครั้ง เช่นเดียวกับปัจจุบัน คือ แห่พระธาตุในวันฉลองวัดเดือนกันยายน แห่แม่พระ แห่พระคริสตกายา แห่พระศพพระเยซูเจ้าในวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หมู่บ้านกุฎีจีนตั้งอยู่ใกล้จุดยุทธศาสตร์ คือ บริเวณสะพานพุทธ ชาวบ้านหนึ่งลงไปหลบในท้องร่องสวน บริเวณใกล้โรงเรียนข้างตาคูร์ส ความสั่นสะเทือนทำให้เกิดกระจกแตกเสียหายจำนวนมาก (มารีซา เกสกรุล, 2540: 105-107) ปี พ.ศ.2485 ปลายสงครามได้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ ระดับน้ำสูงถึง 2.27 เมตร ถือระดับน้ำที่หน้ากองรังวัดที่ดินธนบุรีเป็นเกณฑ์ น้ำท่วมขังอยู่ 46 วัน (ส.พลายน้อย, 2535: 477) “เดิมนั้นทางเดินในชุมชนกว้างใช้ไม้กระดานพาดกับเสาใต้ทางเดินเป็นดินเลน เวล่าน้ำลดทางเดินไม้กระดานพาดเป็นทางเดินนั้นลอยหายไปกับสายน้ำหมด ขณะที่น้ำท่วมสามารถพายเรือออกจากบ้านไปจ่ายตลาดได้เลย บริเวณข้างโบสถ์เป็นทางดินมีต้นมะม่วงใหญ่ปลูกอยู่ด้วย บรรรยากาศร่มรื่น ตอนเย็นถึงค่ำ มีแม่ค้ามาขายอาหารใต้ ต้นไม้คล้ายๆตลาดนัด ช่วงหลังปี 2475 เริ่มกรุยทางทำถนน ถนนเทศบาลสาย 1 เป็นเพียงทางดินแคบๆเป็นอิฐแตกๆ รถเข้าไม่ได้ เวลาขึ้นรถเมย์ต้องเดินไปขึ้นที่หน้าโรงเรียนศึกษานารี สมัยนั้นบ้านเรือนแพที่ฝั่งปากคลองยังมีมาก แล้วค่อยๆ หมดไป บ้านเรือนสมัยก่อนยังพอมือที่วางให้วิ่งเล่นรอบๆ บ้านได้ ปัจจุบันสร้างไปสร้างมาต่อเติมถูกล้ำที่กันเบียดกันจนหนาแน่น” (นิภา บุญธรรม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2545)

ในปี พ.ศ. 2526 เกิดน้ำท่วมใหญ่ บาทหลวงเจ้าอาวาสได้พยายามระบายน้ำรอบวัดและภายในบริเวณโรงเรียนข้างตาคูร์สศึกษาใหม่ทั้งหมด ขุดลอกคูคลองสร้างเขื่อนประตูน้ำ และติดตั้งเครื่องสูบน้ำ จนสามารถป้องกันน้ำท่วมได้สำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 เกิดน้ำท่วมใหญ่อีกครั้ง น้ำไม่ท่วมบริเวณวัด แต่กำแพงสุสานถูกแรงดันน้ำพังลงมาทับสุสาน จึงมีการเปลี่ยนแปลงสุสานจากเดิม เป็นช่องเก็บศพ โดยสร้าง 1 แถว 4 ชั้น 80 ช่อง ในด้านที่กำแพงพังลงมาทำเป็นกำแพงใหม่ซึ่งเป็นด้านหลังช่องเก็บศพด้วย ต่อมาสร้างเพิ่มเติมด้านขวาและเว้นทางเดินกว้าง 3 เมตร ปลูกต้นไม้และหญ้าบริเวณหน้าช่องเก็บศพ เมื่อปรับปรุงสุสานแล้วได้เว้นทางให้รถดับเพลิงสามารถเข้าถึงหมู่บ้านได้ เนื่องจากซอยเดิมที่ใช้เป็นทางเข้าวัดข้างสุสานเป็นซอยเล็กๆ พ.ศ. 2532 มีการถมปรับปรุงภายในสุสานเดิมที่ยังไม่เรียบร้อยโดยถมดินในส่วนที่เป็นหลุมบ่อ และทำกำแพงและประตูด้านหน้าสุสานติดกับถนนเทศบาลสาย 1 ให้รถวิ่งเข้าสุสานได้ ชาวบ้านและผู้ปกครองนักเรียนได้นำรถมาจอดในบริเวณสุสานมากขึ้นเรื่อยๆ และมีปัญหากองขยะที่สกปรกในสุสาน ทำให้มีแนวคิดที่จะย้ายสุสานไปรวมไว้ที่เดียวกันกับสุสานของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ที่จังหวัดนครปฐม

ในวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ได้เกิดเพลิงไหม้หมู่บ้านบริเวณด้านขวาของสุสานติดทางด้านหลังของโรงเรียนข้างตาคูร์สคอนแวนท์ บาทหลวงจึงได้สร้างแฟลต 4 ชั้น ชั้น 2 หลังบริเวณที่ถูกเพลิงไหม้ครั้งนั้น (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2539: 51)

ปี พ.ศ. 2539 เดือนกุมภาพันธ์ได้มีการประกาศยกเลิกสุสานของวัดข้างตาคู้อย่างเป็นทางการ และย้ายสุสานไปที่สุสานสวนติคาม อ.สามพราน จังหวัดนครปฐม ในเวลาต่อมาได้มีการสร้างอาคารเรียน 5 ชั้นของโรงเรียนข้างตาคู้อยู่ศึกษาชั้นบนบริเวณที่ดินเดิมที่เคยเป็นสุสาน (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2540: 53-54)

2) ชุมชนวัดกัลยาณมิตร

ปากคลองบางหลวงหน้าวัดกัลยาณมิตรเป็นตลาดขายมะม่วงและน้ำตาลมะพร้าว เมื่อถึงหน้ามะม่วงมีเรือล่องมาจากราชบุรีมาขายมะม่วงกันเนืองแน่นอยู่เป็นเดือนๆ พอหมดฤดูก็เหลือแต่เรือน้ำตาลตลอดปี (สุตารา สุจฉายา, 2542: 52) “เดิมวัดมีคูล้อมรอบ ช้างซ้ายเป็นคลองบางหลวง ไม่มีบ้านคนอยู่ ด้านขวามือเป็นคูเล็กๆ ใช้เป็นเขตกำแพงวัด ช้างๆ คูมีบ้านเป็นเพิงพักของคนที่มาช่วยกิจการวัด เส้นทางรอบๆ วัดเป็นหินแกรนิตหนาปูเป็นทางเดิน ยังไม่มีทางรถเข้าวัด ซอยวัดกัลยาณมิตรเป็นทางเดินสะพานไม้เล็กๆ ช้างหลังวัดเป็นคลอง มีสวนอยู่ด้วย พายเรือได้อยู่ เวลาพระบิณฑบาตต้องใช้เรือแจว ต่อมา มีการสร้างบ้านล้ำข้ามคลองมา ชิดกุฏิพระ ประมาณ ปีพ.ศ. 2512 ชุมชนเริ่มหนาแน่นแล้ว คูคลองรอบๆ วัดเรือพายไม่ได้แล้ว เรือพ่วงเรือลากมีมากในคลอง เมื่อเรือ

หางยาวเริ่มมา พระจึงเลิกพายเรือบิณฑบาต บริเวณริมคลองและหน้าวัดตรงแม่น้ำเจ้าพระยามีเรือแพผูกอยู่อาศัยด้วย พระท่านให้ย้ายออกไป

มีการเวนคืนที่วัดที่ให้เช่า 4 ครั้ง ชุมชนเรือและแพหน้าวัด และข้างคลอง พื้นที่บ้านเช่าตัดถนนออกประตูใหม่ตรงถนนอรุณอมรินทร์ 13 หลัง ที่ตรงใกล้เมรุ 19 หลัง เมื่อปี พ.ศ. 2539 และตรงพื้นที่ที่เป็นลานจอดรถในปัจจุบันด้วย

สมัยก่อนหน้าน้ำท่วมเป็นประจำ มีการสร้างตลิ่งกันเพื่อป้องกันน้ำท่วมโดยกทม. เมื่อปี พ.ศ.2529 แต่ภายหลังน้ำท่วมขึ้นสูงกว่าเก่า จึงมีการสร้างเขื่อนให้สูงขึ้นอีก” (พระครูภัคยาณิกิจจานุกูล, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2545)

● สภาพแวดล้อมของเมือง

หลัง พ.ศ.2490 คนไทยเลิกนิยมบังลิ้น แต่ยังมีทำส่งออกไปเมืองจีนบ้างจนกระทั่งจีนเปลี่ยนเป็นคอมมิวนิสต์จึงเลิกทำไปเมื่อ พ.ศ.2505 ลานมะเกลือเป็นรอยต่อสำคัญของการปรับพื้นที่รกร้างของวัดเขตเมืองชั้นในให้เป็นที่วางรองรับบ้านเรือนแออัดในยุคต่อมา (สุดาภา สุจฉายา, 2542: 53-56)

อาคารราชการที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ได้แก่ ตึกศาลากลางจังหวัดธนบุรี เนื่องจากรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าให้ธนบุรีมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่ง แต่การบริหารยังรวมอยู่กับจังหวัดพระนคร เมื่อ พ.ศ.2499 จึงได้สร้างศาลากลางจังหวัดธนบุรีขึ้นบนที่ดินราชพัสดุริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดประยูรวงศาวาส ต่อมาเปลี่ยนเป็นสำนักงานสวัสดิการสังคม ปัจจุบันเป็นสำนักงานเทคนิคกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ.2497 บาทหลวงอังแซลม์ เสี่ยมร่วมสมุห์ ได้เปิดโรงเรียนสอนเด็กชายขึ้นในพื้นที่ริมแม่น้ำที่เคยเป็นโรงเรียนช่างตากรู้สคอนแวนต์เดิม (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2542: 22) เปิดสอนตั้งแต่ชั้น ประถมปีที่ 1-4 ให้ชื่อว่าโรงเรียนช่างตากรู้สศึกษา ในปัจจุบันได้ขยายการศึกษาไปจนถึง มัธยมศึกษาปีที่ 3 และเปลี่ยนเป็นโรงเรียนสหศึกษา (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 390)

หลัง พ.ศ.2520 การเจริญเติบโตและความนิยมของโรงเรียนใหญ่ 3 แห่งในบริเวณนี้ คือโรงเรียนในเครือช่างตากรู้ส โรงเรียนแสงอรุณ โรงเรียนศึกษานารี ซึ่งรับนักเรียนจำนวนมาก มีการสร้างอาคารเรียนขนาดใหญ่ สูง 4-5 ชั้นในพื้นที่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนคือ นำให้เกิดการสัญจรเข้าสู่พื้นที่จำนวนมากในแต่ละวัน (ปวรวรรณ ตันตยานุสรณ์และคณะ, 2542: 14)

ภาพ 3.10 สภาพวัดกัลยาณมิตรและชุมชนวัดกัลยาณมิตร เมื่อประมาณ 50 ปีก่อน พ.ศ. 2488-2489

ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศของนายปีเตอร์ วิลเลียมส์ ฮันท์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ภาพ 3.11 สภาพวัดกัลยาณมิตรและคลองบางกอกใหญ่ เมื่อประมาณ 50 ปีก่อน รวพ.ศ. 2488-2489

ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศของนายปีเตอร์ วิลเลียมส์ ฮันท์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ตาราง 3.1 สรุปวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกุฎีจีนและชุมชนวัดกัลยาณมิตรเปรียบเทียบกับพื้นที่ของธนบุรีในแต่ละช่วงเวลา

สมัย	ลักษณะของพื้นที่			
	เมืองธนบุรี	พื้นที่ชุมชน		
		ชนชาติ/กลุ่ม/อาชีพ	สภาพกายภาพ	
อยุธยา	เมืองท่าและจุดยุทธศาสตร์ พื้นที่ดอนเหมาะแก่การเพาะปลูก ทำสวนผลไม้	ฝรั่งเศส	ทหารเฝ้าป้อม	ตึกพักรับรองบุคคลสำคัญ ที่พักทหารดูแลป้อม
		ไทย	ชาวประมงริมน้ำ	เรือนแพ
ธนบุรี	เมืองหลวง เมืองหน้าด่านค้าขาย วังเจ้านาย	จีน	มาจากอยุธยา ค้าขาย เกษตรกรรม ทหาร	เรือนแพริมคลองบางหลวง
		ตะวันตก	มิชชันนารี บาทหลวง ชาวโปรตุเกสอพยพ จากกรุงศรีอยุธยา ชาวคริสต์ที่อพยพมาจากเขมรตาม บาทหลวงยาคอร์เบ	พระเจ้าตากพระราชทานที่ดินให้อาศัยและสร้างวัดหลังแรกเป็นเรือนไม้ ไม่มีฝา เป็นโบสถ์คริสต์ตั้งแห่งที่ 2 ในสยาม
		ไทย	ขุนนาง ชาวบ้าน ค้าขาย เกษตรกร ชาวนา	เรือนไม้อยุธยาริมคลองบางหลวง เรือนแพปากคลอง ตลาดน้ำ
รัตนโกสินทร์ ร. 1 - ร. 3	พระราชวัง ป้อมค่าย ป้อมกันประเทศ ที่อยู่ ขุนนาง ค้าขายกับต่างชาติ มีมิชชันนารีหลายนิกาย	จีน	จีนยกเกียนบางส่วน อพยพข้ามไปฝั่งพระนครในสมัย ร.1	บ้านคนจีนลดน้อยลง สมัย ร.3 ศาลเจ้าเก่าโทรม รื้อศาลสร้างใหม่เป็นศาลเจ้าเกียนอันเกง พ.ศ.2368 เจ้าสัวโต (เจ้าพระยานิกรบดินทร์)สร้างวัดกัลยาณมิตร

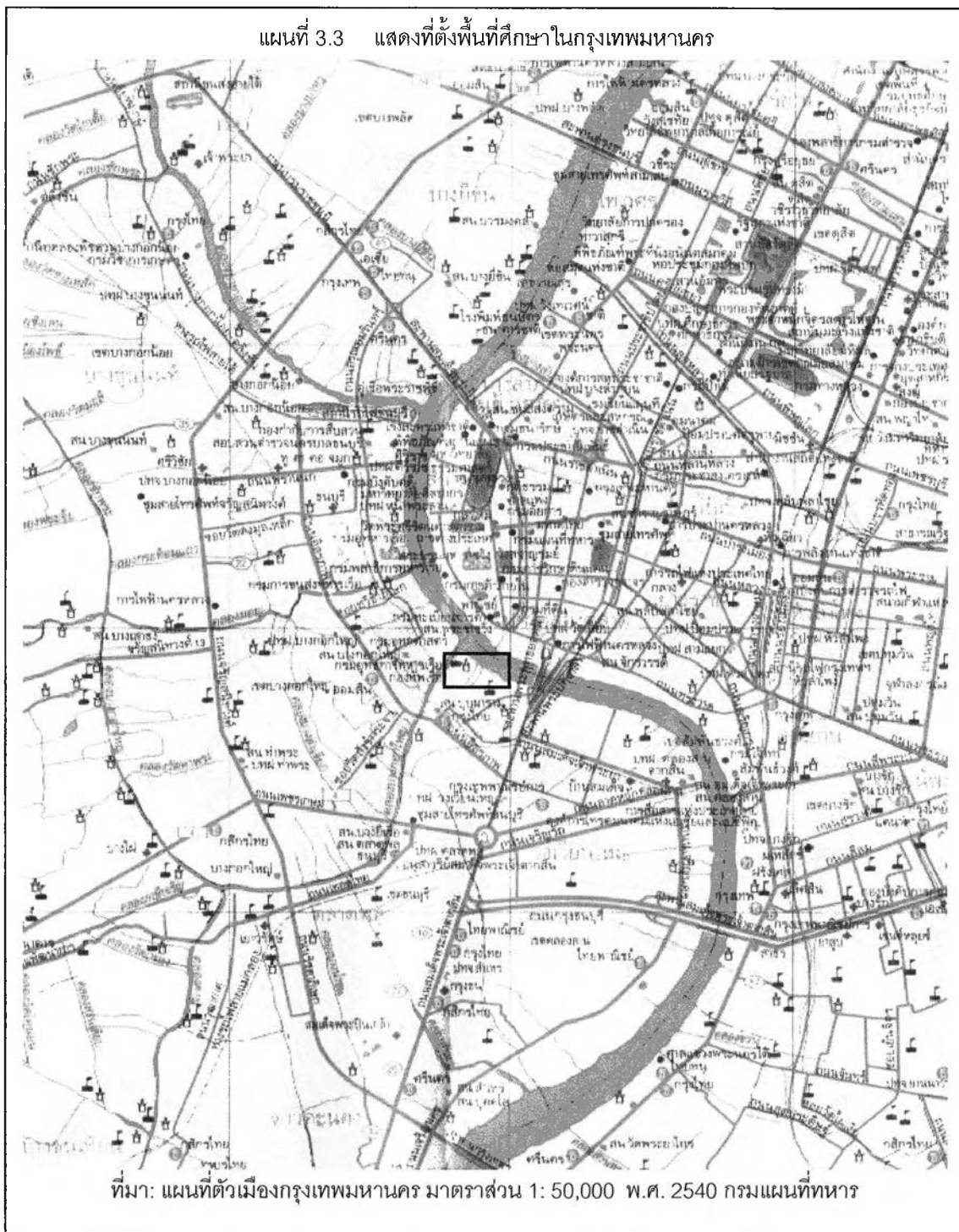
สมัย	ลักษณะของพื้นที่			
	เมืองธนบุรี	พื้นที่ชุมชน		
		ชนชาติ/กลุ่ม/อาชีพ	สภาพกายภาพ	
		ตะวันตก	มิชชันนารี หมอสอนศาสนา เข้ามาใหม่ ทูตพ่อค้า โปรตุเกส มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ หมอบรัดเลย์ ย้ายมาจากวัดเกาะ	พศ.2373 พระสังฆราชปาเลอกัวซ์ สร้างโบสถ์ใหม่ ลักษณะคล้ายโบสถ์ไทยผสมจีนตามสมัยนิยม ตึกห้างฝรั่งแบบตะวันตกของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ บ้านพักทูต บริติชแพคตอรี่ โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์
		ไทย	ชาวสวนค้าขาย พระยาสุรียวงศ์โกษา (ดิส บุณนาค) ย้ายมาอยู่ใต้กุฏิจีน	เรือนแพปากคลองบางหลวง ตลาดน้ำปากคลองบางหลวง
ร.4 – ร.6	เมืองขยายตัว ศูนย์กลางการค้า ร.5 จัดระบอบปกครองเป็นมณฑล ร.6 รูปแบบการอยู่อาศัยริมน้ำเปลี่ยนมาเป็นริมถนน	จีน	เริ่มหมดไปจากพื้นที่ในสมัย ร.6 คงเหลือเพียงตระกูลที่ดูแลศาลเจ้า	บ้านเรือนแพเริ่มย้ายปลูกบ้านเรือนไม้อยู่บนบก
		ตะวันตก	มิชชันนารี หมอ ทูตพ่อค้า คนเชื้อสายโปรตุเกสที่อาศัยอยู่เดิม	เรือนไม้แบบบังกะไล ทำเรือกุฏิจีน ลานมะเกลือบริเวณวัดกัลยาณรัชกาลที่ 6 พระราชทานกรรมสิทธิ์ที่ดินให้มิสซังที่อาศัยต้องเป็นคาทอลิก ห้ามโอนที่ดิน พ.ศ. 2449 สร้างโรงเรียนช่างตาศรัทธคอนแวนท์ พ.ศ. 2459 บาทหลวงกุเล็ล โมกิ้น ดาคูร์ส สร้างโบสถ์ใหม่เป็นหลังที่ใช้มาถึงปัจจุบัน ศิลปะนีโอคลาสสิกแบบอิตาลี พ.ศ. 2498 ตั้งโรงเรียนช่างตาศรัทธศึกษา
		ไทย	ชาวสวน ค้าขาย	เรือนไม้ริมน้ำ

สมัย	ลักษณะของพื้นที่		
	เมืองธนบุรี	พื้นที่ชุมชน	
		ชนชาติ/กลุ่ม/อาชีพ	สภาพกายภาพ
ร.7 - ปัจจุบัน	เศรษฐกิจตกต่ำ ร.9 เมืองพัฒนาขยาย ตัวอย่างมาก	คนดั้งเดิม คนที่ย้าย เข้ามาใหม่	ชุมชนกุฎีจีน คนนอกชุมชนมาเช่า บ้าน
			เวนคืนที่ดินตระกูลขุนนางสร้าง สะพานพุทธยอดฟ้า พ.ศ.2475 เปลี่ยนการเดินทางเป็นทางบก พ.ศ. 2527 สร้างสะพานพระปก เกล้า ท่าเรือสะพานพุทธ พ.ศ. 2497 สร้างโรงเรียนแสงอรุณ พ.ศ. 2499 สร้างศาลาว่าการ จังหวัดธนบุรี พ.ศ.2534 เวนคืนที่ดินและสร้าง ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ พ.ศ. 2542 เปิดใช้ถนนอรุณอม รินทร์ตัดใหม่ อาคารโบราณสถานขึ้นทะเบียน ทั้ง วัดกัลยาณัม และโบสถ์วัดช่าง ตากรู้ส

3.2 ลักษณะของพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน

3.2.1) ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา

3.2.1.1) ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

**วิวัฒนาการและรูปแบบ
 การตั้งถิ่นฐานชุมชนกุฎิจีน
 และชุมชนวัดกัลยาณัม**

แผนที่ 3.4

ขอบเขตชุมชน

สัญลักษณ์

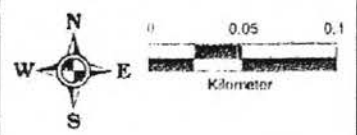

ชุมชนกุฎิจีน

ชุมชนวัดกัลยาณัม

นางสาวพามิลา หารักษ์
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุมชนวัดกัลยาณี และชุมชนกุฎีจีน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่รวมประมาณ 0.12 ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศใต้	ติดถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่
ทิศตะวันออก	ติดคลองวัดประยูร
ทิศตะวันตก	ติดคลองบางกอกใหญ่

พื้นที่ชุมชนโบราณนี้ เป็นเขตที่พักอาศัย พื้นที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ในสมัยอยุธยาและธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อยู่ฝั่งตรงข้ามกับตำบลตลาดหรือปากคลองตลาดในปัจจุบัน ซึ่งเป็นแหล่งงานสำคัญของผู้คนในบริเวณใกล้เคียง และ อยู่ใกล้กับบริเวณพระราชวังเดิมของพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำให้เป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวโดยรอบวังในอดีต และเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์สมัยที่พระเจ้ากรุงธนบุรีสร้างเมืองมาโดยตลอด จากความได้เปรียบในด้านทำเลที่ตั้งนี้ทำให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นย่านชุมชนพักอาศัยของกลุ่มชนที่มีความเชื่อทางศาสนาต่างๆกันมาแต่อดีต แต่สามารถตั้งอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากความขัดแย้ง และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ บริเวณชุมชนมีคลองไหลผ่าน 2 สาย คือ คลองกุฎีจีน และคลองวัดประยูร ซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมระหว่างคลองบางกอกใหญ่กับแม่น้ำเจ้าพระยา ในพื้นที่แบ่งเขตของชุมชนย่อยได้อีก 2 ชุมชนคือ (ดูแผนที่ 3.4)

1) ชุมชนกุฎีจีน

ขอบเขตของชุมชนเมื่อหันหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ด้านขวามีขอบเขตถึงสุดอาคารโรงเรียนช่างตาครุฑศึกษา ริมคลองวัดประยูรวงศ์ ซึ่งบริเวณนั้นมีกลุ่มชุมชนข้างโรงเรียนช่างตาครุฑศึกษาไม่ได้รวมอยู่ในขอบเขตชุมชน ลัดเลาะไปตามเขตรั้วของโรงเรียนช่างตาครุฑศึกษา ถึงถนนเทศบาลสาย 1 เลี้ยวเข้าซอยชุมชนวัดกัลยาณี ส่วนด้านขวามือใช้คลองกุฎีจีนเป็นตัวแบ่งเขต ชุมชนวัดกัลยาณีจนถึงสุดคูน้ำเล็กๆ ที่ผ่านเลาะไปตามกำแพงที่แบ่งเขตกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดกับที่ดินผืนใหญ่ของเอกชนจนสุดกำแพงที่ดินนซอยวัดกัลยาณี

2) ชุมชนไถยาณี

ขอบเขตของชุมชนวัดกัลยาณี หันหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ด้านขวาติดคลองกุฎีจีน ไปสุดเขตที่ดินนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ ส่วนทางด้านซ้ายติดกับคลองบางกอกใหญ่ แต่ที่บริเวณติดกับท่าเรือของวัดกัลยาณีจะมีคูน้ำเขตกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดกับเขตที่ดินของศาลเจ้า และกันเขตออก

จากที่ดินกรรมสิทธิ์ของเอกชน แต่ในการศึกษานี้ได้รวมเอาพื้นที่บริเวณกรรมสิทธิ์ของเอกชนนี้เข้าไว้ด้วย

3.2.1.2) ประชากร

ข้อมูลประชากรที่รวบรวมไว้นั้นทางเขตแยกเป็นรายแขวง ซึ่งรายละเอียดย่อยที่เกี่ยวข้องกับประชากรชุมชนไม่ได้มีการรวบรวมไว้ แต่ในช่วงที่เริ่มก่อตั้งชุมชนอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2530 ได้ทำการจัดเก็บข้อมูลประชากรของแต่ละชุมชน และไม่มี การสำรวจเพิ่มเติมอีก ดังนั้นจึงอาศัยการเปรียบเทียบข้อมูลปี พ.ศ.2541 ที่ได้จากการสำรวจภาคสนามโดยจิตติวัฒน์ นงนุช เป็นผู้ดำเนินการ จากการสำรวจพบว่าชุมชนวัดกัลยาณ์มีประชากรรวม 1,400 คน ชุมชนกุฎีจีนมีประชากรรวม 1,608 คน (จิตติวัฒน์ นงนุช,2542: 28)

ตาราง 3.2 แสดงจำนวนประชากรเปรียบเทียบในพื้นที่ระหว่าง พ.ศ.2530 กับ พ.ศ.2541

บริเวณพื้นที่	ปีที่สำรวจ พ.ศ.	ประชากร (คน)	พื้นที่พักอาศัย (ไร่)	ความหนาแน่น (คน/ไร่)	จำนวนบ้าน (หลัง)	ความหนาแน่น (คน/หลัง)	พื้นที่ปลูกสร้างบ้าน 1 หลัง (ตร.ม.)	ร้อยละการเปลี่ยนแปลง ประชากร
ชุมชนวัดกัลยาณ์	2530	1,470	22	66.82	280	5.25	125.71	
	2541	1,400	15.71	89.12	200	7	125.68	(- 4.76)
ชุมชนกุฎีจีน	2530	1,850	32	57.81	280	6.61	182.86	
	2541	1,608	30.62	52.52	268	6.00	182.81	(-1.30)

ที่มา: ข้อมูลก่อตั้งชุมชนปี 2530 และจากการสำรวจปี 2541 (จิตติวัฒน์ นงนุช,2542: 28)

จำนวนประชากรของเขตธนบุรีโดยข้อมูลจากทะเบียนราษฎรของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และจากสำมะโนประชากรและเคหะ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ จากปี พ.ศ. 2522-2543 (ตารางที่3.2) แสดงให้เห็นว่า ประชากรของเขตธนบุรีได้เพิ่มขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2522-2533 เพิ่มขึ้นสูงสุดในปี พ.ศ.2530 274,949 คน หลังจากนั้นได้ลดลงมาเรื่อยๆ เหลือเพียง 184,181 คน ในปี พ.ศ.2543 เช่นเดียวกันกับสำมะโนประชากรและเคหะ ประชากรในเขตธนบุรี ในปี พ.ศ.2533 จำนวน 272,344 คน ได้ลดลงเหลือ 210,516 คนในปี พ.ศ.2543

ตาราง 3.3 จำนวนประชากรของเขตธนบุรี พ.ศ. 2522-2543 จากทะเบียนราษฎรและจากสำมะโนประชากรและเคหะ

พ.ศ.	ทะเบียนราษฎร (31 ธันวาคม)	สำมะโนประชากร (1 เมษายน)	ความแตกต่าง หรือประชากรแฝง
2522	256,740		
2523	262,097	240,590	
2524	267,398		
2525	268,662		
2526	267,767		
2527	267,616		
2528	273,542		
2529	274,176		
2530	274,949		
2531	269,975		
2532	264,471		
1 เมษายน 2533	263,949	272,344	8,395
2533	262,384		[3.08%]
2534	239,345		
2535	227,980		
2536	220,892		
2537	215,778		
2538	208,061		
2539	203,369		
2540	198,377		
2541	193,783		
2542	188,610		
30 มิถุนายน 2543	185,298	210,516	25,218
2543	184,181		[11.98%]

ที่มา: รายงานชั้นกลางแผนผังพัฒนาเขตกรุงเทพมหานคร (เอ-เซเว่น, 2544: 3.11/3)

แต่จากจำนวน "ประชากรแฝง" คือ ประชากรที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่โดยมิได้จดทะเบียนราษฎร หรือแจ้งการย้ายเข้าต่อเขตการปกครอง พบว่า ปี พ.ศ. 2533 จำนวนประชากรจากการสำมะโนและการเคหะ สูงกว่าประชากรจากทะเบียนราษฎร ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในเขตธนบุรีมีประชากรแฝง ณ วันที่ 1 เมษายน 2533 มีจำนวน 8,395 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.08 ของประชากรทั้งหมด และในวันที่ 1 เมษายน 2543 ประชากรแฝงในเขตธนบุรีเพิ่มขึ้นเป็น 23,562 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 11.20 ของประชากรทั้งหมด

ตาราง 3.4 แสดงจำนวนประชากรในแขวงวัดกัลยาณ์ พ.ศ. 2531-2544

พ.ศ. (31 ธ.ค.)	จำนวน ประชากร(คน)	อัตราเพิ่ม (% ต่อปี)
2531	20,097	
2532	18,660	-7.15%
2533	18,461	-1.07%
2534	16,863	-8.66%
2535	18,047	7.02%
2536	17,491	-3.08%
2537	17,247	-1.40%
2538	16,842	-2.35%
2539	16,531	-1.85%
2540	16,319	-1.28%
2541	16,079	-1.47%
2542	15,697	-2.38%
2543	15,295	-2.56%
2544	14,959	-2.20%
อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี(2531-2544)		-2.19%

ที่มา: ฝ่ายทะเบียนราษฎร สำนักงานเขตธนบุรี

จากข้อมูลทะเบียนราษฎรสามารถนำมาคำนวณหาอัตราเพิ่มประชากรแขวงวัดกัลยาณ์ ด้วยสูตรวิธีหาอัตราเพิ่มแบบเรขาคณิต ตามสูตร $P_o = P_t(1+r)^n$

$$r = n \sqrt{P_t/P_o} - 1 * 100$$

โดย n = ค่าประชากร P_o = จำนวนประชากรปีก่อน P_t = จำนวนประชากรปีหลัง

แล้วนำอัตราเพิ่มของทุกปีมาหาค่าเฉลี่ยของอัตราเพิ่มประชากรในช่วง พ.ศ.2531-2544 พบว่าการเปลี่ยนแปลงประชากรในแขวงวัดกัลยาณ์มีอัตราการลดลงของประชากรเฉลี่ยต่อปี เท่ากับร้อยละ 2.19

ตาราง 3.5 โครงสร้างตามหมวดอายุและเพศของประชากรในแขวงวัดกัลยาณ์ ปี 2543

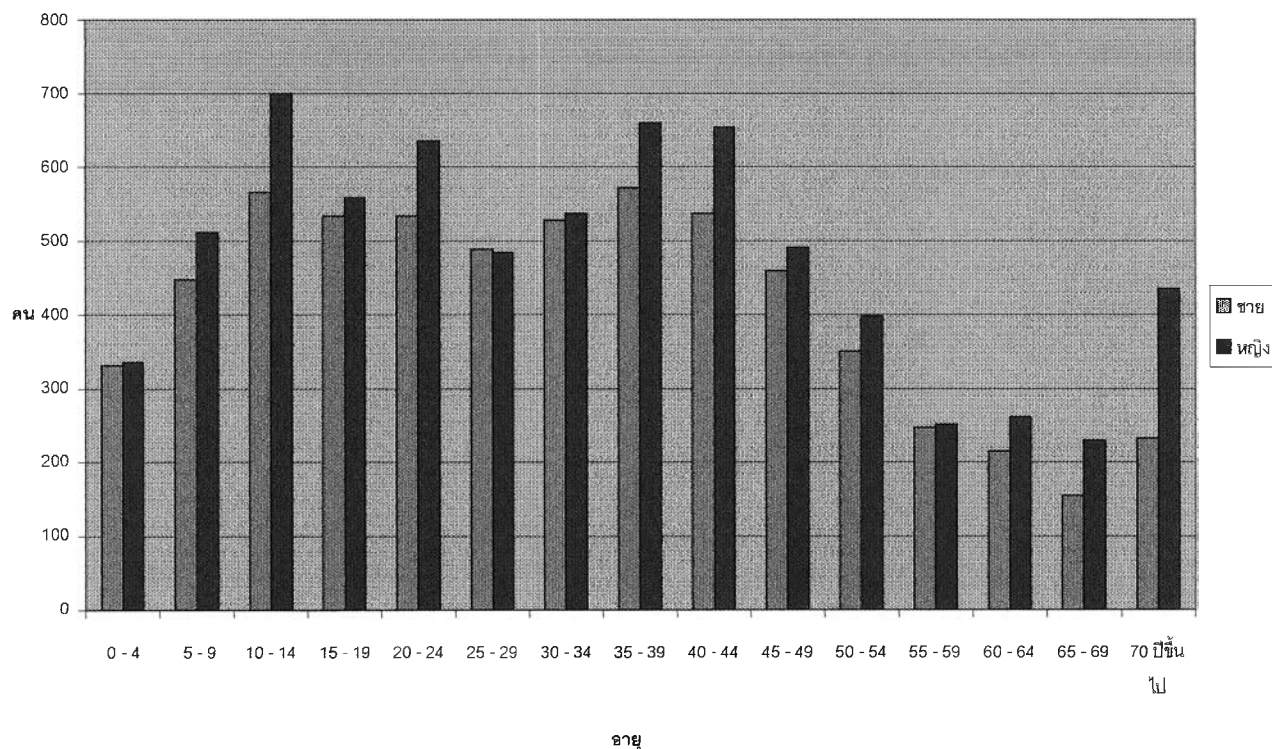
ช่วงอายุ	เพศ		รวม	ร้อยละ
	ชาย	หญิง		
0 - 4	332	336	668	5.01
5 - 9	448	512	960	7.20
10 - 14	566	700	1,266	9.49
15 - 19	533	559	1,092	8.19
20 - 24	533	635	1,168	8.75
25 - 29	489	484	973	7.29
30 - 34	527	537	1,064	7.98
35 - 39	572	660	1,232	9.23
40 - 44	537	654	1,191	8.93
45 - 49	460	491	951	7.13
50 - 54	351	398	749	5.61
55 - 59	247	252	499	3.74
60 - 64	215	262	477	3.58
65 - 69	155	229	384	2.88
70 ปีขึ้นไป	232	435	667	5.00
รวม	6,197	7,144	13,341	100.00

ที่มา: ทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

จากโครงสร้างอายุประชากรในแขวงวัดกัลยาณ์ พ.ศ.2543 ในตาราง 3.4 นำไปสร้างเป็นแผนภูมิประชากร ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 3.1 นั้น พบว่าในช่วงอายุน้อยหรือช่วงวัยเด็ก มีช่วงที่สั้นและเริ่มสูงมากขึ้นในช่วงอายุที่สูงขึ้น จนถึงช่วงอายุ 35-39 ปีแล้วจึงค่อยๆ สั้นลงในช่วงอายุวัยสูงอายุ หรือวัยชรา กล่าวได้ว่าโครงสร้างประชากรมีลักษณะที่เหมือนกับโครงสร้างประชากรในพื้นที่ที่เจริญแล้ว ที่จะมีประชากรในวัยทำงาน มากกว่าช่วงวัยเด็กและวัยชรา และเมื่อพิจารณาในตาราง 3.5 พบว่าในแขวงวัดกัลยาณ์มีประชากรในวัยเด็ก (0-14 ปี) ร้อยละ 21.66 ไม่สูงนัก และมีประชากรในวัยชราสูงพอสมควร ร้อยละ 11.59 และกำลังจะเป็นพื้นที่ที่มีประชากรวัยชราเพิ่มขึ้น และเมื่อ

คำนวณอัตราส่วนพึ่งพิง (Dependency Ratio) จะเห็นได้ว่าอัตราส่วนพึ่งพิงของเด็กเท่ากับ 32.45 และอัตราพึ่งพิงของคนชราเท่ากับ 17.36 และอัตราพึ่งพิงรวมเท่ากับ 49.80 ซึ่งนับว่ายังไม่สูงมาก

แผนภูมิ 3.1 โครงสร้างตามอายุและเพศของประชากรแขวงวัดกัลยาณ์ พ.ศ.2543

ตาราง 3.6 โครงสร้างประชากรในแขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี พ.ศ. 2543

ประชากร	พ.ศ. 2543	
	จำนวน	ร้อยละ
0 - 14	2,894	21.66
15 - 59	8,919	66.75
60 ปีขึ้นไป	1,548	11.59
ประชากรรวม	13,361	100.00
อัตราส่วนพึ่งพิงของเด็ก	32.45	-
อัตราส่วนพึ่งพิงของคนชรา	17.36	-
อัตราส่วนพึ่งพิงรวม	49.80	-

ตาราง 3.7 การคาดการณ์จำนวนประชากรแขวงวัดกัลยาณโณโดยวิธีแบบจำลองเชิงพีกำลังประยุกต์

Year	index X	pop Y	Partial sum S
2534	0	16,863	
2535	1	18,047	
2536	2	17,491	52,401
2537	3	17,247	
2538	4	16,842	
2539	5	16,531	50,620
2540	6	16,319	
2541	7	16,079	
2542	8	15,697	48,095

Year	index X	Yc
2534	0	17,629
2535	1	17,473
2536	2	17,299
2537	3	17,103
2538	4	16,882
2539	5	16,635
2540	6	16,357
2541	7	16,045
2542	8	15,694
2543	9	15,299
2544	10	14,857
2545	11	14,359
2546	12	13,800
2547	13	13,172
2548	14	12,467
2549	15	11,675
2550	16	10,785
2551	17	9,785
2552	18	8,662
2553	19	7,400
2554	20	5,982
2555	21	4,390

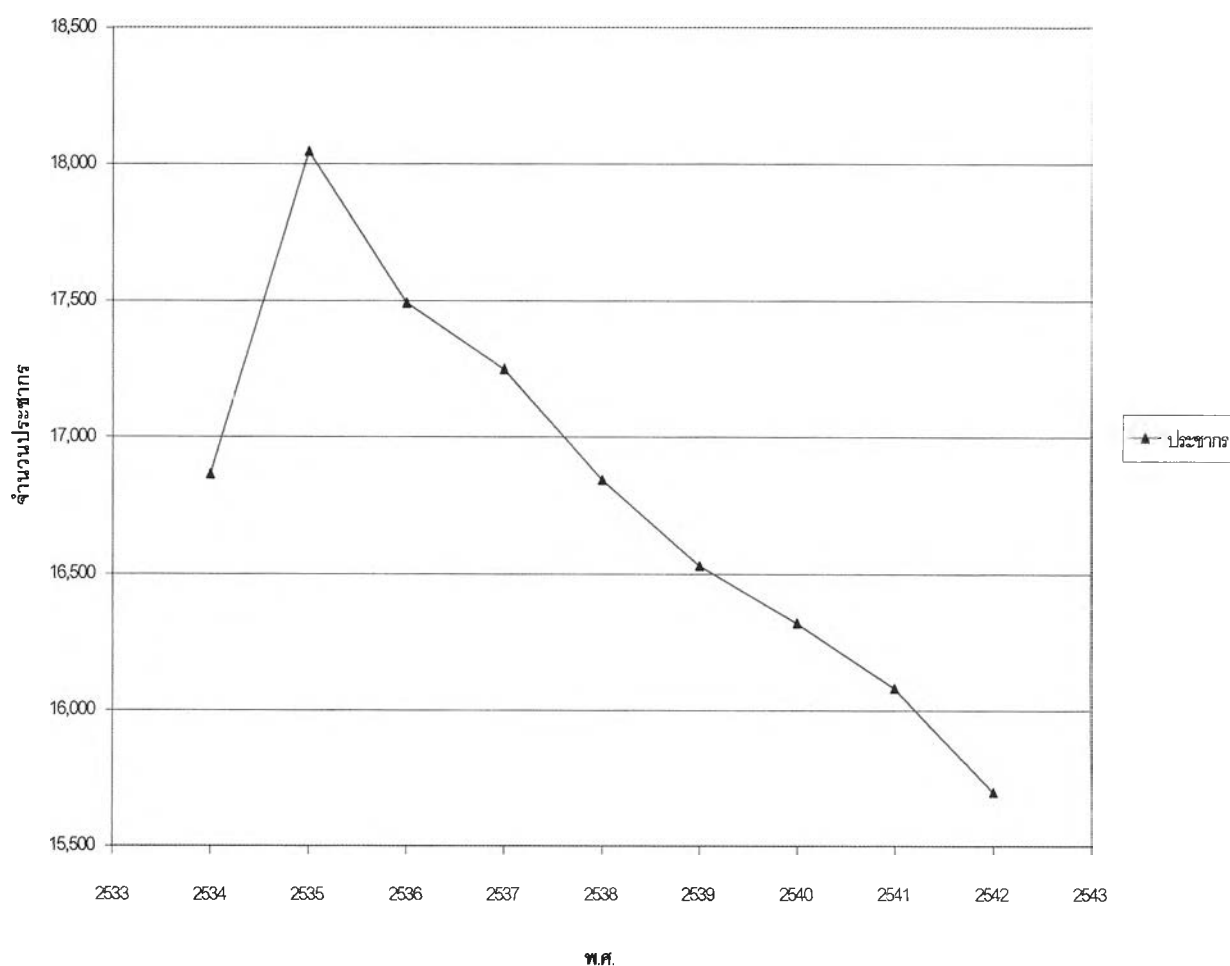

โดย	n=	3
	1/n =	0.33
	a= -	1,259.34
	b=	1.12
	C=	18,888.13

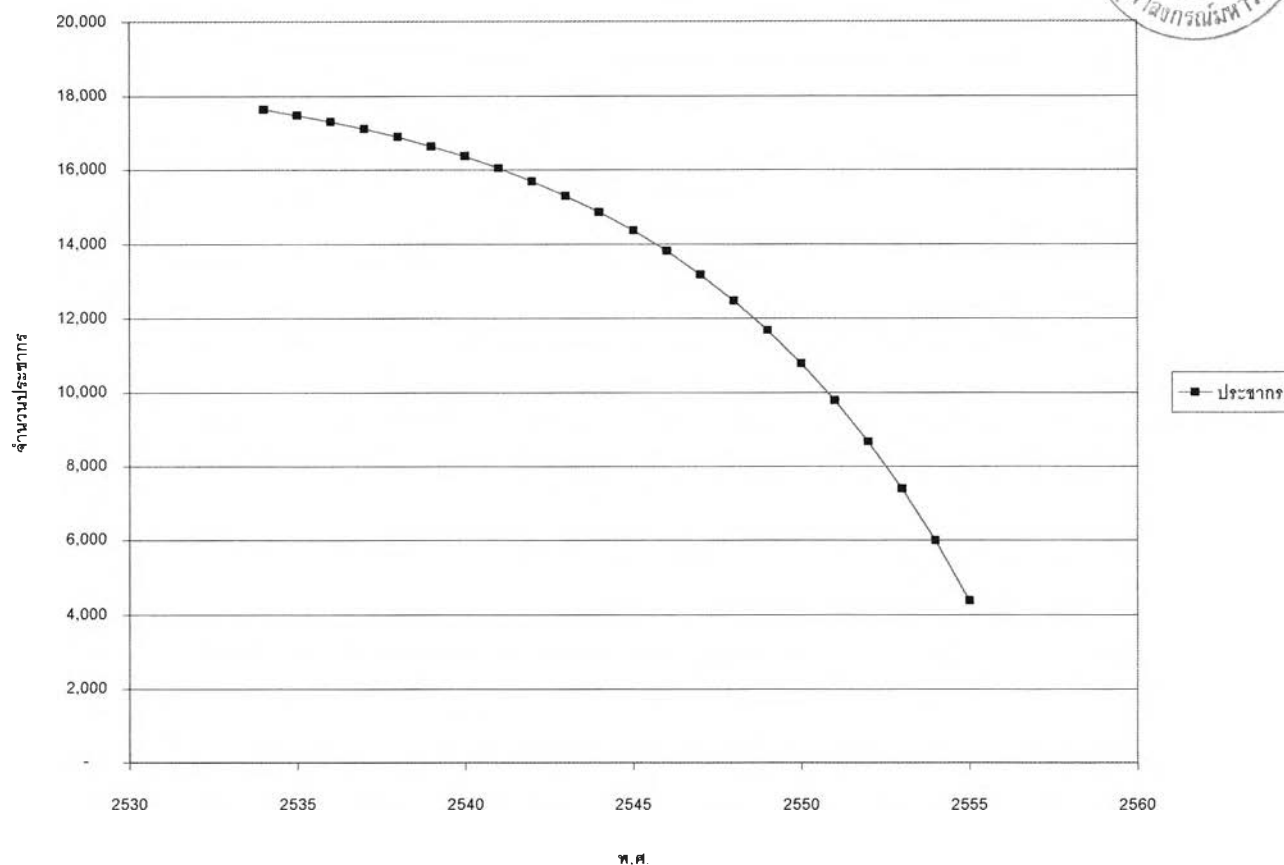
จากตารางการคาดการณ์ประชากรในแขวงวัดกัลยาณโณโดยใช้วิธีแบบจำลองพีกำลังเชิงประยุกต์ จากข้อมูลประชากรตามทะเบียนราษฎร ในช่วง 10 ปีข้างหน้าพบว่า ประชากรในอนาคตมีแนวโน้มลดจำนวนลงเรื่อยๆ ซึ่งจากข้อมูลประชากรในช่วงที่ผ่านมาจำนวนประชากรในเขตธนบุรี และแขวงวัดกัลยาณโณมีอัตราการลดลงเรื่อยๆ สอดคล้องกัน และจากข้อมูลประชากรในชุมชนในพื้นที่ศึกษาทั้ง ชุมชนวัดกัลยาณโณและชุมชนกุฎีจีนนั้น มีอัตราการลดลงเช่นเดียวกัน

แต่จากข้อมูลสำมะโนประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติใน พ.ศ. 2533 และ 2544 มีประชากรแฝงอาศัยอยู่ในเขตธนบุรี ร้อยละ 3.08 และ ร้อยละ 11.20 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งประชากรแฝงมีอัตราเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 8.18 ประกอบกับข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนทั้ง 2 แห่ง พบว่ามีประชากรแฝงเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นคนที่มาเช่าบ้านหรือเช่าห้องพักอาศัยต่อจากผู้ที่เช่าที่ปลูกบ้านอาศัยโดยตรงจากกรมการศาสนาหรือจากวัดข้างตาคูรุส ผู้เช่าเดิมเหล่านี้ได้ย้ายออกไปเรื่อยๆ ขณะที่ผู้เช่าอาศัยต่อเป็นแรงงานผู้มีรายได้น้อยอพยพมาจากต่างจังหวัด โดยที่ในชุมชนวัดกัลยาณมีจำนวนสูงมากถึง 80 % (บุญยนิธย์ สิมะเสถียร ,สัมภาษณ์ 10 กุมภาพันธ์ 2545) แต่ในชุมชนกุฎีจีนนั้นมีเพียง 5% 10 ครอบครัว จากจำนวนประชากรทั้งหมด (พาณิชย์ กมลเสต ,สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2545)

แผนภูมิ 3.2 แสดงจำนวนประชากรในแขวงวัดกัลยาณ พ.ศ. 2534-2542

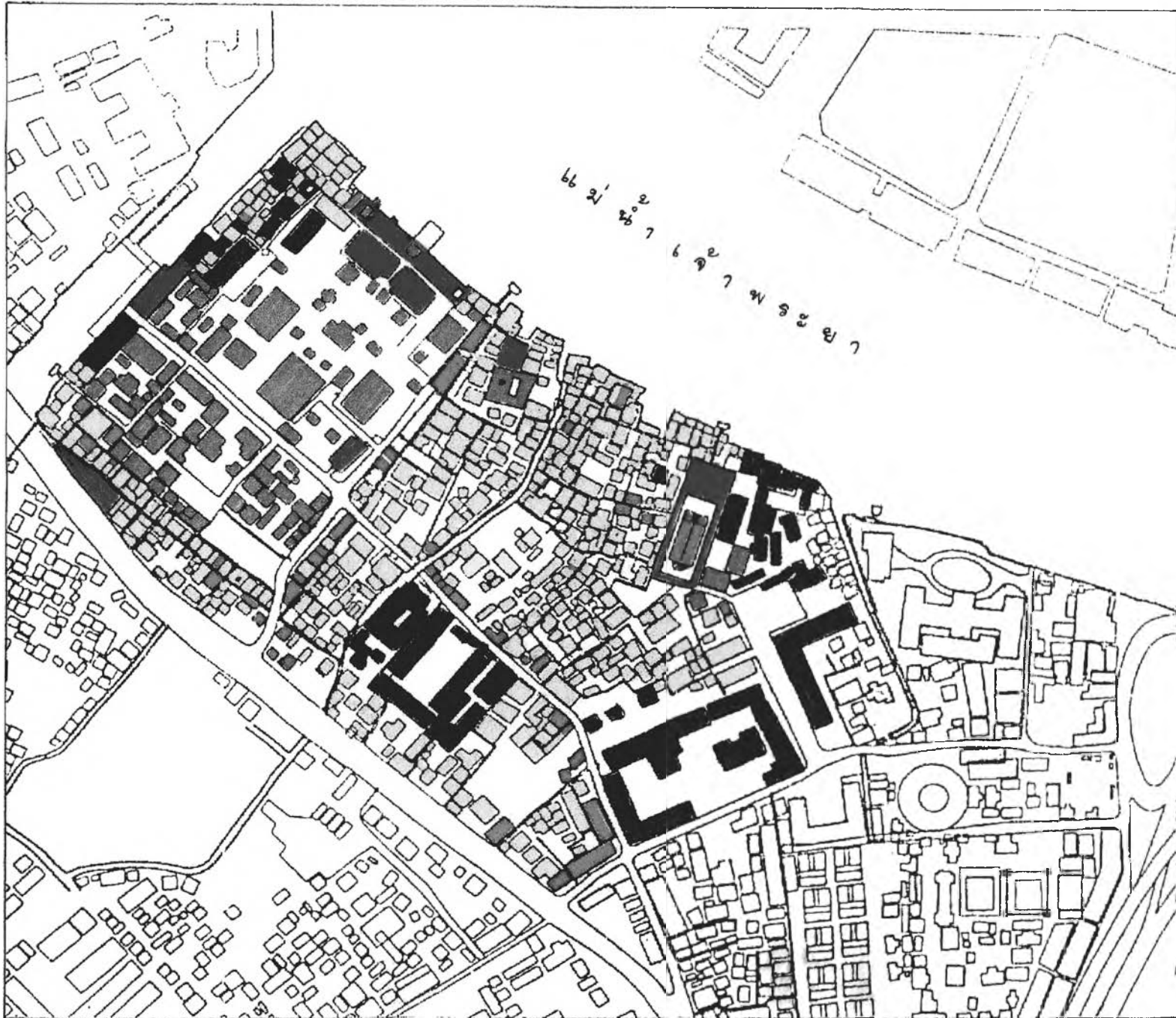

แผนภูมิ 3.3 แสดงจำนวนประชากรในแขวงวัดกัลยาณ์ พ.ศ. 2534 - 2555

3.2.1.3) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ตามประกาศผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ.2542 กำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ประวัติศาสตร์ (สีน้ำตาล) คือ พื้นที่บริเวณริมน้ำเจ้าพระยา จนถึงแนวถนนอรุณอมรินทร์ ตัดใหม่ซึ่งเป็นบริเวณศาสนสถานที่สำคัญ และชุมชนพักอาศัยที่มีมาแต่โบราณ บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนกุฎีจีน ชุมชนวัดกัลยาณ์ ในพื้นที่นี้มีโรงเรียน 12 แห่ง อยู่ในพื้นที่ ลักษณะการใช้ที่ดินในบริเวณย่านกุฎีจีนนี้ เป็นที่พักอาศัย ศาสนสถาน สถานศึกษา การพาณิชย์และพักอาศัย การพาณิชย์ และ สถานราชการ ลักษณะการใช้ที่ดินของทั้ง 2 ชุมชนมีความใกล้เคียงกัน คือ มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง และถูกล้อมรอบด้วยชุมชนพักอาศัย และมีการพาณิชย์ในบริเวณสองฝั่งถนน

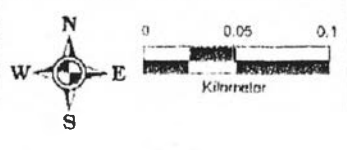

**วิวัฒนาการและรูปแบบ
การตั้งถิ่นฐานชุมชนภูฏิจิน
และชุมชนวัดกัลยาณ**

แผนที่ 3.5
การใช้ประโยชน์ที่ดิน

- สัญลักษณ์**
- พักอาศัย
  - พักอาศัยและพาณิชยกรรม
  - ▨ พาณิชยกรรม
  - ▩ ศาลาสดาน
  - สถานศึกษา
  - สถานที่ราชการ
  - อุทยานธรรมชาติเล็ก
  - ที่โล่งเพื่อการนันทนาการ

นางสาวพามิดา หารักษ์
ภาควิชาการวางแผนที่ดินและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานศึกษาเริ่มมีในสมัยที่การศึกษาสมัยใหม่เข้ามา มีบทบาทแทนที่การศึกษาในวัด มีการใช้ที่ดินเพื่อสร้างสถานศึกษามากขึ้น สถานศึกษาเป็นสถานศึกษาขนาดใหญ่ กลาง และเล็กที่มีมากทำให้ดึงดูดนักเรียนจำนวนมากจากภายนอกพื้นที่เข้ามาศึกษาในบริเวณนี้ ทำให้ปัญหาการจราจรในพื้นที่ การใช้ที่ดินที่เป็นพื้นที่โล่งและพื้นที่ว่างสาธารณะมีน้อยมาก (ดูแผนที่ 3.5)

3.2.1.4) กรรมสิทธิ์ที่ดินและการครอบครอง

กรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินในพื้นที่ 2 ชุมชนนี้ เป็นของรัฐและเอกชนที่ดินของรัฐ

- 1) บริเวณชุมชนวัดกัลยาณี "ที่ดินในพื้นที่เกือบทั้งหมดเป็นกรรมสิทธิ์ของวัด ซึ่งทางกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ ในการเก็บค่าเช่าที่ดินกับบ้านเรือนในชุมชนตารางวาละ 5 บาทต่อเดือน เก็บค่าเช่าปีละครั้ง" ลักษณะการใช้ที่ดินเป็นบริเวณที่พักอาศัย วัด และ โรงเรียนวัดกัลยาณี (กัลยาณีกิจจานุกูล, พระครู, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2545)
- 2) บริเวณชุมชนกุฎีจีน พื้นที่ประมาณ 70% เป็นของวัดซางตาครู้ส 30% เป็นที่ดินที่ซื้อต่อจากทางวัดเพื่อปลูกบ้านพักอาศัย ลักษณะการใช้ที่ดินเป็นที่พักอาศัย 50% และอีก 50% เป็นวัดและสถาบันการศึกษา การเช่าที่ดินเก็บเป็นรายปีคิดตามตารางวา ประมาณตารางวาละ 10 บาท

3.2.1.5) ระบบคมนาคมขนส่ง

บริเวณชุมชนกุฎีจีนและชุมชนวัดกัลยาณี สามารถใช้การสัญจรได้จากทางน้ำและทางบก ก่อนมีการตัดถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ พื้นที่บริเวณนี้การเดินทางทางบกสามารถเข้าถึงได้จากถนนสายรองเพียง 2 สายเล็กๆ เท่านั้น ต้องอาศัยการเดินทางทางน้ำเพื่อความสะดวกจากทางคลองบางกอกใหญ่ และแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ภายหลังจากการตัดถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ที่เชื่อมกับถนนอรุณอมรินทร์เดิมที่ตัดถนนบริเวณวัดอรุณราชวราราม ตัดข้ามคลองบางกอกใหญ่มุ่งตรงไปออกถนนประชาธิปไตย ได้ทำให้การเข้าถึงพื้นที่บริเวณนี้สะดวกขึ้นเป็นอย่างมาก ระบบการสัญจรแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ (ดูแผนที่ 3.6)

- 1) ระบบการสัญจรทางบก ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ทางคือ

- ถนนสายหลัก ถนนที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ศึกษากับพื้นที่บริเวณใกล้เคียง ได้แก่

ถนนประชาธิปไตย มีความกว้างผิวจราจรขนาด 10 ช่องจราจร มีเกาะกลางแบ่งทิศทางการจราจรออกเป็นข้างละ 5 ช่องจราจร เป็นถนนเชื่อมต่อพื้นที่ฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนคร เชื่อมต่อพื้นที่ศึกษากับสะพานพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ข้ามไปยังฝั่งพระนครบริเวณปากคลองตลาด และถนนตรีเพชร และเชื่อมต่อกับสะพานพระปกเกล้าข้ามไปยังฝั่งพระนครบริเวณย่านตลาดพาหุรัด และย่านลำแพิง และสามารถลอดใต้สะพานพุทธยอดฟ้าฯ และสะพานพระปกเกล้าเพื่อไปยังบริเวณ

ย่านท่าดินแดง คลองสาน นอกจากนี้ยังสามารถแยกเข้าถนนอิสรภาพ หรือมุ่งไปยังวงเวียนใหญ่ได้

ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ เป็นถนนขนาด 4 ช่อง เชื่อมต่อพื้นที่ศึกษากับถนนประชาธิปไตย บริเวณข้างโรงเรียนศึกษานารี และเชื่อมต่อกับถนนเทศบาลสาย 2 เพื่อไปยังวัดบุปผาราม และออกสูถนนอิสรภาพ นอกจากนี้ยังเชื่อมต่อพื้นที่ศึกษาถนนอรุณอมรินทร์สายเดิม โดยข้ามคลองบางกอกใหญ่ สามารถไปยังบริเวณวัดอรุณอมรินทร์และโรงพยาบาลศิริราช

- ถนนสายรอง ถนนที่เชื่อมกับถนนสายหลักและรถขนาดใหญ่สามารถสัญจรได้ ถนนสายรองในพื้นที่ได้แก่ถนนเทศบาลสาย 1 เชื่อมระหว่างถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่กับถนนประชาธิปไตย และถนนซอยย่อยๆ ได้แก่ ถนนซอยวัดกัลยาณี ถนนซอยกุฎีจีน ซึ่งแยกมาจากถนนเทศบาลสาย 1 เพื่อเข้าสู่พื้นที่ชุมชน

- ถนนทางเดินในชุมชน เป็นทางเดินเท้าขนาดเล็กที่รถยนต์ไม่สามารถผ่านเข้าออกได้ ซึ่งเป็นทางเดินเข้าสู่บ้านเรือนที่อยู่ในชุมชนในพื้นที่ศึกษา เป็นโครงข่ายสำคัญที่เชื่อมทั้งสองชุมชนเข้าด้วยกัน ทางเดินเท้าในชุมชนกุฎีจีนกว้างเฉลี่ย 1.20 เมตร ทางเท้าในชุมชนวัดกัลยาณีกว้างเฉลี่ย 1.50 เมตร

ในชุมชนกุฎีจีนนั้น ลักษณะทางเดินเท้าไม่เป็นระบบ เป็นทางคดเคี้ยวไปตามช่องว่างระหว่างอาคาร ในบางช่วงของทางเดินเท้าถ้าพอมีพื้นที่เหลือเล็กน้อยก็จะมีม้านั่งวางไว้ข้างทางเป็นที่นั่งพักผ่อนคุยกันในยามว่าง บางบ้านซึ่งมีที่เหลือพอหน้าบ้านก็จะใช้เป็นพื้นที่ขายสินค้า ทางเดินเท้ามีการรักษาความสะอาดมากกว่าในชุมชนวัดกัลยาณี ตามบ้านเรือนต่างๆจะมีรั้วเป็นระเบียบ บางหลังมีซุ้มประตูสวยงาม แต่เป็นที่สังเกตว่าบ้านที่ใช้ขายของนั้นจะเป็นบ้านที่ไม่มีรั้วกันตัวอาคารจะอยู่ชิดกับทางเดิน

ทางเดินเท้าในชุมชนวัดกัลยาณี สภาพทางเดินจะเป็นเส้นตรง พื้นที่ใช้สอยในบ้านมีน้อย จึงปรากฏมีการใช้พื้นที่บางส่วนในการทำกิจกรรมส่วนตัว เช่น มีการตากพริก ตากเสื้อผ้า ซักผ้า บริเวณหน้าบ้านได้ชายคาบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทางเดินเท้า รวมทั้งมีการใช้พื้นที่บริเวณศาลาการเปรียญเพื่อใช้ทำกิจกรรมดังกล่าวด้วย

ทางเดินเท้าของทั้งสองชุมชนมีทางเดินเชื่อมถึงกันได้ 2 ทาง คือ ทางจากชุมชนกุฎีจีน ซอย 3 และเลี้ยวเข้าซอย 9 มาออกที่ บริเวณถนนซอยวัดกัลยาณี และอีกเส้นทางเป็นทางเดินผ่านบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในชุมชนกุฎีจีน ซอย 4 เพื่อออกสู่ทางเดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่กทม. เพิ่งก่อสร้างเสร็จ ไปสู่บริเวณท่าเรือชุมชนวัดกัลยาณีได้

- การเดินทางโดยรถบริการสาธารณะ

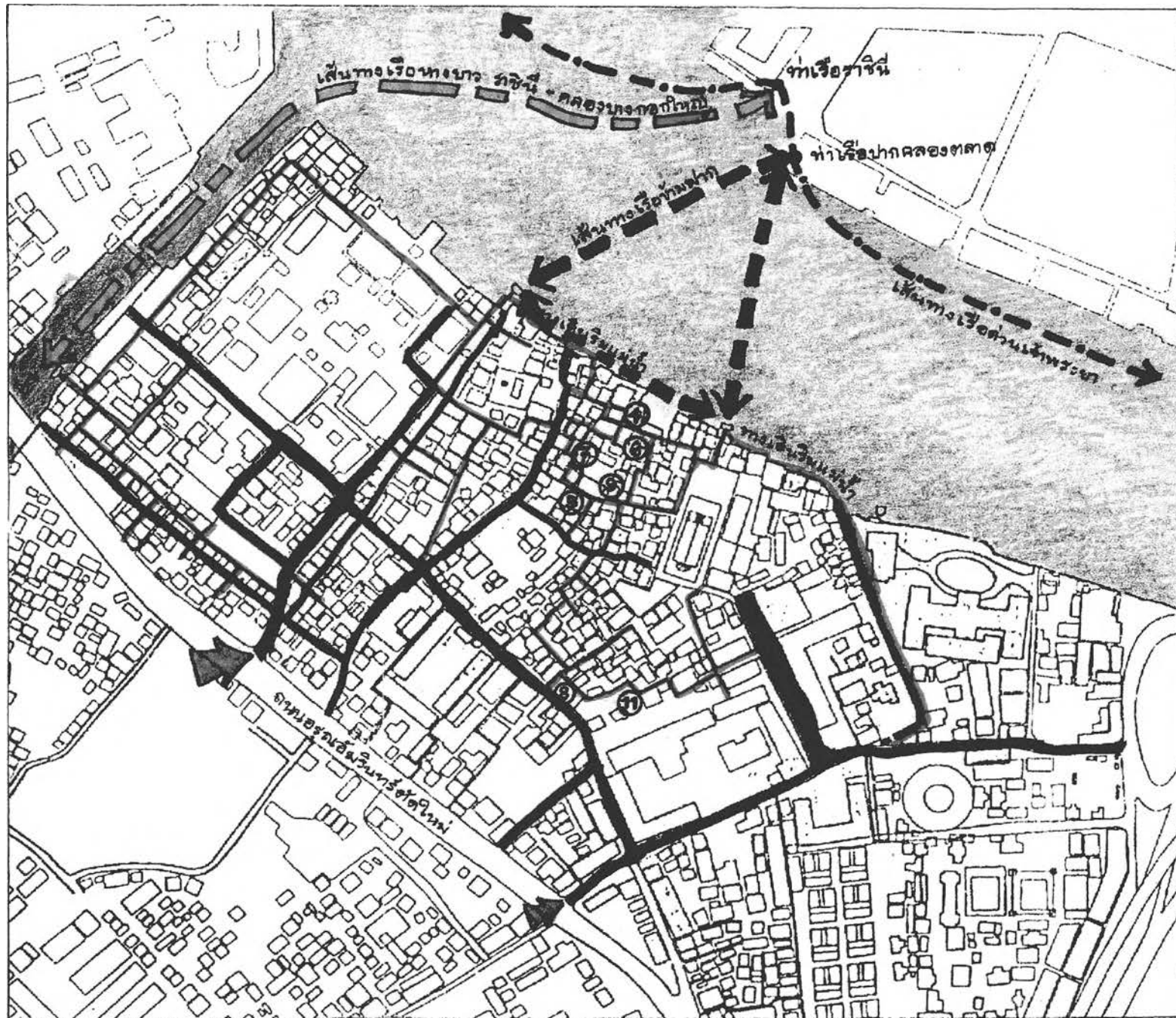
รถโดยสารประจำทาง ลงรถที่ป้ายหน้าโรงเรียนศึกษานารี หรือป้ายฝั่งตรงข้ามถนน มีรถหลายสายผ่านถนนประชาธิปไตยแสดงไว้ในตาราง 3.2

ตาราง 3.8 แสดงรถบริการสาธารณะผ่านในบริเวณพื้นที่ศึกษา

สาย	ข้ามสะพานพระปกเกล้า สถานที่ที่ผ่าน
3	คลองสาน วังเวียนใหญ่ กรมที่ดิน สนามหลวง สะพานควาย หมอชิต
4	ท่าน้ำภาษีเจริญ ตลาดพลู วังเวียนใหญ่ สวนลุมพินี คลองเตย
7	คลองขวาง บางแค ท่าพระ วังเวียนใหญ่ เขาวราช หัวลำโพง
7 ก	พุทธมณฑลสาย 2 บางแค ท่าพระ ปากคลองตลาด จักรวรรดิ
9	ท่าน้ำภาษีเจริญ ตลาดพลู วังเวียนใหญ่ ปากคลองตลาด สนามหลวง บางลำพู ศรียาน
10	ท่าน้ำภาษีเจริญ ตลาดพลู วัดนางนอง ดาวคะนอง วังเวียนใหญ่ ศาลาว่าการกรุงเทพฯ นางเลิ้ง ทำเนียบรัฐบาล
19	วงกลมตลิ่งชัน-เทเวศร์ ตลิ่งชัน พาดำปิ่นเกล้า กรมอุทการเรือ สีแยกบ้านแขก ข้ามสะพานพระปก เกล้า เสาชิงช้า สนามหลวง สะพานพระปิ่นเกล้า ตลิ่งชัน
37	บางปะกอก วังเวียนใหญ่ วรจักร มหานาค
40	สถานีขนส่งเอกมัย สยาม หัวลำโพง เขาวราช เจริญพาสน์ สามแยกไฟฉาย ถ.บางขุนนนท์ -ตลิ่งชัน วัดเจ้าอาาม
42	วงกลมท่าพระ -เสาชิงช้า วัดสุทัศน์ พานูรัต ข้ามสะพานพระปกเกล้า สมเด็จพระเจ้าพระยา คลองสาน วังเวียนใหญ่ สามแยกไฟฉาย พาดำปิ่นเกล้า ศาลาว่าการกรุงเทพฯ
85	วัดแจ้ร้อน สุขสวัสดิ์ ดาวคะนอง วังเวียนใหญ่ ปากคลองตลาด
ปอ. 6	พระประแดง ดาวคะนอง วังเวียนใหญ่ สนามหลวง บางลำพู บางโพ วัดเขมาฯ
ปอ.สาย 3	กม.11 วิภาวดีรังสิต จตุจักร สะพานควาย เทเวศร์ บางลำพู สนามหลวง วังเวียนใหญ่ ถ.พระเจ้าตาก สิน คลองสาน
ปอ.พ.5	แยกพุทธมณฑลสาย 4 บางแค วังเวียนใหญ่ หัวลำโพง อนุสาวรีย์ชัยฯ เซ็นทรัลลาดพร้าว หมอชิต 2
ปอ.พ.14	วังเวียนใหญ่ วังเวียน 22 กรกฎาคม หัวลำโพงสามย่าน คลองเตย บางนา สำโรง ปากน้ำ
สาย	ข้ามสะพานพุทธ สถานที่ที่ผ่าน
6	พระประแดง ราษฎร์บูรณะ สนามหลวง บางลำพู
43	ตลาดปิ่นทอง วัดไทร ถ.ดาวคะนอง-จอมทอง ตลาดพลู วังเวียนใหญ่ ปากคลองตลาด สนามหลวง บางลำพู เทเวศร์
82	ตลาดพระประแดง สุขสวัสดิ์ บางปะกอก ดาวคะนอง วังเวียนใหญ่ ปากคลองตลาด สนามหลวง บางลำภู

ที่มา: องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ และบริษัทบางกอกไมโครไบ๊ส จำกัด (สุดารรา สุจฉายา, 2542: 319-320)

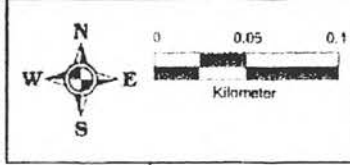

วิวัฒนาการและรูปแบบ
การตั้งถิ่นฐานชุมชนภูฎิน
และชุมชนวัดกัลยาณ์

แผนที่ 3.6
การเข้าถึงและทางสัญจร
ภายในชุมชน

- สัญลักษณ์
- คคลอง
  - ทางเดินเท้า
  - ถนนซอย

นางสาวพามิลา หารักษ์
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ 3.12 แสดงการเข้าถึงพื้นที่ศึกษา

เรือด่วนเจ้าพระยา

เรือข้ามฟาก

ถนนเทศบาลสาย 1

ภาพ 3.13 ทางเดินเท้าในชุมชนกุฎีจีน

ทางเดินด้านข้างโบสถ์

ทางเข้าชุมชนด้านข้างโบสถ์ สายหลักชอยกุฎีจีน 3

ชอยกุฎีจีน 3

ชอยกุฎีจีน 9

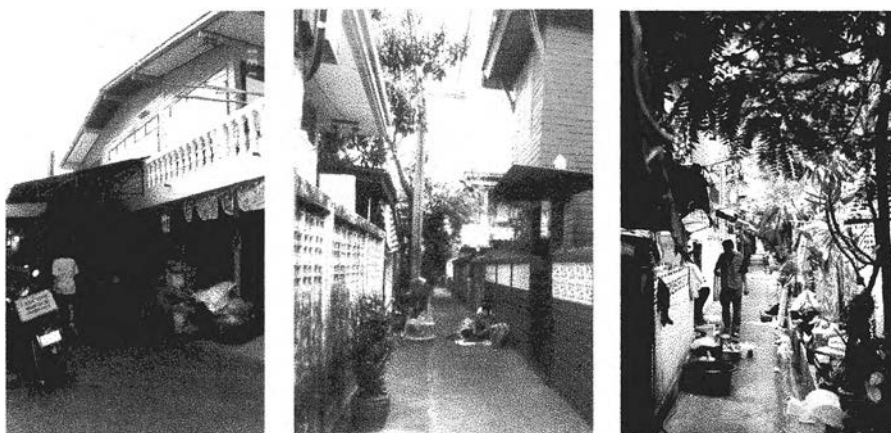

ทางเดินริมรั้วข้างโบสถ์

ภาพ 3.14 ทางเดินเท้าในชุมชนวัดกัลยาณ

ทางเดินด้านข้างวัดริมคลองบางกอกใหญ่

ทางเดินในชุมชนอยู่ด้านหลังวัดกัลยาณ

2. ระบบการสัญจรทางน้ำ

การสัญจรทางน้ำสามารถเข้าสู่พื้นที่ได้โดยตรงทางแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเรือข้ามฟาก จากท่าเรือปากคลองตลาด สู่ท่าเรือกุฎีจีน และท่าเรือวัดกัลยาณ ท่าเรือข้ามฟากที่มีผู้นิยมใช้มากที่สุดได้แก่ ท่าวัดกัลยาณมิตร มีผู้ใช้เฉลี่ยประมาณ 2,636 คน/วัน (ดูตาราง 3.2) ท่าเรือข้ามฟากให้บริการระหว่างเวลา 05.00 น. – 24.00 น. ผู้โดยสารมักเป็นผู้คนในพื้นที่ชุมชนวัดกัลยาณและกุฎีจีน ที่ข้ามไปซื้อของที่ปากคลองตลาด และนักเรียนที่ข้ามฟากมาเรียนที่โรงเรียนในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ปัจจุบันมีเรือให้บริการเหลือเพียง 1 ลำ คิดค่าบริการคนละ 2 บาท

ตาราง 3.9 จำนวนผู้โดยสารข้ามฟากเฉลี่ยต่อวันในแต่ละท่า ปี พ.ศ. 2543

หมายเลข	ท่าข้ามฟาก ต้นทาง-ปลายทาง	เฉลี่ยต่อวัน	เฉลี่ยวันราชการ	เฉลี่ยวันหยุด
1	ท่าปากคลองตลาด-ท่าวัดกุฎีจีน	1,449	1,603	1,064
2	ท่าปากคลองตลาด-ท่าวัดกัลยาณมิตร	2,636	2,699	2,480
รวมทั้งสิ้น		4,085	4,032	3,544

ที่มา: รายงานโครงการจัดทำแผนผังพัฒนาเขตกรุงเทพมหานคร (เอ-เซเว่น, 2544: 3.12-5)

การเดินทางโดยเรือโดยสารในแม่น้ำเจ้าพระยาเจ้าพระยา ปัจจุบันมีบริษัทผู้ให้บริการเพียงรายเดียว คือ บริษัทเรือด่วนเจ้าพระยา จำกัด ให้บริการ 2 ประเภท คือ เรือด่วนพิเศษ และเรือด่วนธรรมดา โดยเรือด่วนพิเศษจะให้บริการในช่วงเวลาเร่งด่วน ระหว่าง 05.50 - 8.30 น. และ 11.50 - 19.00 น. ของวันจันทร์ถึงเสาร์เท่านั้น ส่วนเรือด่วนธรรมดาให้บริการทุกวันตั้งแต่ 06.00 - 18.40 น. (เอ-เซเว่น, 2544: 3.12-5) เรือโดยสารนี้จะจอดเทียบท่าที่ทำเรือราชินี ผิงพระนคร ผู้โดยสารที่ต้องการใช้จะต้องข้ามเรือข้ามฟากไปยังท่าเรือปากคลองตลาดแล้วเดินไปรอเรือที่ทำเรือราชินี

การเดินทางในคลองบางกอกใหญ่ บริเวณข้างชุมชนวัดกัลยาณมิตรมีท่าเรือเล็กๆ 1 ท่า เป็นท่าจอดเรือหางยาวที่วิ่งภายในคลองบางกอกใหญ่ มาจากคลองบางแวกเพื่อไปยังท่าเรือราชินี (เรือปักธงสีเขียว) และไปยังท่าเรือสะพานพุทธ (เรือปักธงสีเหลือง) เริ่ม 5.00 น. ถึง 18.00 น. ค่าโดยสาร 5-10 บาท (สุดารา สุจฉายา, 2542: 325) บางครั้งถ้าประตูน้ำที่ปากคลองบางกอกใหญ่ปิด ผู้โดยสารทั้งหมดจะต้องลงที่ท่าเรือข้างชุมชนวัดกัลยาณมิตร แล้วเดินไปลงเรือข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยาต่อที่หน้าวัดกัลยาณมิตร อัตราค่าโดยสารคิดตามระยะทาง

3.2.1.6) สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

ระบบสาธารณูปโภค

- 1) ระบบการระบายน้ำ พื้นที่ในบริเวณชุมชนทั้ง 2 ก.ท.ม ได้สร้างเขื่อนกั้นริมน้ำ และประตูกั้นน้ำในบริเวณคลองย่อยๆ ด้วย เมื่อประมาณปี 2535 เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ทำให้ไม่สามารถสัญจรในคลองได้เหมือนในอดีต ปัจจุบันคลองได้กลายเป็นเพียงทางระบายน้ำจากบ้านเรือนในชุมชนเท่านั้น ทำให้สภาพคลองกลายเป็นสภาพน้ำเน่าเสียเนื่องจากไม่มีการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยจากบ้านเรือนสู่ลำคลอง
- 2) การจัดเก็บขยะมูลฝอย การจัดเก็บขยะมูลฝอยมีการเก็บ 2 ครั้ง ต่อสัปดาห์ ดำเนินการโดยสำนักงานเขตธนบุรี ปัจจุบันการจัดเก็บยังไม่ค่อยทั่วถึงนัก เก็บได้ตามจุดใหญ่ๆ เช่น โรงเรียน

- วัด และบริเวณที่สามารถเข้าถึงได้ บริเวณที่มีการจัดเก็บได้มีประสิทธิภาพได้แก่ บริเวณชุมชน
 ภูมิจีน ส่วนชุมชนวัดกัลยาณมี มีการจัดเก็บอยู่ในระดับปานกลาง
- 3) ระบบดับเพลิง เนื่องจากลักษณะทางเดินเท้าในชุมชน ค่อนข้างแคบ รถใหญ่เช่นรถดับเพลิงไม่
 สามารถเข้าถึงได้ ทางชุมชนจึงได้ติดตั้งเครื่องดับเพลิงแบบมือถือไว้ตามหน้าบ้านหลายหลัง
 เพื่อป้องกันเพลิงไหม้ และมีระบบประปาหัวสีแดง เพื่อใช้ดับเพลิงกระจายอยู่ในทั้งสองชุมชน
 ชุมชนวัดกัลยาณมี 3 จุด ส่วนในชุมชนภูมิจีนมี 1 จุด

สาธารณูปการ

สถาบันการศึกษา ในพื้นที่ศึกษาและบริเวณใกล้เคียงพื้นที่ศึกษามีอยู่เป็นจำนวนมาก
 หลายระดับ โรงเรียนขนาดใหญ่ ได้แก่ โรงเรียนช่างตากรัฐสคอนแวนต์ โรงเรียนขนาดกลาง ที่ระดับ
 การให้บริการส่วนใหญ่เป็นเด็กที่อยู่ในพื้นที่ และพื้นที่โดยรอบมาเรียน ได้แก่ โรงเรียนช่างตากรัฐ
 ศึกษา โรงเรียนวัดกัลยาณมี โรงเรียนแสงอรุณ โรงเรียนอนุบาลแสงอรุณ โรงเรียนอนุบาลพัชรินทร์พร
 โรงเรียนวรรณบูรณศึกษา โรงเรียนไกรวิทย์อนุสรณ์

ตลาดสด ในพื้นที่ชุมชนมีการค้าขายของสดตามร้านค้า และริมถนนในซอยเล็กๆ มีร้าน
 อาหารปรุงสำเร็จ เช่น ร้านก๋วยเตี๋ยว ข้าวผัด เป็นต้น ในพื้นที่ใกล้เคียงบริเวณข้างชุมชนวัดประยูรมี
 ตลาดสด เรียกว่าตลาดนกกระจอก เดิมตลาดนี้เป็นอาคารมีหลังคาคลุมอยู่ในพื้นที่เวนคืนสร้าง
 ถนนอรุณอัมรินทร์ตัดใหม่ จึงได้ย้ายมาอยู่ในบริเวณริมถนนในซอยเล็กๆใกล้เคียงแทน นอกจากนี้ก็
 มีร้านค้ารถเข็นขายอาหารให้เด็กๆ บริเวณหน้าโรงเรียนต่างๆ ในเวลาเลิกเรียน

การรักษาพยาบาล มีศูนย์อนามัยที่ 26 ของกรุงเทพมหานคร รวมอยู่ในบริเวณสำนักงาน
 เทศกิจของกรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ชุมชน ส่วนคลินิก มีเพียง คลินิกสำหรับเด็ก
 และคลินิกทันตแพทย์ อย่างละ 1 แห่ง หรือข้ามฝั่งไปใช้บริการคลินิกที่บริเวณปากคลองตลาด
 ถ้าต้องการรับการรักษามากขึ้นจะไปใช้บริการที่โรงพยาบาลกลาง โรงพยาบาลตากสิน โรง
 พยาบาลศิริราช ซึ่งปัจจุบันเดินทางไปสะดวกขึ้นมาจากถนนอรุณอัมรินทร์ตัดใหม่ ปัจจุบันมีบัตร
 ทองตามโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค จะไปใช้บริการที่โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า

3.2.1.7) พื้นที่โล่ง ที่ว่าง และที่สาธารณะ

พื้นที่โล่งว่างในชุมชนทั้ง 2 มีกระจัดกระจายอยู่โดยทั่วไป สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท
 คือ พื้นที่โล่งว่างส่วนบุคคล และพื้นที่ว่างสาธารณะ พื้นที่ว่างส่วนบุคคลได้แก่ พื้นที่สวนในเขตบ้าน
 พื้นที่โล่งบริเวณหน้าบ้าน พื้นที่โล่งที่เป็นสนามกีฬาในโรงเรียน พื้นที่เหล่านี้บุคคลทั่วไปไม่สามารถ
 เข้าไปใช้งานได้ ซึ่งพื้นที่ว่างส่วนบุคคลจะมีสัดส่วนน้อยกว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ พื้นที่โล่งว่าง
 สาธารณะที่สำคัญ ได้แก่ (ดูแผนที่ 3.7)

**วิวัฒนาการและรูปแบบ
การตั้งถิ่นฐานชุมชนภูฎีจีน
และชุมชนวัดกัลยาณ์**

แผนที่ 3.7
อาคารที่สำคัญ และที่ว่าง

สัญลักษณ์

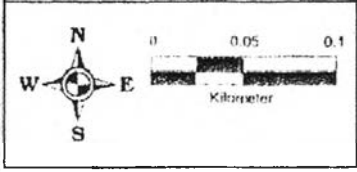
อาคารที่สำคัญ

- อาคารโบราณสถาน
- บ้านเรือนโบราณ

ที่ว่าง และที่โถงสาธารณะ

- ที่โถงสาธารณะ
- ที่โถงส่วนบุคคล

นางสาวพามิดา หารักษ์
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- บริเวณสวนหย่อมหน้าวัดกัลยาณมิตรริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นสวนหย่อมที่ได้รับการจัดแต่งไว้จากสำนักงานเขตธนบุรี
- สนามเด็กเล่นและสวนหย่อมหลังชุมชนวัดกัลยาณมิตร เพิ่งสร้างหลังจากการตัดถนนอรุณอัมรินทร์ตัดใหม่แล้วมีที่เหลือ
- ลานโล่งในเขตกำแพงวัดกัลยาณมิตร
- ลานจอดรถบริเวณวัดกัลยาณมิตร
- บริเวณลานโล่งหน้าวัดช่างตาครู้ส
- บริเวณสวนหย่อม สนามเด็กเล่น และที่ทำการชุมชนกุฎีจีน เนื้อที่ประมาณ 200 ตารางวา

3.2.1.8) อาคารและสิ่งปลูกสร้าง

ภายในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยกลุ่มอาคารสาธารณะและบ้านพักอาศัยแบ่งเป็น

- อาคารโบราณสถาน
- อาคารพักอาศัยในชุมชน

ในพื้นที่ศึกษานี้ มีอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานจากกรมศิลปากร 3 แห่ง คือ วัดช่างตาครู้ส วัดกัลยาณมิตรรวมมหาวิหาร ศาลเจ้าเกียนอันเกง มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันดังนี้ (ดูแผนที่ 3.8 – 3.9)

- 1) วัดช่างตาครู้ส หลังปัจจุบัน เป็นสถาปัตยกรรมแบบเรเนซองส์ แบบนีโอ-คลาสสิก เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตัวในแนวขวางหันหน้าไปทางทิศเหนือออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ลวดลายปูนปั้นประดับหรือบานประตูหน้าต่างที่ทำเป็นรูปไม้กางเขน ตามชื่อของวัด (กษมา เกาไศยานนท์, 2539 : 67)
- 2) วัดกัลยาณมิตรรวมมหาวิหาร สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบประเพณีนิยมในรัชกาลที่ 3 อาคารที่สำคัญ ได้แก่

พระวิหารหลวง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2380 มีขนาดกว้าง 31.42 เมตร ยาว 35.84 เมตร รูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมไทย ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ประดับช่อฟ้าใบระกา หางหงส์

เชิงชาย หน้าบันสลักลายดอกไม้ปูนปั้นประดับกระจก ประตุน้ำต่างเป็นไม้สักหนาแผ่นเดียวประดับลายรดน้ำลายทองรูปธรรมบาล ด้านในพระวิหารหลวงมีผนังเป็นลายดอกไม้

ด้านหน้าพระวิหารหลวงมีตุ๊กตาคานิลปะจีน ที่เรียกว่า อับเฉา ตั้งเรียงรายอยู่ ถัดออกมามีซุ้มประตูหินศิลปะจีน ด้านในพระวิหารประดิษฐาน พระพุทธไตรรัตนนายก คนไทยนิยมเรียกหลวงพ่โต คนจีนเรียกว่าซำปอกง (ซำปอฮุกกง) เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร หน้าตักกว้าง 11.65 เมตร สูง 15 เมตร 45.83 เมตร รัชกาลที่ 3 สร้างโดยมีพระประสงค์ให้เหมือนพระโตวัดพนัญเชิง

ภาพ 3.15 หลวงพ่โต วัดพนัญเชิง

ภาพ 3.16 หลวงพ่โต วัดกัลยาณมิตร

ภาพ 3.17 พระอุโบสถ

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ข้างพระวิหารหลวงทางทิศตะวันออก สถานที่ตั้งเดิมเป็นบ้านของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาด กว้าง 21.88 เมตร ยาว 31.90 เมตร ลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมจีน หลังคาไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประดับหน้าบันด้วยปูนปั้นลายดอกไม้ประดับกระเบื้องเคลือบสลักลวดลายจีน ซุ้มประตูหน้าต่าง ปูนปั้นลายดอกไม้ประดับกระจกภายในพระอุโบสถ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติและเครื่องบูชา مأหุ่มแบบไทยปนจีน พระพุทธรูปปางป่าเลไลย์เป็นพระประธาน ด้านหน้าอุโบสถมีเสาสงูศิลปะจีนตั้งประดับอยู่ เรียกว่าเสาคู่

หอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติ รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2418 เพื่อเป็นที่เก็บพระไตรปิฎก และพระคัมภีร์ต่างๆ ตัวอาคาร 2 ชั้น ก่ออิฐถือปูน มีระเบียงล้อมรอบ หลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีเชิงชาย หน้าบันสลักลายเปลวปิดทองประดับ กลางสลักพระพุทธรูปมหาเมฆอุฎฐิเหนือพานแว่นฟ้า บานประตูหน้าต่างสลักลายดอกไม้ปิดทองประดับกระจก อยู่ทางด้านตะวันตก ข้างพระวิหารหลวง หลังพระวิหารน้อย

พระวิหารน้อย ตั้งอยู่เหนือพระวิหารหลวงทางทิศตะวันตก รูปทรงขนาดเดียวกับพระอุโบสถ เป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปปางต่างๆ จำนวนมาก พระประธานเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย

หอระฆัง พระสุนทรสมาจารย์ (พรหม) เป็นผู้สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2476 ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก เหนือพระวิหารหลวง หน้าหอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติ ฐานรูปสี่เหลี่ยมกว้าง 8 เมตร สูง 30 เมตร ชั้นบนประดิษฐานพระพุทธรูปปางลีลา ชั้นล่างแขวนระฆังใบใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จมาเป็นประธานในพิธียกระฆัง (ชาญ กัลยาณมิตร, 2543: 8 -11)

3) ศาลเจ้าเกียนอันเกง ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบจีน มีลวดลายงานไม้ฉลุลายมังกรประดับอยู่ที่กำแพงด้านหน้าศาลเจ้า ประดิษฐานองค์เจ้าแม่กวนอิมเป็นประธานในศาล

ส่วนอาคารและสิ่งปลูกสร้างในชุมชนมีลักษณะและประเภทดังนี้

ชุมชนกุฎีจีน

1. อาคารพักอาศัย ที่ดินในชุมชนเป็นที่เช่า ส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวมีพื้นที่บริเวณบ้านพอควร มีรั้วกันเขตแนวชัดเจน หลายหลังมีซุ้มประตูเข้าบ้านสวยงาม แต่เนื่องจากอาคารในชุมชนเป็นอาคารไม้และเกิดเพลิงไหม้แล้วหลายครั้ง กลุ่มอาคารที่เก่าที่สุดอยู่ริมแม่น้ำและคลองกุฎีจีน บ้านเหล่านี้หันหน้าเข้าสู่ทางน้ำ บ้านกลุ่มด้านในหันหน้าเข้าสู่ทางเดิน

- เรือนไทยเดิม แทรกตัวอยู่ในชุมชนมีจำนวนไม่มาก มีลวดลายแกะสลักสวยงาม บริเวณหน้าต่าง เสาบ้านเป็นปูนด้านล่าง สภาพค่อนข้างทรุดโทรม
- อาคารหลังคาปั้นหย่า อาคารชนิดนี้มีกระจายอยู่ทั่วไปในชุมชน และริมแม่น้ำรวมถึงปากคลองกุฎีจีน มีสภาพทรุดโทรมเป็นอาคารไม้ 2 ชั้นหลังคากระเบื้องว่าวหรือปรับเปลี่ยนเป็นวัสดุใหม่ และอาคารไม้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีหลังคาปั้นหย่าที่ตัดส่วนหน้าออก อาคารรุ่นนี้ผนังจะเป็นไม้ตีเกร็ดซ้อนกันตามแนวนอน
- อาคารพื้นบ้านทั่วไป มีปะปนพอสมควร เป็นบ้านไม้ หรือ ครึ่งตึกครึ่งไม้ 2 ชั้น รั้วความชันน้อย หันหน้าเข้าสู่ทางเดินตามทิศทางการสัญจร
- อาคารร่วมสมัย เป็นบ้านเดี่ยว อาคาร 2 ชั้น ก่ออิฐฉาบปูน มีอยู่เล็กน้อย
- แฟลต ให้เช่า เป็นอาคาร ค.ส.ล. 4 ชั้น 2 หลังเว้นที่ว่างตรงกลาง

**วิวัฒนาการและรูปแบบ
การตั้งถิ่นฐานชุมชนกุฎิจีน
และชุมชนวัดเก่าแก่**

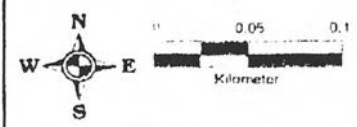
แผนที่ 3.8

อาคารโบราณสถาน

สัญลักษณ์

- 1 พระวิหารหลวง
- 2 หอระฆัง
- 3 พระอุโบสถ
- 4 ศาลเจ้าเกียนอันเกง
- 5 โบสถ์ซางตาครู้ส

นางสาวพามิลา หารักษ์
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

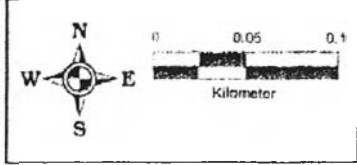

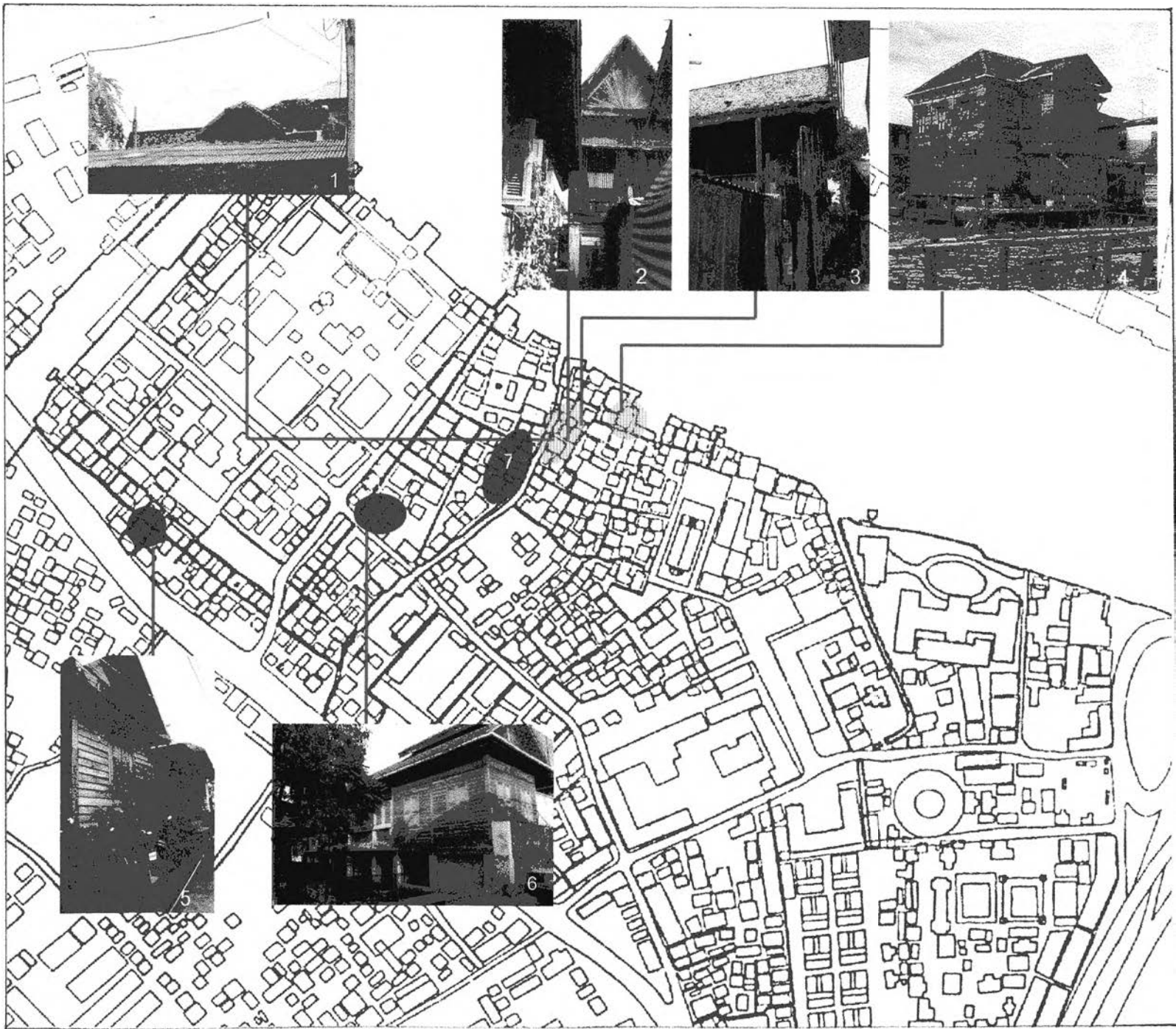
**วิวัฒนาการและรูปแบบ
 การตั้งถิ่นฐานชุมชนภูฏีจีน
 และชุมชนวัดกัลยาณ์**

แผนที่ 3.9
ประเภทอาคารในชุมชน

- สัญลักษณ์**
- โบราณสถาน
  - บ้านโบราณ
  - บ้านไม้ทั่วไป
  - บ้านไม้ผสมปูน
  - บ้านปูน
  - อาคารพาณิชย์ (ตึกแถว)

นางสาวพามิลา หารารักษ์
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**วิวัฒนาการและรูปแบบ
 การตั้งถิ่นฐานชุมชนกุฎีจีน
 และชุมชนวัดกัลยาณ**

แผนที่ 3.10

บ้านโบราณ

สัญลักษณ์

1-4 ในชุมชนกุฎีจีน

5-7 ในชุมชนวัด

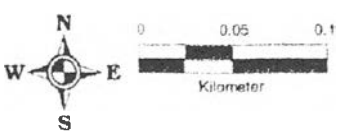
กัลยาณ

นางสาวพามิดา หารักษ์

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. อาคารพักอาศัยกิ่งพานิชย์

- ตึกแถว 2-3 ชั้น ชั้นล่างค้าขายชั้นบนพักอาศัย อาคารนี้อยู่ตามขอบของชุมชนที่ติดถนน บริเวณซอยวัดกัลยาณิ ถนนเทศบาลสาย 1 ตึกแถวรุ่นเก่ามีความสูง 2 ชั้น ตลอดแนวถนนขายอาหาร ขนม ของชำ ให้กับนักเรียน
- บ้านไม้อาคารพื้นบ้านทั่วไป ใช้พื้นที่ชั้นล่างค้าขาย และพักอาศัยด้วย กระจายอยู่บริเวณด้านในชุมชน

ชุมชนวัดกัลยาณิ

เป็นชุมชนที่มีวัดเป็นจุดศูนย์กลาง มีพื้นที่ติดต่อกับชุมชนกุฎีจีน และชุมชนกุฎีขาวที่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ปัจจุบันหลังจากตัดถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่แล้วเสมือนมีการแบ่งเขตพื้นที่ชัดเจนระหว่างชุมชนวัดกัลยาณิกับชุมชนกุฎีขาว คนในชุมชนเข้าที่ดินจากวัด สภาพลักษณะอาคารแบ่งได้เป็น

1. อาคารพักอาศัย ชุมชนเริ่มก่อตัว บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่ และริมปากคลองกุฎีจีน แล้วกระจายมาเต็มพื้นที่ปัจจุบัน โดยอยู่บริเวณรอบวัด
  - อาคารไม้หลังคาปั้นหย่า สูง 1-2 ชั้น ยังมีหลงเหลือริมคลองบางกอกใหญ่และริมแม่น้ำ อาคารพักอาศัยในยุคหลัง ร.6 หลังคากระเบื้องว่าว บางบ้านเปลี่ยนเป็นหลังคาสังกะสี บางหลังอยู่ปากคลองกุฎีจีนมีการแกะสลักช่องแสงสวยงามและหันหน้าเข้าสู่คลอง แสดงถึงการเข้าถึงโดยทางน้ำในสมัยก่อน
  - อาคารพื้นบ้าน เป็นอาคารที่ไม่มีการออกแบบอย่างเป็นระบบ สร้างหันหน้าเข้าสู่ทางเดินในชุมชนพบมากด้านหลังวัด บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ ไม่มีบริเวณบ้านเป็นหลังเล็กๆ บริเวณปากคลองกุฎีจีนเป็นบ้านที่สร้างสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น หันหน้าเข้าสู่คลอง
  - อาคารร่วมสมัย เป็นอาคารที่ได้รับการสร้างขึ้นใหม่จากผู้ที่อยู่อาศัยมานานมีทั้งที่เป็นบ้านเก่าแก่ แล้วรื้อสร้างใหม่ ที่ดินมีบริเวณบ้าน ที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนสังเกตได้ว่าเป็นบ้านที่ค่อนข้างมีฐานะ พบได้ สองข้างทางซอยวัดกัลยาณิ และกระจายอยู่ระหว่างซอยจากท่าเรือกับคลองกุฎีจีน
  - อาคารพักอาศัยของพระสงฆ์ ในบริเวณวัดกัลยาณิ สร้างในหลายยุคสมัย บางหลังเป็นเรือนไม้ลายฉลุขนมปังขิง บางหลังเป็นเรือนไทย

2. อาคารพักอาศัยกิ่งพานิชย์

- เรือนแถวไม้ หรือ ครึ่งตึกครึ่งไม้ ตั้งอยู่ริมถนนจากท่าเรือวัดกัลยาณ์ มี 2 ชั้น มีการประกอบกิจกรรมขายอาหาร ของชำ ทำผม เป็นต้น
- ตึกแถว ค.ส.ล. สูง 3-4 ชั้น แทรกตัวอยู่ตามแนวริมถนนและตามซอย เริ่มมีตึกแถวใหม่สร้างขึ้นริมถนนตัดใหม่ ชั้นล่างค้าขาย ชั้นบนพักอาศัย
- บ้านเดี่ยวที่ใช้ค้าขาย สร้างใกล้กันมาก ไม่มีบริเวณบ้าน หน้าบ้านหันเข้าสู่ถนน ใช้พื้นที่หน้าบ้านติดแนวฟุตบาทเป็นพื้นที่ค้าขาย ตั้งอยู่ตลอดแนวถนนเข้าวัดกัลยาณ์ตัดใหม่ออกสู่ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ และถนนซอยวัดกัลยาณ์

3.2.1.9) อาชีพและเศรษฐกิจ

ลักษณะทางเศรษฐกิจในทั้งสองชุมชน มีการประกอบธุรกิจ อาชีพค้าขายทั่วไป เกิดขึ้นในรอบๆ ศาสนสถาน ในชุมชนกุฎีจีน มีร้านขายขนมของชำมีอยู่ 4 แห่งและมีร้านค้าที่ขายขนมกุฎีจีนอีก 3 แห่ง เป็นสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน รายแรกเป็นบ้านของนายบุญญา สุจริตกุล อยู่ในซอย 7 โดยรับช่วงการทำต่อมาจากผู้เป็นพ่อที่สืบทอดการทำมาจากบรรพบุรุษของตนในชุมชนบ้านนี้ทำและเปิดขายหน้าบ้าน รายที่สองเป็นบ้านของนางเล็ก มณีประสิทธิ์ อยู่ในซอย 9 สืบทอดมาจากบรรพบุรุษของตนในชุมชนเช่นเดียวกัน รับทำขนมตามที่มีคนสั่ง และมีบ้านอยู่ที่ซอย 3 รับขนมฝรั่งมาขายและตนเองทำขนมพายกวยเตี๋ย้และกรอบเค็มขาย นอกจากนี้มีร้านค้าอาหารแฉงลอยเป็นบางเวลา เช่น วันอาทิตย์ มีประมาณ 5-6 ร้าน ขายกวยเตี๋ยว ข้าวราดแกง ในช่วงเช้า 7.00 - 10.30 น. เป็นช่วงช่วงเวลาที่คนในชุมชนและภายนอกชุมชนมาร่วมพิธีมิสซาลาย ในช่วง 8.30 - 9.30 น. จะตั้งร้านอยู่บริเวณด้านหน้าโบสถ์ใกล้กับท่าเรือกุฎีจีน นอกจากนี้ยังมีวันจันทร์ ถึง ศุกร์ ช่วงเวลาเช้าก่อนโรงเรียนเช้าช่วง 5.00 - 8.00 น. และเย็นหลังโรงเรียนเลิก 15.00 -18.00 น. จะเป็นการขายอาหารให้กับเด็กนักเรียนโรงเรียนข้างตาคูรั้วศึกษา รถเข็นแฉงลอยจะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมถนนในซอยกุฎีจีนใกล้โรงเรียนข้างตาคูรั้วและทางเข้าโบสถ์ทางซอยกุฎีจีน ของที่ขายจะเป็นอาหารและของทานเล่น เช่น กวยเตี๋ยว ข้าวราดแกง อาหารตามสั่ง ลูกชิ้นทอด ข้าวโพดปิ้ง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป เป็นต้น

ประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนกุฎีจีนจะประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขายมากที่สุด นอกจากนี้มีที่ประกอบอาชีพภายนอกชุมชน มีทั้งข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานบริษัท ส่วนคนที่มาเช่าที่บ้านต่อจากเจ้าของเดิมอยู่ มีอาชีพรับจ้างใช้แรงงานเงินฝักที่ปากคลองตลาดหรือขายของตามรถเข็น ซึ่งมีอยู่จำนวนน้อย โดยเฉลี่ยแล้วประชากรในชุมชนส่วนใหญ่มีเศรษฐกิจปานกลาง ทำงานอย่างมาก 6 วัน มีเวลาพักผ่อนอยู่บ้าน 1-2 วัน ทำให้มีเวลาดูแลบ้านและมีเวลาให้กับงานส่วนรวมในชุมชน (พานิชย์ กมลเสต, สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2545)

ส่วนในชุมชนวัดกัลยาณมีร้านค้าของชำมีกระจายอยู่ทั่วไปในชุมชน ประชาชนที่อยู่มาแต่เดิมก็จะมีอาชีพรับราชการ รับจ้าง ประกอบอาชีพส่วนตัว ส่วนผู้ที่มาเช่าบ้านอยู่อาศัยซึ่งมีกระจายอยู่เป็นจำนวนมากในชุมชนนี้ประกอบอาชีพใช้แรงงานที่ปากคลองตลาด รับจ้าง หรือขายของเล็กๆ น้อย เช่น ขายผลไม้สดเช่น ฝรั่งได้ดพริก เป็นต้น สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยรวมค่อนข้างฝืดเคืองกว่าชุมชนกุฎีจีน

ตาราง 3.10 แสดงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในบริเวณชุมชน

บริเวณ	กิจกรรมทางเศรษฐกิจ	จำนวนร้านค้า	กลุ่มผู้บริโภค
ชุมชนกัลยาณมี	โรงงานทำป๊อป	8	นอกชุมชน
	ร้านขายขนมของชำ	17	ในชุมชน
	ร้านขายอาหาร	5	ในชุมชน
	ร้านทำผม	2	ในชุมชน
	แผงลอยขายอาหาร	14	ในชุมชน
ชุมชนกุฎีจีน ภายในชุมชน	ร้านขายขนมกุฎีจีน	3	ในชุมชน และนอกชุมชน
	ร้านขายขนมของชำ	4	ในชุมชนและนอกชุมชน
	ร้านถ่ายเอกสาร	2	ในชุมชน
	รถเข็นและแผงลอยขายอาหาร	13	ในชุมชนและนอกชุมชน
ชุมชนกุฎีจีน บริเวณริมถนน วัดกัลยาณมี	ร้านขายอาหาร	4	ในชุมชนและนอกชุมชน
	ร้านขายของชำ	4	ในชุมชนและนอกชุมชน

ที่มา: จากการสำรวจ, 2545

3.2.1.10) สังคมและกิจกรรม

ชุมชนวัดกัลยาณมี

เป็นชุมชนที่มีคนแปลกหน้าเข้ามาอาศัยภายในชุมชนมาก มีการแบ่งบ้านให้เช่า หรือให้เช่าลอยต่อจากคนที่เช่ากับวัด ความผูกพันในของคนในชุมชนไม่มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมในพัฒนาชุมชนร่วมกันในปัจจุบัน ผู้ส่วนใหญ่คนต่างคนต่างอยู่ แต่คนที่อาศัยอยู่เดิมเป็นเวลานาน ก็ยังคงรู้จักกันดี จะมีแต่การรวมตัวของเด็กๆ ในชุมชนเพื่อเล่นกีฬาด้วยกันที่สนามหญ้าหน้าวัด และที่ว่างในวัดด้านข้างวิหารหลวง เด็กๆในชุมชนจะเรียนที่โรงเรียนวัดกัลยาณมี ส่วนการรวมตัวเพื่อเป็นองค์กรพัฒนาชุมชนนั้นมีการริเริ่มมาจากเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร จัดให้มีคณะกรรมการชุมชน

ขึ้นเมื่อปี 2533 ตามหลักการต้องเป็นคณะกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งจากการสอบถามชาวบ้านแล้วปรากฏว่าไม่เคยมีการเลือกตั้งเกิดขึ้นในชุมชน คณะกรรมการชุมชนในปัจจุบันมาจากการเสนอชื่อกลุ่มตนเองให้ทางเขตรับรองเท่านั้น

ชุมชนกุฎีจีน

เป็นชุมชนที่ผู้คนมีความผูกพันกัน สนับสนุนรู้จักกันเป็นอย่างดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และร่วมมือกันทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับทางศาสนา มีการแบ่งกลุ่มกันช่วยเหลืองานทางวัด และเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเอง ได้แก่

1) สภาอภิบาลวัดข้างตากุ้ง

เป็นกลุ่มคนภายในชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกเข้ามาทำหน้าที่คอยช่วยเหลือดูแล และการจัดเตรียมกิจกรรมต่างๆที่ทางวัดได้จัดขึ้น โดยทำการคัดเลือกให้เข้ามาทำหน้าที่คอยช่วยเหลือดูแล และการจัดเตรียมกิจกรรมต่างๆที่ทางวัดได้จัดขึ้น โดยทำการคัดเลือกจากผู้ใหญ่ภายในชุมชนเข้ามาดำรงตำแหน่งต่างๆ ภายในสภาอภิบาล มีระยะเวลาดำรงตำแหน่งครั้งละ 5 ปี ผู้ที่ได้รับคัดเลือกส่วนใหญ่จะต้องเป็นผู้มีเวลาว่างพอที่จะเสียสละเวลาในการทำกิจกรรมให้กับทางวัดได้ นอกจากนี้สภาอภิบาลยังทำหน้าที่คอยดูแลช่วยเหลือกับทางกลุ่มเยาวชนอีกด้วย

2) คณะกรรมการชุมชน

คณะกรรมการชุมชนเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2533 โดยเจ้าหน้าที่จากทางสำนักงานเขตธนบุรี ขอความร่วมมือในการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนเพื่อประสานงานกับสำนักงานเขตในการร่วมกันพัฒนาชุมชน คณะกรรมการชุมชนกุฎีจีนมีสมาชิก 15 คน รวมทั้งตำแหน่งประธานคณะกรรมการชุมชนด้วย มีวาระคราวละ 2 ปี มาจากการเลือกตั้งโดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ลงคะแนนเสียง มีการติดประกาศรับสมัครผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่คณะกรรมการชุมชน แต่ถ้ามีผู้สมัครเพียงชุดเดียวก็จะใช้วิธีลงคะแนนเสียงรับรอง ตำแหน่งประธานคณะกรรมการชุมชนในปัจจุบัน คือ คุณพาดิษฐ์ กมลเสถ์ ทางวัดได้จัดให้คณะกรรมการชุมชนเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสภาอภิบาลของวัดด้วย คณะกรรมการมีการทำการประชาสัมพันธ์โดยใช้เสียงตามสายให้คนในชุมชนช่วยกันรักษาความสะอาด มีการรณรงค์ให้แต่ละบ้านมีการจัดแต่งบริเวณบ้านให้น่าอยู่อาศัย โดยการปลูกต้นไม้ โครงการที่มีการดำเนินการไปแล้วคือโครงการป้องกันอัคคีภัย มีการติดตั้งอุปกรณ์ดับเพลิงไว้ตามจุดต่างๆในชุมชน

3) กลุ่มพลมารี

ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2499 ซึ่งเป็นคณะกรรมการของคณะพลมารีที่ช่วยเหลือกิจการของวัด และกลุ่มพลมารีในประเทศไทย มีศูนย์กลางปกครองตั้งอยู่ที่ วัดเชนต์หุยส์ กรุงเทพฯ

สมาชิกของพลมารี แบ่งเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ

- สมาชิกประจำการ ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 16 คน เป็นสมาชิกประจำการระดับอาวุโส คือ มีอายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป หน้าที่หลักจะต้องทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย สัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง และในระดับเยาวชนมีอายุต่ำกว่า 18 ปี ต้องทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง
- สมาชิกสนับสนุน จะเป็นสมาชิกในระดับอาวุโสและระดับเยาวชนเช่นกันแต่ไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่หลักมากเท่ากับสมาชิกประจำการคือ มีหน้าที่สวดบทภาวนาของคณะพลมารีพร้อมลูกประจำวันละ 1 สาย

4) กลุ่มเยาวชน

เป็นการรวมกลุ่มของเด็กๆ ภายในชุมชนเป็นกลุ่มเยาวชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆร่วมกับทางวัด ชุมชน เยาวชนคาทอลิกอื่นๆ และกับสังคมไทย สำหรับเยาวชนวัดซางตาครู้สมีจิตตภาวนาของวัดซางตาครู้สและสภาพิบาลเป็นผู้ดูแลกลุ่มเยาวชนมีจุดมุ่งหมายให้เยาวชนดำเนินชีวิตไปในทางที่ดี โดยจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการหลักเพื่อประสานงานกับทางวัด จะมีวาระในการดำรงตำแหน่งครั้งละ 2 ปี การดำเนินการเลือกตั้งจะเป็นการดำเนินงานกันเองภายในกลุ่มเยาวชน ซึ่งจะเลือกประธานกลุ่มเยาวชนก่อนแล้วจึงค่อยเลือกตำแหน่งต่างๆ ต่อไป

กลุ่มเยาวชนจะมีการแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมให้ได้เป็นระบบ ระเบียบ สำหรับกลุ่มที่จะต้องทำหน้าที่อยู่เสมอคือ กลุ่มนักร้อง ซึ่งจะอยู่ในงานของเยาวชนด้านพิธีกรรม สำหรับฝ่ายอื่นๆก็จะมีการรับผิดชอบกันทำกิจกรรมในด้านอื่นๆ เช่น กีฬา และนันทนาการ

5) กลุ่มผู้สูงอายุ

ทางวัดได้เริ่มจัดตั้งขึ้นเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา โดยมีจุดประสงค์ให้ผู้สูงอายุในชุมชนได้มีการพบปะสังสรรค์กันอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้งเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา หรือการสวดภาวนา การเดินทางท่องเที่ยว การร่วมกิจกรรมสาธารณกุศล การร่วมกันรับประทานอาหาร หรือการเชิญวิทยากรมาพูดให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ เป็นต้น

6) กลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียน กุฎีจีน

กลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียน กุฎีจีนนั้น เป็นกลุ่มลักษณะคล้ายกับสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อทำการจัดการออมทรัพย์และรับเงินปันผลจากสหกรณ์ทุกปี อีกทั้งยังได้ช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาทางการเงินได้มีสิทธิที่จะขอยืมเงินโดยเสียดอกเบี้ยต่ำกว่าปกติ แต่ผู้ที่จะขอกู้เงินได้นั้นจะต้องมาสมัครเป็นสมาชิกสหกรณ์โดยทำการฝากเงินไว้ไม่ต่ำกว่า 6 เดือนเสียก่อน จึงสามารถขอกู้เงินจากกลุ่มได้ และในแต่ละปีนั้นจะมีการจัดประชุมใหญ่ประจำปี และร่วมพบปะสังสรรค์รับประทานอาหารกัน

3.2.2) วัฒนธรรมและประเพณี

● งานบุญประเพณีในชุมชน

เทศกาลสำคัญในชุมชนกุฎีจีน

- 1) วันปีใหม่ จะมีพิธีมิสซาอภิฐานะขอพรพระเจ้า และจะมีงานสังสรรค์วันปีใหม่บริเวณลานหน้าโบสถ์ จัดโดยโรงเรียนช่างศาครู้ส มีการแสดงของเด็กนักเรียนด้วย เมื่อช่วงเศรษฐกิจตกต่ำจึงไม่มีการจัดงานใหญ่ มีแต่เพียงทานเลี้ยงบุฟเฟ่ต์ร่วมกัน โดยชาวบ้านแต่ละกลุ่มจะนำอาหารมากลุ่มละ 1-2 อย่าง
- 2) วันตรุษจีน ชาวคริสต์เชื้อสายจีนจะมาเข้าโบสถ์เพื่อขอพรพระเจ้า เอ้าส้มมาถวายให้ทำพิธีเศกแล้วแจกรับประทานเป็นสิริมงคล
- 3) เทศกาลมหาพรต เป็นช่วงเวลา 40 วัน เพื่อเตรียมตัวของคริสตชน ก่อนวันฉลองปัสกา (อีสเตอร์) วันเริ่มต้นของเทศกาลนี้เรียกว่า "วันพุธรับเถ้า" (The Ash Wednesday) คริสตชนจะมารับเถ้าที่ได้จากการเผาใบลานโปรยลงบนศีรษะระหว่างพิธีมิสซา หรือไม่มีมิสซาก็ได้ เป็นเครื่องหมายแสดงการไว้ทุกข์หรือการกลับใจ และผ่านพิธีเศกจากพระสงฆ์แล้ว ในวันที่คริสตชนจะต้องถือศีลอดโดยรับประทานอาหารอิ่มได้เพียงมือเดียว ส่วนอีก 2 มือ จะรับประทานเพียงครั้งเดียวจากปกติ และงดขนม อาหารว่าง และงดทานเนื้อสัตว์ปีก สัตว์ปีกทุกชนิดด้วย เทศกาลมหาพรตเป็นการเดินทางมุ่งหน้าด้วยความยินดีไปเฉลิมฉลองปัสกาซึ่งเป็นยอดวันฉลองในรอบปี ในช่วงเวลานี้ต้องละทิ้งกิจการชั่วร้ายและนิสัยไม่ดีต่างๆ ที่ทำให้ภาพลักษณ์ของพระคริสต์เจ้าในชีวิตของเราต้องจางลงหรือเบือนหมองไป การจำศีลอดอาหาร การอธิษฐานภาวนา การให้ทานจึงเป็นโอกาสให้คิดถึงความรักต่อพระเจ้า และต่อเพื่อนพี่น้องด้วยการช่วยเหลือแบ่งปันให้แก่กัน ไม่ใช่เพื่อลงโทษร่างกายให้มีความทุกข์เท่านั้น การจำศีลอดอาหารช่วยให้รู้จักประมาณในการกินดื่ม เพื่อไม่ปล่อยให้กิเลสตัณหาครอบงำจนเกินไป ซึ่งเป็นเหตุให้ตกในบาปได้โดยง่าย การจำศีลอดอาหารในความหมายแท้จริง จึงต้องพิจารณาควบคู่ไปกับการดำเนิน

ชีวิตคริสตชนให้ครบทุกด้าน ไม่ใช่แยกอยู่อย่างเอกเทศ เทศกาลมหาพรตเป็นเทศกาลแห่งการกลับใจ ต้องมีความใกล้ชิดกับพระเจ้ายิ่งขึ้นด้วยการอธิษฐานภาวนาและต้องใกล้ชิดกับพระองค์ผ่านทางเพื่อนพี่น้องซึ่งก็เป็นบุตรของพระเจ้าด้วย โดยการแสดงความรักช่วยเหลือความขัดสนของเขา ด้วยการเสียสละเงินทองส่วนหนึ่งที่ได้มาจากการประหยัด เพราะอดอาหารช่วยให้ผู้หิวโหยได้มีอาหารเพียงพอ ในปัจจุบันพระศาสนจักรลดหย่อนข้อบังคับเรื่องการจำศีลอดอาหารในเทศกาลมหาพรตจากเดิม 40 วันตลอดเทศกาล ลงเหลือเพียงสองวัน คือในวันพุธรับเถ้าเมื่อเริ่มเทศกาล และในวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ระลึกถึงพระทรมาน และการสิ้นพระชนม์ของพระเยซูคริสตเจ้าบนไม้กางเขน

- 4) สัปดาห์ศักดิ์สิทธิ์ เริ่มต้นที่วันอาทิตย์โบราณ ซึ่งเป็นการระลึกถึงวันที่พระเยซูเดินทางเข้าสู่กรุงเยรูซาเล็มอย่างกษัตริย์ ชาวเยรูซาเล็มได้นำไบลานมาปูตามทางที่พระองค์เสด็จผ่านไป พระองค์ประทับอยู่จนถึงวันพฤหัสบดี เมื่อถึงวันอาทิตย์เวลา 8.30 น เป็นเวลาเริ่มพิธีมิสซาสายคุณพ่อจะทำการเสกไบลานโดยการพรมน้ำเสกที่กองไบลาน และจากนั้นจะมีการทำพิธีแห่ไบลานรอบวัด 1 รอบ โดยคุณพ่อนำหน้าบวชนแห่และตามด้วยสัตบุรุษที่มาร่วมพิธี และมีพิธีมิสซาต่อตามปกติ
- 5) วันพฤหัสบดีศักดิ์สิทธิ์ อยู่ในช่วงสัปดาห์ศักดิ์สิทธิ์หลังสิ้นสุดเทศกาลมหาพรต เป็นการระลึกถึงเหตุการณ์ที่พระเยซูได้ล้างเท้าและเช็ดเท้าให้สานุศิษย์ทั้ง 12 คน เป็นการแสดงว่าพระองค์ซึ่งเป็นพระบุตรของพระเจ้า กลับมารับใช้สานุศิษย์ ซึ่งเป็นศิษย์และทำงานที่ต่ำต้อยที่สุด เพื่อสอนให้ทุกคนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะผู้ที่มีมากกว่าต้องช่วยเหลือผู้ที่มีน้อยกว่า ก่อนที่พระองค์จะถูกจับตัวและสิ้นพระชนม์ในเวลาต่อมา จะมีการประกอบพิธีล้างเท้าสานุศิษย์ 12 คน ในพิธีมิสซาเวลาค่ำ ผู้ใหญ่ผู้ชายในชุมชนที่มีอายุประมาณ 40-60 ปี จะเป็นตัวแทนสานุศิษย์ทั้ง 12 คนเข้าร่วมพิธี เมื่อทำการล้างเท้าเสร็จแล้ว จะมีการตีเกราะเป็นสัญญาณว่าพระเยซูได้ถูกจับตัวไปแล้ว ในคืนนี้จะมีตัวแทนของกลุ่มต่างๆในชุมชนมาผลัดกันเฝ้าตู้ศีล ซึ่งชาวคาทอลิกเชื่อว่าเฝ้าตู้ศีล คือตัวแทนของพระเยซู เมื่อพระองค์ตกอยู่ในช่วงเวลาอันตราย เฝ้าศีลนี้ถือว่าการอยู่เป็นเพื่อนพระเยซู จะมีการสวดภาวนา สลับการร้องเพลง โดยจะผลัดกันเฝ้ากลุ่มละ 30 นาที สิ้นสุดพิธีเวลา 24.00 น. (นวมภรณ์ อังสาชน, 2541: 67-70)
- 6) วันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ อยู่ในช่วงสัปดาห์ศักดิ์สิทธิ์หลังสิ้นสุดเทศกาลมหาพรต เป็นวันที่มีพิธีที่สำคัญมากของวัดซางตาครู้ส เมื่อถึงวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า พิธีถอดพระเพื่อรำลึกถึงวันที่พระเยซูทรงถูกทรมานและสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขน พิธีเริ่มด้วยการเดินมรรคาศักดิ์สิทธิ์ (เดินรูป 14 ภาค) รอบวัด โดยเริ่มจากสถานที่ 1 จนถึงสถานที่ 11 ต่อด้วยรำพันถึง "ชะตากรรมของผู้รับทรมานและความตาย" อันหมายถึงพระเยซูคริสตเจ้า ผู้ซึ่งต้องรับทรมานและไถ่บาปให้มนุษยชาติ บพรำพันทั้งหมดเป็นคำรำพันของประกาศกเยเรมีย์ เมื่อรำพันจบแต่ละบทแต่ละ

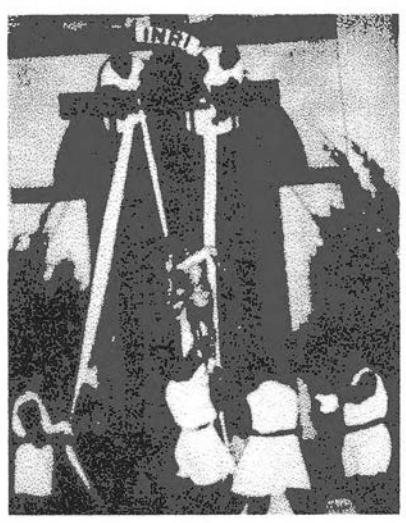
ตอนจะดับเทียนทีละเล่มจนครบ 15 เล่ม แล้วต่อด้วยการแสดงถึงการตรึงกางเขน และการสิ้นพระชนม์ขององค์พระเยซูคริสต์เจ้า (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2542 : 42) ในวันนี้ชาวคริสต์กัวญีจิ้นที่ออกไปอยู่ข้างนอกจะกลับมาร่วมพิธีกรรมเช่นเดียวกับวันฉลองคริสตสมภพหรือคริสต์มาส เพราะถือว่าเป็นพิธีฉลองสำคัญของวัดซึ่งมีนามว่า กางเขนอันศักดิ์สิทธิ์ ชาวคริสต์ในชุมชนจะร่วมมือร่วมใจกัน แบ่งหน้าที่กันจัดดอกไม้ตกแต่งรูปพระ มีการแสดงละครรำลึกถึงเหตุการณ์ประกอบพิธีกรรมปลดร่างพระเยซูเจ้าลงจากไม้กางเขน ซึ่งพิธีนี้มีเพียง 3 วัดเก่าแก่ของชาวคริสต์เท่านั้น ได้แก่ วัดกาลหว่าร์ วัดคอนเซ็ปชัน และวัดซางตาครู้ส ปัจจุบัน วัดกาลหว่าร์ ได้ยกเลิกพิธีถอดพระนี้แล้ว คงเหลือแต่การอัญเชิญรูปพระตายออกมาแห่แหงรอบวัด เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติและให้สัตบุรุษมีโอกาสเคารพพระศพ จึงเหลือเพียง 2 วัดที่ยังคงทำพิธีถอดพระอยู่ (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2542 : 41)

- 7) เทศกาลบัสกา (อีสเตอร์) เป็นวันอาทิตย์หลังจากวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ ในวันเสาร์ในเวลาค่ำจะมีพิธีมิสซา มีการเตรียมน้ำใส่ขวด เทียน พวงมาลัย และอาหาร ชาวบ้านจะนำอาหารแห้ง นม ผลไม้ต่างๆ มา เพื่อใช้ร่วมในพิธีเสกน้ำเสกไฟ และเสกอาหาร พิธีเสกน้ำจะทำในวัด ส่วนพิธีเสกไฟจะทำที่ลานหน้าวัดเพราะต้องมีการก่อกองไฟขนาดใหญ่ ไฟบัสกานี้หมายถึงพระเยซูคริสต์ผู้ทรงชนะความตายแล้ว ไฟที่เสกนี้ใช้ในการจุดเทียนบัสกา และใช้จุดเทียนของผู้ที่เตรียมพร้อมจะเป็นคริสตชนถือในพิธีรับศีลล้างบาป วันบัสกาคือ การฉลองที่พระเยซูทรงกลับฟื้นคืนชีพ ศาสนจักรจึงใช้ไขเป็นสัญลักษณ์ในการเกิดใหม่ มีการแจกไขต้มสุกที่ห่อตกแต่งด้วยกระดาษสีต่างๆ ผูกโบว์สวยงาม หลังทำพิธีเสกแล้ว ให้รับประทานเพื่อเป็นสิริมงคล (นวภรณ์ อังสาชน, 2541: 73-74)
- 8) วันฉลองวัด จัดงานในเดือนกันยายน ซึ่งเป็นรำลึกถึงการสถาปนาวัดแห่งนี้ขึ้นในวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2312 จะจัดงานให้ตรงกับวันอาทิตย์ที่สัปดาห์นั้นมีวันที่ 14 กันยายนอยู่ด้วย จะมีพิธีการตั้งขบวนที่ข้างๆวัดเพื่ออัญเชิญ "กางเขนศักดิ์สิทธิ์" แห่รอบวัด 1 รอบ และพระสังฆราชที่จะมาประกอบพิธีในวัด ชาวคริสต์ที่อาศัยอยู่ในชุมชน และที่เคยอยู่แล้วขยับขยายออกไปอยู่ที่อื่นที่เป็นลูกหลานเดิมของชุมชน ก็จะกลับมาร่วมกันเพื่องานนี้
- 9) เทศกาลวันคริสต์มาส ก่อนและหลังวันคริสต์มาส มีการเชิญพระกุมารและมีการร้องเพลงอวยพรของกลุ่มเยาวชน และคุณพ่อผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัด ไปเยี่ยมตามบ้านแต่ละหลังในชุมชน และคุณพ่อจะถามถึงความเป็นอยู่และอวยพรไม่ให้ประสบปัญหาใดๆ ในวันที่ 24 ธันวาคม ตามบ้านจะมีการเลี้ยงรับประทานอาหารและจับฉลากของขวัญภายในหมู่ญาติพี่น้อง มีการเล่นเกมที่ลานหน้าวัดในเวลาเย็น-ค่ำ ซึ่งจัดขึ้นโดยคณะกรรมการชุมชน กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เวลาประมาณ 22.30 น.มีการเล่นละครภายในโบสถ์เพื่อรำลึกถึงการประสูติขององค์พระเยซู (นวภรณ์ อังสาชน, 2541: 96-99)

10) พิธีแห่แม่พระรอบโบสถ์ มีพิธีทุกวันเสาร์สิ้นเดือน ในโบสถ์และรอบๆ โบสถ์

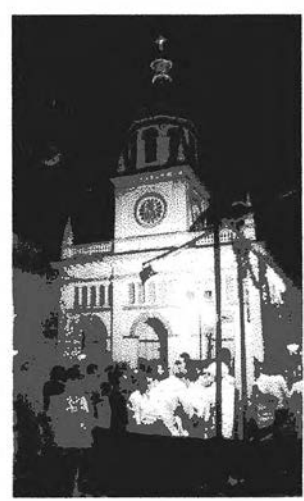

ภาพ 3.18 พิธีถอดพระในวันศุกร์
ศักดิ์สิทธิ์ (พ.ศ.2520)

ที่มา: 80 ปี วัดรางตาคริสต์, 2540: 139

ภาพ 3.19 เทศกาลคริสต์มาส พ.ศ. 2544

เทศกาลสำคัญในวัดกัลยาณัม

- 1) ตรุษจีน เมื่อถึงเทศกาลตรุษจีนชาวไทยเชื้อสายจีนจากทุกสารทิศจะต้องมาไหว้ขอพรหลวงพ่อช้าปอกงเพื่ออธิษฐานขอให้เกิดสิริมงคลแก่ตนและครอบครัวในวันขึ้นปีใหม่ มีการออกร้านขายของบริเวณรอบๆ อุโบสถ ในเวลากลางคืนมีการฉายหนังกลางแปลงด้วย
- 2) งานประเพณีสงฆ์หล่อหลวงพ่อดโต ทางวัดจัดขึ้นประมาณเดือนเมษายนของทุกปี มีขบวนแห่พระพุทธรูปรัตนนายก พร้อมขบวนเชิดสิงห์โต คณะกลองยาว ในตอนค่ำจะมีการแสดงอุปรากรจีน (จิว) และการฉายภาพยนตร์สมโภชน์อีกด้วย
- 3) งานสงฆ์หล่อหลวงปู่แสง ประมาณเดือนมิถุนายน หลวงปู่เป็นพระสงฆ์ที่จำพรรษาที่วัดเป็นเวลานาน เกรงในวัตรปฏิบัติ ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ท่านมรณภาพไปแล้วแต่ยังมีศาลอยู่ที่บริเวณหน้าวัดให้ไปสักการะได้ ชาวบ้านจะร่วมกับวัดจัดงานมีขบวนแห่ไปแถวโรงเรียนศึกษานารีถึงสี่แยกบ้านแขก
- 4) งานสารทจีน ทิ้งกระจาดวัดกัลยาณัม

ประเพณีทิ้งกระจาดเป็นงานที่จัดกันทั่วไปในชุมชนชาวจีนในช่วงกลางเดือนเจ็ดของจีน ประมาณเดือนกันยายน เพราะเชื่อว่าเป็นช่วงที่ประตูยมโลกเปิดให้ภูตผีที่ไม่มีญาติทั้งหลายมารับส่วนบุญบนโลกมนุษย์ปีละครั้ง วัดกัลยาณัมมีที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนกุฎีจีนที่เคยเป็นที่อยู่เก่าแก่ของชาวจีนฝั่งธน มีการจัดงานประเพณีนี้ขึ้นที่ลานหน้าพระอุโบสถทุกปี และถือว่เป็นงานทิ้งกระจาดที่ใหญ่กว่าแห่งอื่นๆ ในธนบุรี ชาวของที่นำมาบริจาคก็มีมากมาย ด้วยวัดแห่งนี้เป็นวัดที่สำคัญ มีหลวงพ่อช้าปอกงที่ชาวไทยเชื้อสายจีนนับถือมาแต่โบราณ

ภาพ 3.21 ประชาชนนำของมาทำบุญบริจาคเพื่อใช้ในงานทั้งกระจัด

- วัฒนธรรมและประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต

ชุมชนกุฎีจีน

▪ พิธีมิสซา

ที่โบสถ์กุฎีจีนมีเวลาในการประกอบพิธีมิสซา ทุกวันจันทร์ ถึง เสาร์ เวลา เช้า 6.00 น. และค่ำ เวลา 19.00 น. ก่อนมิสซาครึ่งชั่วโมงมีการสวดสายประคำและภาวนา ค่ำวันเสาร์ก่อนมิสซา มีพิธีนพวารพระมารดานิจจานุเคราะห์

วันอาทิตย์ มีพิธีมิสซา 3 เวลา เช้า 6.00 น. สาย เวลา 8.30 น. มิสซาค่ำเวลา 19.00 น.

ปกติวันอาทิตย์ชาวคริสต์ต้องไปวัดเพื่อทำพิธีมิสซาตามเวลาที่สะดวก ถ้าไม่ไปจะถือเป็นบาป แต่ถ้าวันอาทิตย์ติดภารกิจสามารถมาพิธีมิสซาในวันเสาร์ตอนค่ำแทนได้ ส่วนในวันอื่นๆ จะมาหรือไม่ก็ได้ (นิภา บุญธรรม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2545)

▪ อาหาร และขนมที่เป็นเอกลักษณ์

ในชุมชนมีอาหารเฉพาะกลุ่มที่ทำกันในหน้าเทศกาล เช่น คริสต์มาส งานฉลองวัด เป็นต้น

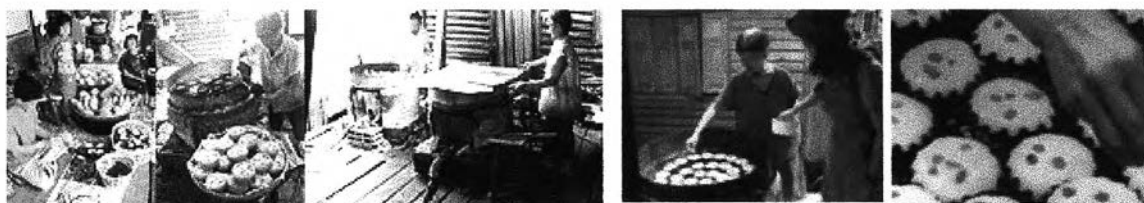
- แกงเหงาหงอด ลักษณะคล้ายแกงส้ม แต่มีวิธีทำต่างกัน สมัยก่อนเมื่อฤดูน้ำหลากจะจับปลาส่งกวาดมาทำแกง ปัจจุบันปลานี้หาได้ยาก จึงใช้ปลาเนื้ออ่อนแทน วิธีการทำ คือ เตรียมปลา

ล้างเมื่อออกแล้วใช้แกลบขัดจนหนังปลาขาว เอาใส่อกแล้วหั่นเตรียมไว้ นำพริกแกงตำแบบแกงส้ม โดยใช้ทั้งพริกแห้งและพริกสดสีเหลืองตำกับหัวหอมกระเทียม แต่ไม่ใส่กะปิและกระชาย นำพริกแกงมาละลายน้ำแล้วกรองด้วยผ้าขาวบาง เอาแต่น้ำไปต้มจนเดือดจึงใส่เนื้อปลา ปุ้งรสด้วยเกลือและมะนาว ไม่ใช้มะขามเปียกแบบแกงส้มและไม่ใส่น้ำตาล แกงจะออกรสเค็มและเปรี้ยว ก่อนยกลงให้ใส่ใบโหระพา

- ต้มมะผาด คล้ายกับต้มจับฉ่ายของจีน มีลูกผักชี ยี่ห่วย ใบกระวาน กานพลู รากผักชี กระเทียม และขมิ้นตำผสมกันเป็นเครื่องปรุง ซึ่งต้องตำให้ละเอียด ใส่กระหล่ำปลี ผักคะน้า หัวไชเท้า ต้นหอม ผักชี ที่หั่นแล้วลงในหม้อ แล้วใส่เนื้อหมู เบ็ด ไก่ สด วางเรียงลงบนผัก วางสลับกันเป็นชั้นๆอย่างนี้ไปเรื่อยๆ พร้อมกับโรยเครื่องปรุงที่ตำแล้วลงบนผักและเนื้อ ใส่น้ำแกงพอสมควร แล้วปุ้งรสให้จัดด้วยน้ำปลา น้ำตาลปีบ และน้ำส้มสายชู ต้มเคี่ยวจนผักเปื่อยเนื้อนุ่มจึงรับประทานได้ น้ำแกงจะมีสีเหลืองจากขมิ้น
- เนื้อแซนโหม วิธีทำ ใช้เนื้อสะโพกตัดแบ่งเป็นชิ้นๆ หนา 2 นิ้ว ยาว 16 นิ้ว แล้วนำมันหมูแข็งที่กั้นเป็นชิ้นยาวมาคลุกเข้ากับพริกไทย เกลือ และหอมแดงที่บุบผสมเข้าไป จากนั้นใช้มีดที่หั่นเจาะเนื้อที่หั่นเป็นทางแล้วยัดมันหมูที่ปุ้งแล้วเข้าไป พร้อมนำชิ้นเนื้อดังกล่าวไปคลุกพริกไทย เกลือ หอมแดงบุบก่อนนำไปทอดในน้ำมันให้เหลืองหอม จึงนำไปต้มอีกทีในน้ำแกงที่ผสมหัวหอม เกลือ ซอสแม็กกี้ และซีอิ้วดำ พร้อมทั้งห่อผ้าขาวที่ใส่เครื่องเทศ ลูกกระวาน กานพลู พริกไทย อบเชย เวลาทานเสิร์ฟเหมือนเนื้อตุ๋น แต่ต้องนำเนื้อมาหั่นเป็นแว่นๆจะเห็นมันหมูเป็นไส้ข้างใน กินเป็นกับข้าวหรือกินกับขนมปังก็ได้ ปัจจุบันในชุมชนเหลือคนที่ทำเนื้อแซนโหมเป็นน้อยคน เนื่องจากมีวิธีทำหลายขั้นตอนและเสียเวลา (สุดาภา สุจฉายา, 2542 : 173-175)

ส่วนขนมในชุมชนนี้มีขนมที่เป็นเอกลักษณ์หลายชนิด แต่ขนมเลื่องชื่อของชุมชนแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปนั่น คือ "ขนมฝรั่งกุฎีจีน"

ภาพ 3.22 การทำขนมฝรั่งกุฎีจีน

- ขนมฝรั่งกุฎีจีน ยังคงใช้วิธีการทำตามแบบโบราณอยู่ คงหลงเหลือเพียงบ้านที่ทำขนมขายเป็นอาชีพเพียง 2 หลังเท่านั้น คือบ้านของคุณบุญญา ธนุสิงห์ ผู้สืบทอดวิธีทำขนมมาจากคุณลุงระวีผู้เป็นพ่อ และบ้านของคุณสมศรี มณีประสิทธิ์ ซึ่งคนทำต้องอาศัยความชำนาญในการกะส่วนผสมต่างๆ เริ่มจากตอกไข่ใส่อ่างดินที่ใช้สืบทอดกันมานาน จากนั้นใส่น้ำตาลทรายกะว่าหวานดีแล้ว เริ่มตีไข่กับน้ำตาลให้เข้ากัน โดยใช้เครื่องตีไข่แบบดั้งเดิมมีไม้และเชือกเพื่อให้นักกลับป้อมมา ตีจนขึ้นฟูโดยมิได้ใช้ผงฟู แล้วนำมาผสมกับแป้งสาลีที่ร่อนไว้ก่อนแล้ว ผสมเสร็จแล้วหยอดลงพิมพ์ที่วางเรียงไว้ในเตาอบแบบโบราณซึ่งมีที่ใส่ฟืนและถ่านทั้งข้างล่างและข้างบน ต้องคอยเปิดแผ่นลังกะสีด้านบนออกดูให้ขนมได้ที่แล้ว หากหน้าขนมขึ้นฟูต้องเกลี่ยถ่านบนออกและซักฟืนข้างล่างออกด้วย เมื่อหน้าขนมตั้งต้องวางลูกพลับแห้ง พักเชื่อมชั้นบาง ลูกเกิดแล้วโรยน้ำตาลบางๆทันทีเพื่อให้เครื่องจับที่หน้า อบต่อด้วยไฟอ่อนอีกระยะหนึ่งก็จะได้ขนมฝรั่งร้อนๆ หอมกรุ่น ขนมแบบเก่าเป็นแบบอันเล็กๆไม่มีหน้าน้ำตาล

ส่วนขนมชนิดอื่นๆ เช่น ขนมกวยต๊ัด หรือพายลับประรด ขนมกุดสลึง และขนมหน้านวล ซึ่ง 2 ชนิดหลังนี้จะทำเฉพาะในวันเทศกาลคริสต์มาสเท่านั้น มีวิธีการทำดังนี้

- ขนมกวยต๊ัด หรือพายลับประรด เป็นขนมที่คนในชุมชนได้สูตรมาจากจากกูกของบริษัทวินเซอร์ ซึ่งเป็นบริษัทเดินเรือของฝรั่ง ขนมทำจากแป้งสาลีผสมด้วยเนยมารการีน เกลือและน้ำมันพืช นวดจนเข้ากันดีแล้วหมักทิ้งไว้คืนหนึ่งจึงนำมารีดเป็นแผ่นบางๆ แล้วตัดเป็นชิ้นกลมๆ เล็กๆ จับจับโดยรอบ จากนั้นนำไปทอดในน้ำมันพอเหลือง ตักขึ้นทิ้งไว้จนเย็นจึงนำแผ่นแป้งดังกล่าวมาทาลับประรดกวน แล้วใช้เศษแป้งที่เหลือตัดเป็นชิ้นเล็กจิ๋วมาประดับที่หน้าลับประรดให้น่าดู
- ขนมกุดสลึง หรือเดิมเรียกขนมตรุษฝรั่ง มีส่วนผสมแบบเดียวกับขนมฝรั่งแต่เพิ่มเนย เกลือ และน้ำมันพืชเข้าไป วิธีทำโดยตีไข่ขาวและไข่แดงให้เข้ากัน ใส่น้ำสุก เกลือ และน้ำมันพืชเข้าไปตีให้เข้ากันอีกครั้ง จากนั้นเทแป้ง และเนยมารการีนลงไปนิดหน่อย ชยำให้เข้ากันหมักทิ้งไว้ราว 1 ชั่วโมงจึงนำมารีดให้เป็นแผ่นบางพอควร แล้วใช้ลูกกลิ้งตัดเป็นเส้นยาวพอประมาณ เอามาวางเรียงขนานกัน 4 เส้น แล้วขมวดปลายให้ออกมาเป็นรูปโบว์ นำไปทอดในน้ำมันพอเหลืองตักขึ้นเคลือบน้ำตาลจนจับแป้งขาวสวย รสชาติออกเค็มๆ มันๆ
- ขนมหน้านวล เป็นขนมที่ทำยากกว่าขนมอื่นๆ เพราะต้องเบามือเวลาเคาะออกจากพิมพ์เพื่อมิให้หน้าขนมแตกเวลาทำต้องดูดินฟ้าอากาศด้วย ถ้าอากาศชื้นขนมที่อบจะไม่ขึ้นเลย ขนมหน้านวลมีส่วนผสมเหมือนกับขนมฝรั่งทุกอย่าง เพียงน้ำตาลต้องใส่มากจนหวานจัด เพื่อให้เนื้อแป้งที่ผสมเข้าไปเมื่ออบแล้วภายในต้องเป็นตานี้ คือนุ่มเหนียวคล้ายไข่ยางมะตูม เมื่อเทแป้งใส่พิมพ์แล้วนำไปอบเช่นเดียวกับขนมฝรั่ง พอหน้าขนมขึ้นขาวและตั้งโรยถั่วลิสงเม็ดลงไปแล้วอบต่อจนหน้าขึ้นสวยจึงยกแกะออกจากพิมพ์ได้ (สุดาธา สุขฉายา, 2542 : 178-180)

ภาพ 3.23 ชนที่ทำขายในชุมชนกุ๊กจีน

■ งานแต่งงาน

งานแต่งงานมีพิธีเหมือนการแต่งงานของชาวคริสต์ทั่วไป ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนก็มาแต่งงานที่โบสถ์ข้างตาคูร์สูแห่งนี้ด้วย ชาวคาทอลิกจากภายนอกก็สามารถมาแต่งงานที่โบสถ์แห่งนี้ได้แต่ต้องแสดงหลักฐานการเป็นคาทอลิกให้ท่านบาทหลวงด้วย โบสถ์ข้างตาคูร์สูนี้มีผู้นิยมมาแต่งงานที่โบสถ์แห่งนี้เนื่องจากเป็นโบสถ์ที่สวยงาม ปัจจุบันคู่สมรสที่จะแต่งงานมักจะตกลงกันตามสะดวกว่าจะแต่งงานที่โบสถ์แห่งไหน แต่โดยมากแล้วก็จะแต่งงานโบสถ์ที่ตนเองไปอยู่เป็นประจำ (พาดินชัย กมลเสถ, สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2545)

■ การจัดงานศพ

ในชุมชนนี้มีสุสานที่อยู่คู่กันมาตั้งแต่แรกตั้งชุมชน อยู่ทางด้านหลังโบสถ์ ติดกับถนนเทศบาลสาย 1 แต่เดิมชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมื่อมีผู้เสียชีวิต จะทำพิธีรดน้ำอภิเษกแก่ผู้ล่วงลับที่ชั้นล่างอาคารศาลาการเปรียญ ซึ่งอยู่ปากทางเข้าทางด้านหลังวัด แล้วเคลื่อนศพไปทำพิธีในโบสถ์ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีแล้วจะนำศพมาฝังที่สุสานแห่งนี้ทั้งสิ้น แต่เมื่อมีการริเริ่มย้ายสุสานไปเมื่อปี พ.ศ.2537 จนกระทั่งยกเลิกการเป็นสุสานอย่างสิ้นเชิงเมื่อปี พ.ศ. 2539 ได้มีการนำผู้เสียชีวิตทั้งหมดไปฝังที่สุสานรวมของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ที่ สามพราน คือ สุสานสวนติคาม หลังจากที่มีการย้ายสุสานแล้วทำให้การฝังศพของชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิมที่ฝังอยู่รวมกันที่สุสานของวัดข้างตาคูร์สู เริ่มบริหารจัดการกระจายตามสุสานที่ตนเองสะดวกที่จะไปเคารพ บางคนก็ไปอยู่รวมกันที่สามพรานบ้าง แต่บางส่วนก็จะไปที่อื่นๆ ด้วย

ชุมชนวัดกัลยาณ

■ ดนตรีไทยบ้านพาทย์โกสลด

เป็นสำนักดนตรีไทยชั้นเอก ที่คนรุ่นเก่าทราบดี ตั้งอยู่หลังวัดกัลยาณมิตร เป็นบ้านของจางวางทั่ว พาทย์โกสลด ซึ่งเป็นตระกูลนักดนตรีเก่าแก่และมีความสามารถสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ต้น

กรุงรัตนโกสินทร์ จนทนายทปัจจุบันนับได้ชั้นที่ 8 ปัจจุบันบ้านพาทย์โกศลยังปรากฏเครื่องดนตรีที่เล่าสืบกันมาว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ต้นสกุลชั้นสูงสุดที่สืบย้อนขึ้นไปได้ คือ หลวงกัลยาณมิตตาวาส (ทับ) ทายาทชั้นที่ 4 ของสกุล คาดว่าเกิดในราวปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อรัชกาลที่ 4 และอยู่มาจนถึงกลางรัชกาลที่ 6 เป็นอย่างน้อย หลวงกัลยาณมิตตาวาสเคยเป็นครูปี่พาทย์ประจำวงของพระยาประภากรวงศ์ และมีความสามารถในการสีซอสวมสายเป็นที่ขึ้นชื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 ภรรยาของท่านมีฝีมือในทางจะเข้ได้เป็นครูสอนดนตรีฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยเช่นกัน ครั้นถึงสมัยลูกคือ จางวางทั่ว พาทย์โกศล ท่านได้รับวิชาจากบิดามารดา มีความเชี่ยวชาญทางดนตรี โดยเฉพาะฆ้องวง ระนาดเอก และการแต่งเพลง ท่านได้รับหน้าที่ให้ควบคุมวงปี่พาทย์ในวังบางขุนพรหม ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิจ โดยได้นำวงปี่พาทย์บ้านพาทย์โกศลเข้าไปเป็นวงประจำวัง และได้ตำแหน่ง "จางวาง" ที่วังนี้ ทำให้ชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นด้วย ทายาทของจางวางทั่วคือ ครูเทวาประสิทธิ์และคุณหญิงไพฑูริย์ ก็ได้เข้าร่วมบรรเลงและขับร้องในวังบางขุนพรหมด้วย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 กรมพระนครสวรรค์ฯ ต้องเสด็จออกนอกประเทศ วงปี่พาทย์พาทย์โกศลต้องออกจากวังบางขุนพรหม และหารายได้ด้วยการรับงานบรรเลงทั่วไป เมื่อจางวางทั่วเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2480 บ้านพาทย์โกศลสมัยครูเทวาประสิทธิ์ก็ยังมีผู้มาฝากตัวเป็นศิษย์เช่นเคย โดยมาอาศัยอยู่ที่บ้านพร้อมทั้งเรียนดนตรีอย่างจริงจัง รวมทั้งติดตามวงไปออกงานต่างๆด้วย ในปี พ.ศ. 2500 ครูเทวาประสิทธิ์และคุณหญิงไพฑูริย์ได้เป็นอาจารย์สอนดนตรีไทยในสถาบันการศึกษาหลายแห่ง และได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดฯ ให้เข้าถวายการสอนดนตรีไทยแด่สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงทั้ง 3 พระองค์ และนักดนตรีจากบ้านพาทย์โกศลยังได้มีโอกาสเข้าบรรเลงถวายในงานส่วนพระองค์ ณ พระตำหนักเรือนต้น สวนจิตรลดาบ่อยครั้ง หลังการเสียชีวิตของครูเทวาประสิทธิ์ ในปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา บ้านพาทย์โกศลหลังวัดกัลยาณมิตร เริ่มเงียบเหงา นักดนตรีที่เคยอยู่ก็ออกไปประกอบอาชีพประจำอื่นๆ กระทั่งปี พ.ศ. 2532 ร.ต. อุทัย พาทย์โกศล ทายาทรุ่นที่ 7 ของตระกูล ได้ไปช่วยสอนดนตรีไทยที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก กลับบ้านเฉพาะช่วงสุดสัปดาห์ จึงมีเวลารับงานอื่นมีน้อยลง ปัจจุบันบ้านพาทย์โกศลไม่มีลูกศิษย์มาขึ้นอยู่เพื่อเรียนวิชาเช่นในอดีตอีกแล้ว และครูอุทัยยังได้ไปสอนให้กับวงดนตรีของหน่วยงานหลายแห่ง ได้แก่ วงดุริยางค์ทหารเรือ กองทัพบก กรมตำรวจ และโรงเรียนนายร้อยโรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนราชินี ส่วนงานที่คณะพาทย์โกศลรับเล่นอยู่เป็นประจำ คือ งานศพวัดประยูรวงศาวาส วัดกัลยาณมิตร วัดราชสิทธาราม บ้านพาทย์โกศลปัจจุบันกำลังกำลังเผชิญกับปัญหาความอยู่รอด ด้วยไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลง ขาดทั้งครูและศิษย์ที่จะสืบต่อ ซึ่งนับวันแนวโน้มความนิยมจะลดลงเรื่อยๆ อย่างน่าเสียดาย (สุดาร่า สุขฉายา, 2542: 211-213)

3.3 กฎหมาย นโยบายและแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

เนื่องจากบริเวณพื้นที่ทั้งสองชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่โครงการอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ฝั่งธนบุรี จึงมีมาตรการควบคุมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม ดังนี้

3.3.1) กฎหมายและมาตรการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา

- 1) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด แขวงอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี และแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2535

พื้นที่ศึกษาอยู่ใน บริเวณที่ 5 ซึ่งมีข้อห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือ บางประเภท ดังรายละเอียดตามตาราง 3.11

ตาราง 3.11 แสดงข้อห้าม/อนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารในบริเวณที่ 5 ภายในบริเวณฝั่งธนบุรี

ห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท	อนุญาตให้ก่อสร้างดัดแปลงได้
1. โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน	
2. อาคารที่ใช้ประกอบการค้า ซึ่งเป็นที่รังเกียจหรืออาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข	เว้นแต่การประกอบกรดังต่อไปนี้ ก. การพิมพ์หนังสือด้วยเครื่องจักร ข. การซ่อมเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ ค. การล้างฟิล์มถ่ายรูปและฟิล์มภาพยนตร์ ง. การเจียรนัยเพชร พลอย หิน กระจก หรือวัสดุที่คล้ายคลึง จ. การซักกรีด อัดกลีบ กัดสีผ้า โดยใช้เครื่องจักร ฉ. การพิมพ์แบบ พิมพ์เขียว
3. สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ	
4. โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม	
5. โรงมหรสพตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ ซึ่งเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ	
6. สถานที่เก็บสินค้าที่มีพื้นที่เกิน 80 ตารางเมตร	

7. ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน 400 ตารางเมตร	
8. ตลาดตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข	
9. หอประชุมเอกชนที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร	เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย
10. ห้องแถว ตึกแถว	เว้นแต่การก่อสร้างหรือดัดแปลงเพื่อทดแทนอาคารห้องแถว ตึกแถวเดิมที่มีสภาพชำรุดหรือถูกเพลิงไหม้ ให้ดำเนินการก่อสร้างหรือดัดแปลงได้ตามแปลน แผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กรุงเทพมหานครประกาศกำหนด สำหรับห้องแถว ตึกแถวที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานต้องก่อสร้างหรือดัดแปลงในตำแหน่งอันเป็นที่ตั้งของอาคารเดิม โดยไม่ต้องรื้อแนวอาคารและต้องมีขนาดและรูปแบบเหมือนอาคารเดิม
11. ฌาปนสถาน	
12. ห้างสรรพสินค้าที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร	
13. สถานที่เก็บและจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิงตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง	
14. สถานที่บรรจุก๊าซและสถานที่เก็บก๊าซตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุก๊าซปิโตรเลียมเหลว	
15. สถานีไฟฟ้า	
16. ป้าย	เว้นแต่ป้ายชื่อถนน ตรอก ซอย ป้ายทางราชการ ป้ายเพื่อการเลือกตั้ง หรือป้ายเพื่อการประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน 5 ตารางเมตร
17. อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร	

2) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง ฯ พ.ศ. 2542

ข้อบัญญัติฉบับนี้มุ่งควบคุมความสูงของอาคาร อาคารขนาดใหญ่ เพื่อมิให้เกิดการบดบังทัศนียภาพ รุกล้ำ และทำลายสภาพแวดล้อมของแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสวยงาม โดยมีมาตรการควบคุมดังนี้

ตารางที่ 3.12 แสดงข้อกำหนดในการก่อสร้าง ดัดแปลงอาคารริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 2 ฝั่งฯ

ระยะห่างจากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง	ข้อกำหนด
ภายในระยะ 3 เมตร	ให้ก่อสร้างเขื่อน ภูเขา สะพาน ทาง หรือท่อระบายน้ำ รั้ว กำแพง หรือประตู
ภายในระยะเกิน 3 เมตร แต่ไม่เกิน 15 เมตร	ให้สร้างอาคารสูงไม่เกิน 8 เมตร ซึ่งมีไชน้องแถวหรือตึกแถว
ภายในระยะเกิน 15 เมตร แต่ไม่เกิน 45 เมตร	ให้สร้างอาคารสูงไม่เกิน 16 เมตร

3.2.2) นโยบายในการพัฒนาพื้นที่

พระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนเพื่อสร้างทางหลวงเทศบาล สายเชื่อมระหว่างซอยกวิจันกับถนนประชาธิปไตย พ.ศ.2543 ออก ณ วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2543 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 117 ตอนที่ 43 ก หน้า 4 16 พฤษภาคม พ.ศ.2543

ตามพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ มีแนวเวนคืนเพื่อสร้างทางหลวงเทศบาล กว้าง 60 เมตร ยาว 400 เมตร ตลอดแนวแม่น้ำเจ้าพระยา (ดูแผนที่ท้ายประกาศในภาคผนวก) พระราชกฤษฎีกามีอายุ 4 ปีนับแต่วันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เหตุผลในการออกพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ เนื่องจากมีความจำเป็นจะต้องสร้างทางหลวงเทศบาลสายนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและความรวดเร็วแก่การจราจรและการขนส่งอันเป็นกิจการสาธารณูปโภค และเพื่อให้เจ้าหน้าที่หรือผู้ได้รับมอบหมายจากเจ้าหน้าที่มีสิทธิเข้าไปทำการสำรวจเพื่อทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบอสังหาริมทรัพย์ที่จะต้องเวนคืนที่แน่นอน

3.3.3) แผนพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้ให้บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด เป็นบริษัทที่ปรึกษาในโครงการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนา บริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณ กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่ศึกษาดังนี้

การวางแผนอนุรักษ์และพัฒนากรุงธนบุรี

1. การกำหนดนโยบาย เป้าหมาย และมาตรการ

1.1 นโยบายการพัฒนา

1.1.1 เพื่ออนุรักษ์โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และ ศิลปกรรมให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไว้มากที่สุด

- 1.1.2 เพื่อให้โบราณสถานบริเวณธนบุรีมีลักษณะที่สง่างามและโดดเด่น โดยคำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อมโดยรอบและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง
  - 1.1.3 เพื่อให้โบราณสถานที่อยู่ต่อเนื่องภายในกรุงธนบุรี มีการจัดพื้นที่เชื่อมต่อกับความระมัดระวังและสอดคล้องกลมกลืนได้บรรยากาศของความเป็นเมืองเก่า
  - 1.1.4 ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอันเกี่ยวข้องกับการพัฒนากรุงธนบุรีอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง
- 1.2 เป้าหมายการพัฒนา
    - 1.2.1 การสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดลอม ศิลปกรรมบริเวณพื้นที่กรุงธนบุรี
    - 1.2.2 ป้องกันการบุกรุกทำลายโบราณสถานและบริเวณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์
    - 1.2.3 ให้โบราณสถานและองค์ประกอบของกรุงธนบุรีมีความสง่างามด้านศิลปกรรม เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของชาติและดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว
    - 1.2.4 พื้นที่ซึ่งเป็นองค์ประกอบของโบราณสถานสำคัญส่วนมาก ที่ถูกบุกรุกต้องมีมาตรการทางกฎหมายให้กลับคืนเป็นสมบัติของชาติ
    - 1.2.5 ควบคุมและบำรุงรักษา สภาพแวดล้อมและทัศนียภาพโดยรอบโบราณสถาน ให้มีบรรยากาศที่เหมาะสมกับความเป็นเมืองเก่า
  - 1.3 มาตรการการพัฒนา
    - 1.3.1 ใช้มาตรการด้านกฎระเบียบ เช่นพระราชบัญญัติ กฎหมายและข้อบัญญัติต่างๆที่มีอยู่เป็นเครื่องมือกำหนดแนวทางการพัฒนาตามนโยบายและเป้าหมาย ทั้งนี้อาจพิจารณาออกกฎหมายเพิ่มเติมตามความเหมาะสม
    - 1.3.2 องค์กรและการบริหาร เพื่อให้การอนุรักษ์ และการพัฒนาสามารถดำเนินงานอนุรักษ์อย่างสอดคล้อง และมีประสิทธิภาพ ทั้งที่ควรให้ความสำคัญสำหรับการกำหนดผู้บริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คุณภาพของบุคลากร รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิจากภาครัฐและเอกชน
    - 1.3.3 มาตรการด้านเวลาและระยะการพัฒนาในแต่ละแผนงานและกิจกรรม ซึ่งการแบ่งระยะเวลาการพัฒนาเป็นระยะมาเป็นมาตรการหนึ่งที่สามารถชะลอ หรือเร่งรัดการพัฒนาแต่ละบริเวณให้เป็นไปตามแผนพัฒนาได้
    - 1.3.4 จัดสรรงบประมาณตามแผนงานต่างๆ ให้เกิดผลการปฏิบัติอย่างชัดเจนและสามารถปฏิบัติได้จริง โดยมีการประสานงานอย่างต่อเนื่อง สำหรับงบประมาณควรสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนามากยิ่งขึ้น

1.3.5 ใช้มาตรการด้านการประชาสัมพันธ์ และการมีส่วนร่วมของสาธารณชน เพื่อสร้างแรงจูงใจ และจิตสำนึกแก่ประชาชนในท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่าและร่วมกันดูแลรักษาโบราณสถานอันเป็นสมบัติของชาติสืบไป

2. การกำหนดแนวทางอนุรักษ์และพัฒนากรุงธนบุรี

2.1 การอนุรักษ์และพัฒนาในฐานะที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์

เมืองธนบุรีมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางมาจนถึงปัจจุบัน จึงมีโบราณสถานที่ปรากฏชัดเจนตั้งอยู่ภายในพื้นที่หลายยุคหลายสมัย นับตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงตอนปลาย ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงปัจจุบัน ดังนั้นในพื้นที่ศึกษาจึงเป็นสถานที่รวบรวมหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีอยู่เป็นจำนวนมากแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ซึ่งโบราณสถานสถานสมัยต่างๆเหล่านี้มีตำแหน่งตั้งเป็นกลุ่มๆ และยังเหลือหลักฐานไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นอย่างดี

2.2 หลักการอนุรักษ์และพัฒนา

การพัฒนาโดยมิให้มีการทำลายองค์ประกอบเมืองเก่าในทุกๆด้าน เช่นมิให้ทำลายบุกรุก รบกวนและสร้างผลกระทบให้แก่องค์ประกอบของเมือง อันได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง ป้อมประตูอาคารที่เป็นโบราณสถาน เส้นทางสัญจรสายหลัก สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศของความเป็นเมืองเก่า การพัฒนาลักษณะนี้เรียกว่า “การพัฒนาเชิงอนุรักษ์” ซึ่งหมายถึงการพัฒนาที่ไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อเมืองเก่า

การพัฒนาเชิงอนุรักษ์ เป็นการพัฒนาโดยแยกพื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจออกจากบริเวณพื้นที่ควรอนุรักษ์ ทั้งการอนุรักษ์ทางธรรมชาติและศิลปกรรม แต่ก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมต่อการพัฒนาทั้งสองบริเวณที่ค่อยๆ คลี่คลายจากบริเวณที่ควรอนุรักษ์ โดยเฉพาะบริเวณที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ไปสู่บริเวณที่ค่อยๆมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตามลำดับ

ปัจจุบันบริเวณฝั่งธนบุรีของกรุงเทพมหานคร ได้มีการพัฒนาบริเวณรอบนอกพื้นที่ศึกษาให้เป็นพื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งเอื้ออำนวยแก่การพัฒนาเชิงอนุรักษ์แก่พื้นที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี

2.3 วิธีการอนุรักษ์และพัฒนา

2.3.1 การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งกิจการสาธารณูปโภค และบริการสาธารณะในบริเวณรอบนอกพื้นที่ จะช่วยลดบทบาทการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจในพื้นที่

- 2.3.2 วางมาตรการการควบคุมการพัฒนาในเขตพื้นที่ศึกษา เพื่อเป็นบริเวณพัฒนาเชิงอนุรักษ์ โดยลดความหนาแน่นในเชิงประเภทการใช้ที่ดิน
- 2.3.3 กำหนดขอบเขตโบราณสถานที่เป็นองค์ประกอบของเมืองในพื้นที่ศึกษาอันได้แก่ คลอง คู เมือง ป้อม และโบราณสถานต่างๆ ที่มีศักยภาพในเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งกำหนดเขตคุ้มครองของโบราณสถานเหล่านี้ให้ชัดเจน
- 2.3.4 ทำการโยกย้ายอาคารที่บุกรุกเขตโบราณสถานที่กำหนดเป็นบริเวณอนุรักษ์
- 2.3.5 ควบคุมการพัฒนาพื้นที่ที่เชื่อมต่อระหว่างโบราณสถานต่างๆ ตามที่กำหนดจุดมองและช่องมองไว้
- 2.3.6 จัดโครงสร้างทางจินตภาพของเมืองเก่าให้สมบูรณ์และชัดเจน เพื่อเสริมความงามให้กับบริเวณเมืองเก่า บริเวณรอบเมืองเก่าและบริเวณต่อเนื่อง
- 2.3.7 จัดเส้นทางสัญจรและทางเดินเท้าที่เข้าสู่โบราณสถานรวมทั้งส่วนเชื่อมต่อโบราณสถานให้เกิดความเหมาะสม พร้อมทั้งจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกตามความเหมาะสมด้วย

ในแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงธนบุรี มีแผนงานย่อยระดับบริเวณ ซึ่งกำหนดจากพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมเป็นเกณฑ์ โดยจัดแผนงานตามลักษณะของพื้นที่ที่เป็น 3 แผนงาน ซึ่งแต่ละแผนงานใช้วิธีจัดหากลุ่มของโบราณสถานที่มีความต่อเนื่องเป็นหลัก ซึ่งในแผนงานที่ 1 เป็นแผนงานปรับปรุงองค์ประกอบของเมืองบริเวณพื้นที่อนุรักษ์และคุ้มครอง มี 7 โครงการ ซึ่งในโครงการที่ 6 ได้กำหนดให้มีการปรับปรุงพื้นที่ต่อเนื่องบริเวณวัดบุปผาราม วัดกัลยาณมิตร ศาลเจ้าเกียนอันเกง โบสถ์ซางตาครู้ส และวัดประยูรวงศาวาส ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวความคิดในการออกแบบ

- ปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน เพื่อเน้นความสำคัญและสร้างทัศนียภาพที่ส่งเสริมโบราณสถาน
- สร้างความต่อเนื่องระหว่างโบราณสถานแต่ละแห่ง ด้วยทางสัญจรที่มีความสะดวกปลอดภัยในการใช้งาน
- ปรับปรุงพื้นที่ว่างบางส่วน เพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับกิจกรรมบริการที่เหมาะสมแก่ชุมชน

2. รายละเอียดการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่

- 2.1 งานปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาและริมคลองบางกอกใหญ่ของวัดกัลยาณมิตร โดยรื้อถอนอาคารบางส่วนที่บดบังมุมมองของวัด ย้ายกิจกรรมที่สร้างความ

สกปรกและรูกล้ำพื้นที่วัด รวมทั้งจัดระเบียบป้ายโฆษณาต่างๆ และซ่อมแซมทำน้ำให้มี ความสะอาดปลอดภัยในการใช้งาน

- 2.2 งานปรับปรุงทางเดินเท้าระหว่างวัดกัลยาณมิตรศาลเจ้าเกียนอันเกง กับท่าเรือข้ามฟาก โดยในถนนส่วนที่รถเข้าได้ให้ปรับเปลี่ยนเป็นทางเดินเท้า พร้อมทั้งจัดภูมิสถาปัตยกรรมสองข้างทาง จัดระเบียบอุปกรณ์ประกอบถนน ป้ายโฆษณาและระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ในส่วนที่เป็นทางเดินผ่านชุมชน ควรย้ายกิจกรรมที่รูกล้ำทางเดิน จัดสร้างหลังคาคลุมทางเดินและติดตั้งโคมไฟเป็นระยะๆ เพื่อความสะอาดปลอดภัยในการใช้งาน เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีผู้ใช้บริการเรือข้ามฟากค่อนข้างมาก
- 2.3 งานปรับปรุงภูมิทัศน์ศาลเจ้าเกียนอันเกง โดยรื้อถอนอาคารที่บดบังมุมมองของศาลเจ้า และจัดภูมิสถาปัตยกรรมในบริเวณโดยรอบศาลเจ้า ให้มีความร่มรื่นและสะอาดสวยงาม
- 2.4 งานปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของโบสถ์ซางตาครู้ส โดยจัดภูมิสถาปัตยกรรมบริเวณลานโล่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา ห้ามมิให้ใช้พื้นที่ลานนี้เป็นที่เล่นกีฬาของเด็กนักเรียน ซึ่งอาจสร้างความเสียหายแก่โบราณสถาน
- 2.5 งานปรับปรุงพื้นที่ว่างริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณเชิงสะพานพุทธยอดฟ้า โดยปรับปรุงพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่จอดรถแต่การจอดรถไม่เป็นระเบียบ ทำให้พื้นที่ไม่ถูกใช้งานเต็มที่ จึงควรจัดระเบียบการจอดรถ แล้วจัดพื้นที่บางส่วนเพื่อใช้เป็นที่จอดรถรับส่งนักเรียนแทนพื้นที่ภายในวัดประยูรวงศาวาส

นอกจากนี้ยังมีแผนการปรับปรุงภูมิทัศน์วัดบุปผาราม และปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดประยูรวงศาวาสอีกด้วย ซึ่งตามโครงการที่ 6 นี้ ในแผนงานถูกกำหนดให้อยู่ในช่วงกลุ่มที่ 3 ของแผนคือ จะดำเนินการในช่วงปีที่ 6-15 ของแผนแม่บท ซึ่งจะมีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม สำนักงบประมาณ กรุงเทพมหานคร กรมศิลปากร โดยจะจัดตั้งคณะทำงานรวมทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อร่วมรณรงค์ จัดหางบประมาณการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่บริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ โดยจะให้เอกชนและประชาชนทั่วไปเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาโครงการให้มากที่สุด